

PELASTO-SLAVICA

Naslov ove rasprave mora da se posebno pravda iako je ovde reč samo o lingvističkim vezama. Za Slovene se zna prilično pouzdano da pripadaju indoevropskoj jezičnoj zajednici. Ali za Tirseno-Pelazge odnosno etrurski jezik postoje zasada samo izvesni znaci, leksički i morfološki, koji taj, još uvek slabo poznati idiom dovode u neodređenu vezu sa pomenutom zajednicom. Razume se da postoje i drukčije hipoteze o lingvističkom položaju starih Etruraca. Prema tome i geografska strana etrursko-indoevropskih veza mora se uzeti strogo u obzir. I u tom pogledu iznesene su razne kombinacije. Najstarija je Herodotova o zapadno-anadolskom poreklu Tirsena odnosno Etruraca. Za tu Herodotovu tezu ne zna istoričar Ksanto a protiv nje je istoričar, gramatičar i retoričar Dionisije.

Druga je hipoteza B. Niehbura po kojoj su Etrurci kao severni susedi alpsko-podunavskih Reta došli u Italiju iz gornjeg Podunavlja. Tu Niehburovu tezu sa novijom adaptacijom podržava na pr. P. Kretschmer, koji današnju Česku i Moravsku smatra doitalskom postojbinom Etruraca, Reta, Pelazga i Tirsena. Sva četiri ova imena treba da, prema Kretschmeru, obeležavaju jednu jedinu, lingvistički manje više homogenu grupu govora i plemena koja su tamo negde u drugoj polovini trećeg milenija krenula na jug i jugoistok, pa preko Balkana u Anadol, dok su njihovi saplemenici, Reti, okrenuli jadranskim putem (*Raitinon* u Dalmaciji, v. *Glotta* XXXII, 190).

Prema ovoj istoj hipotezi, započeo je, početkom drugog milenija, u istom pravcu sličan pokret indoevropskih plemena koja da su bila naseljena zapadno od ovih »Pelazga«, dakle u današnjoj centralnoj Nemačkoj, i koja su lingvistički bila u lateralnom srodstvu sa tom grupom, budući da su obe grupe pripadale jednoj ranijoj lingvističkoj zajednici, koju Kretschmer zove *protoindoevropskom*. Ta starija zajednica treba da je postojala u tom prostoru tokom neolitskog perioda, sa tom raz-

likom, što se retsko-tirenska grupa kao nosilac »trakaste keramike« (*Bandkeramiker*) nalazila u položaju kulturnog posrednika između srednje-evropskih Indoevropljana i anadolsko-mediteranskih neindoevropskih kultura.

Po trećoj hipotezi, čiji je autor vatikanski etruskolog B. Nogara (*Gli Etruschi e la loro civiltà*, 1934), Etrurci su se doselili iz oblasti između istočnih Karpata i Ponta, te su i u tom položaju mogli vršiti posredničku ulogu između kulturnijeg Anadola i Sredozemlja s jedne strane i kulturno zaostale srednje i severne Evrope s druge strane. Za ovu Nogarinu hipotezu govorila bi i antička tradicija, zabeležena kod Theopompa, po kojoj su iz iste oblasti prodirala kimeriska plemena ne samo u Anadol već u IX. v. st. e., nego i na samo Apeninsko poluostrvo. To bi značilo da su apeninski Tirseni došli iz oblasti tripoljske kulture, u koju ne samo jafetitolog N. J. Marr nego i istoričar M. Rostovcev smeštaju najstarija sedišta slovenskih plemena.

Ipak većina stručnjaka, lingvista, istoričara i arheologa vraćaju se danas, iako s raznim modifikacijama starom Herodotu: Etrurci dolaze u zapadni mediteran iz Anadola. Dok je W. Brandenstein za istočni Anadol t. j. bliže Mesopotamiji i staroturskim plemenima, dotle su ostali za zapadni Anadol i Misiju, kao što je bio i sam otac istorije.

Sve tri ove hipoteze o starijoj postojbini Etruraca odnosno Tirsena mnogo nas potsećaju na novije kombinacije o indoevropskoj »prapostojbini«. U tom pogledu su jedni, kao H. Hirt, P. Kretschmer i Fr. Specht (*Der Ursprung d. idg. Deklination*) za Germaniju bilo severnu bilo srednju, drugi su, kao O. Schrader za današnju Ukrajinu, a treći, kao J. Schmidt i N. J. Marr za Zakavkazje, dakle istočni Anadol. Svi oni, razume se, imaju svoje posebne razloge, koji uvek nisu u sasvim jasnoj vezi sa naukom (ovo se mora naročito reći za Kretschmera i Spechta). Ovaj poslednji, u pomenutom delu, vidi svoje Indoevropljane u široj oblasti današnje Lužice već od paleolitskih vremena. Nisu mi shvatljivi razlozi za ovu i ovakvu hronologiju.

U svakom slučaju imamo dovoljno razloga da u ovom radu govorimo o Etrurcima, Tirsenima, Pelazgima, Ilirima, Tračanima, Anadolcima i Mediterancima pošto antičku kulturu ne možemo smatrati isključivim proizvodom i posedom klasičnih naroda, Grka i Rimljana, pogotovo kad znamo da su ahajski i italjski Indoevropljani pri svom naseljavanju mediteranskih obala zatekli starija naselja sa višom kulturom no što je bila njihova.

Ima, međutim, jedan krupni prigovor koji bi se mogao učiniti našem naslovu. To je pozna pojava Slovena u širokoj oblasti mediteranske civilizacije. Tako na pr. A. Vaillant (*Grammaire comparée des langues slaves*, I, 5) misli da je baltsko-slovenska jezička zajednica prestala da postoji tek u prvim vekovima hrišćanske ere. To bi značilo da sa Slovenima, kao posebnom etnolingvističkom individualnošću, ne možemo računati pre početka seobe naroda. Kako s druge strane pouzdano znamo da je već Sula uglavnom likvidirao Etrurce tako da su pod kraj

stare ere samo rimski filolozi znali ponešto etrurski, nezgodno bi bilo i pomišljati na neke etrursko-slovenske lingvističke veze, budući da je Etruraca (Pelazga, Pelasta) nestalo pre pojave Slovena. Ipak ćemo pokušati da na nekoliko leksičkih primera ukažemo na mogućnost takvih veza i da tako opravdamo postavljenu temu.

Zna se da su stari Etrurci bili ne samo opasni gusari, od kojih je strepio zapadni Mediteran, nego i vešti trgovci koji su dolazili sve do Baltika. Već su tada mogli da dođu u vezu sa protoslovenskim plemenima, ako prihvatimo tezu o baltsko-slovenskoj zajednici, koju uporno brani Vaillant. držeći se pritom, isto kao i R. Trautmann pre njega, u prvom redu leksičkog materijala. Ali i bez obzira na taj materijal, čiji su detalji katkada izuzetno interesantni, vrlo je verovatno da su etrurski trgovci pored ostale robe u baltička naselja donosili i prodavali majmune. To je moralo biti svakako pre naše ere, pa čak možda i pre baltsko-slovenske jezičke zajednice ako je takva uopšte i postojala. Geograf Strabon (XIII, IV, 6) koji svoje kulturnoistorijske podatke uzima većinom od stoičkog enciklopediste Poseidonija iz poslednjeg veka st. e., kaže da se majmun etrurski zove *arimos*. Ovo ime sačuvano je i danas na Baltiku u obliku *ermis* (v. SCHRADER-NEHRING, *Reallexikon* I. 17). Pritom se mora konstatovati čudna pojava, da ni keltska ni germanska plemena, sa kojima su etrurski trgovci mnogo češće i intenzivnije saobraćali nego sa baltičkim sa prostog razloga što je geografska razdaljenost bila znatno manja, ne znaju za etrurski naziv tog trgovačkog artikla. Nije nikakvo čudo, stoga, što ni slovenska plemena u tom detalju ne učestvuju sa baltičkim susjedima, ali je doista veliko čudo što upravo u tom detalju i keltski i germanski dijalekti idu zajedno sa slovenskim od kojih im je došla tuđica *ap/bana* »opica« (v. Klugeov Rečnik¹² s. *Affe*). Ovo bi se čudo moglo objasniti poznatom činjenicom da su u baltičko primorje dolazili ne samo etrurski nego i anadolski trgovci koji su se služili dunavskim i dnjeparskim putem.

Keltsko-germansko *ap/bana*, koje rekonstruiše Schrader pokazuje isti radikalni element kao i starorusko *opica*. Stoga se zbog onomasiološke paralele u grč. *kallias* može pomišljati na idioglotsko a ne na mediteransko poreklo, i na pripadnost leksičkoj grupi *antus* »zgodan«. Tome se ne bi protivila ni Oštirova kombinacija sa dogrčkim *pithēx*, *pithēkos*, *pithōn*, koje teško da ima veze sa lat. *foedus* i slov. *běsu* (v. *Južnoslov. Filolog* VI, 166). Lat. *aptus* ima svoj pouzdani koradikalni kompozit u našem *prionuti* (od starijeg *op-no*).

1. TIN (IA) DIN.

Realnost etrursko-slovenskih lingvističkih veza mogu u prvom redu potvrditi *nomina sacra*, ali samo u slučaju da se radi o uočljivim identifikacijama. Stoga se sa dovoljno razloga može prihvatiti Kretschmerova identifikacija etrurskog Jupitra *Tin(ia)* (*Glotta* XIV. 308) sa opšteslov.

din- »dan«, iako ovaj derivat odudara od poznate leksičke grupe *diēus patēr*, s kojom je, po opštem priznanju, koradikaln kao i lat. *diēs* i ilirsko *Deipatyros*. Poznato je da su gotsko *atta* i slov. *oticu* potisnula opšteindoevropsko *patēr*. A. Meillet misli da je tome razlog podmakla civilizacija, dok Hirt zastupa sasvim suprotno gledište da su slovenski Indoevropljani sačuvali najviše arhaizama. Činjenica što su sačuvali termin *mātēr* kao i neki drugi matrilinarni relikvi ukazuju na drugačiju mogućnost tumačenja. Zbog grčkih koradikala *Dōis* i *Dōmatēr* dozvoljena je i fonetski potpuno opravdana pripadnost imena *Da(j)bog* i *Dajbabe* (singular!) leksičkoj grupi *diēs Tin Iuppiter* i t. d.

Normalnu bazu samog leksičkog minimuma *dei-* bez ikakva formativa nalazimo u ilirskom složenom imenu *Dei-patyros*, koje Hesihije smatra svojstvenim epirotskim Stimfajcima. Po načinu obrazovanja može se kao najbliži srodnik smatrati latinski naziv *Diespiter*, koji je ustvari samo dubleta za daleko poznatije *Iuppiter*. Ako ilirskom *Dei-patyros* (v. KRAHE, *Die Sprache* I, 38) treba, kako neki misle, pridružiti i topoinim *Dōdōna*, od kojeg je sačuvana i dubleta *Dōdō*, onda bismo i u ilirskom imali istu dugu bazu kao u slovenskom *Dajbog Dajbabe*. U tom bi slučaju oblik *Dōdō* pored već pomenutog *Dōis* i *Dōmatēr* potvrđivao polovnu ili nepotpunu reduplikaciju leksičkog minimuma *dei-*, koja je već konstatovana u staroind. *didēti* »blista«. Na taj bi način otpale za-merke koje čini H. Herwerden u svom Rečniku s. *Dōmatros* u pogledu Bechtelova *Dōis* i veze sa *Dōdōna* i *Dōtion pedion*. Iz svega ovog izlazi da je duga baza koju imamo u slov. paru *Dajbog Dajbabe* potvrđena u grčkom i u ilirskom. Najzad, sa čisto fonetskog gledišta opravdano je utvrditi polovnu reduplikaciju ne samo u staroind. *didēti* i u ilir. *Dōdō* nego i u lat. grupi *Diāna* i *Iuppiter Diānus*, budući da se kod ovih starorimskih nomina sacra može poći pre od starijih oblika *Didiana* odnosno *Didianus* nego od Varonove konstrukcije *Diviana* iako se pritom poziva upomoć etrurska tudica indoevropskog porekla *tiv* (~*divan*, *diviti* se i jerm. *tiv* »dan«) »mesec«. Očigledno da i ova tudica kao i pretresano *Tin(ia)* »Iuppiter« potvrđuje bliske lingvističke veze između etrurskog i indoevropskog, koje, razume se, ne moraju biti genealoške prirode, kako to misli Kretschmer, nego naprosto kulturno-geografske. Za rimsku Dijanu karakteristična je veza sa etrurskim *Vertumnus*, o kome će biti docnije reči.

Iznesenom tumačenju južnoslovenskog božanskog para *Dajbog Dajbabe* protivni se tradicionalno učenje slovenskih mitologa i etimologa, po kojima su *Dabog Dajbog Dažbog* (o imenu *Dajbabe* ne govori nijedan od njih) u vezi sa glagolom »*dati*«. Tako se za *Da(j)boga* obično kaže da je »staro slovensko božanstvo sunca koje daje svu blagodat«. Ovu filološku interpretaciju ilustruje V. Čajkanović homerskim izrazom *dōtōr eaōn* »dator bonorum«. Pritom se obično ističe shvatanje, tobož narodno, po kome je južnoslovenski *Da(j)bog* kao htonsko božanstvo neprijateljski raspoložen prema božanstvu neba i svetlosti. Neki vide u tome ostatak manihejskog odnosno bogomilskog dualizma (v. A.

BRÜCKNER, *Mitologja Slowiańska* 58). Javno je da je ova protivrečnost prividna i da je obična i razumljiva posledica hrišćanske detronizacije poganskih konkurenata, po kojoj je *Da(j)bog* postao hromi Dabo i prost sinonim za đavola. I Vasmeru (*Russ, Et. Wb.* I, 326) *Dažbog* je »Spender des Wohlstandes« i bez obzira na Striboga i Skotij boga.

U kolikoj meri jezička svest i budnost može odmaći sa svojim paretimološkim kombinacijama i adaptacijama, najbolje pokazuje ono što čitamo u Ak. Rječniku (pravilnije bi bilo Rečniku, isp. brijeg bregovi brešičići i t. d.) s. *Dâbog*: »Dâbog m. po nekim krajevima narod misli i pripovijeda da je Dabog zli duh koji je bio jednako mogućan kao bog i nad zemljom gospodovao dok ga nije sin božiji nadvladao i osvojio – Postalo je od Dajbog, starosl. Dažd bog, što je sastavljeno od imperativa glagola dati i od imena bog. Uzdržalo se još iz slavenske mitologije u kojoj je po svoj prilici naznačavalo sunce, vidi Miklošić, lex. paleosl. kod Dažd bog i Jagičevu raspravu u Arch. für slav. Philologie 5, I i dale – Samo u naše vrijeme u narodnim pripovijetkama. Bio Dabog car na zemlji a gospod bog na nebesima. Pa se pogode; grešne duše ljudi da idu Dabogu, a pravedne duše gospodu bogu na nebesa. Nar. prip. vil. 1866. 642. Dabog okupio skupštinu pa veća i smije se što se gospod bog muči. 1867. 655.« i: »Dabo m. ime što se kao za šalu nadijeva đjavolu – Može biti postalo iz latinskoga diabolus no je veća prilika da je hyp. od Dabog – Dolazi od prošloga vijeka a između rječnika u Vukovu gdje stoji da se govori samo hromi Dabo. Od dvi vrste vina ... jeste vino svitovnje i vino milosti božanstvene. Prvo vino nazdravlja Dabo i ovo pristaje onima, koji ga protiva razloga piju ... Drugo pak vino jeste vino nebesko. E. Pavić, ogled. 507.«

Kad znamo da već pesnik i pisac atičke Ilijade operiše paretimološkim kombinacijama, nazivajući svog glavnog junaka Ahila akhos Akhaiwōn, nije nikakvo čudo što i Hesiod (*Opera* 356) postupa na isti način praveći razne kombinacije sa derivatima glagola *didōmi*. Ali njegov hapax legomenon imenica *dōs* nema nikakve veze sa homofonim imenom *Dōs* koje čitamo kod Homera (*hymn. in Cererem* 122). Emendacija Fr. Bechtela, uslovljena metričkom nuždom koja to ime menja u *Dōis* daleko je ubedljivija nego Brunckov dometak *men*, budući da je i paleografski mnogo jednostavnija, jer se radi o jednoj jedinoj hasti. Bruncku je potrebna nova reč, veza *men*, za koju se odlučio J. Humbert u svome izdanju homerskih himni (str. 45), iako je poznato da je Fr. Bechtel jedinstven stručnjak i za grčku onomastiku i za celokupnu problematiku indoevropske apofonije. U našem slučaju se i radi upravo o apofoniji, jer za Bechtelovu emendaciju govori ne samo epirski hidronim *Dōdō* koji ima istovetnog srodnika i na baltsko-slovenskom prostoru, nego i toponim *Dōdōna* i *Dōtīon* a pogotovo ilirski *Dei-paturos* i grčki *Zas* (od starijega *Di-ant-s*) koji su očigledno koradikalni sa prvim slogom u našem bogovskom paru *Dajbog Dajbabe*.

I pored oskudnih podataka, božanska imena *Da(j)bog* i *Daž(d)bog*, čiju vezu sa solarnim Svarogom podvlače svi stručnjaci, mogu se u

smislu prethodnih izvođenja svesti na zajednički arhetip odnosno leksički minimum *dei-*, ili, sa reduplikacijom *deid-*, koja je utvrđena u staroindiskom, grčkom i ilirskom. Tako se i oblik *Daž(d)bog*, imajući u vidu njegovu vezu sa Svarogom, sasvim lepo može izvesti od starijeg *Dōi-d-io-*, dok je nereduplikovana duga baza sačuvana u obliku *Dajbog* (od starijeg *Dōi-o-*, isp. *kraj* : *kroj* : lat. *crēvi*). Na ovaj se način naši *Dajbog* i *Dajbabe* oslobadaju svoje dosadašnje usamljenosti i njihova veza sa blistavim Svarogom (~ *hēlios*, *sol* i t. d.) postaje sasvim jasna i prirodna. Ali ne samo to. Prema iznesenom tumačenju slovenski apelativ *din-* i denominativ *diviti se* imaju u etrurskim koradikalnim i istočnim obrazovanjima *Tin(ia)* i *tiv(r)* »mesec« (isp. *luna* < *louxna* »blistava«) svoje najbliže srodnike. Daleko je međutim važnije da i sam Jupiter sa svojom epiklezom *Dianus* kao i njegovi ostali indoevropski srodnici u grčkom, indoiranskom, ilirskom i germanskom ima svog lingvističkog i kulskog srodnika u našem *Dajbogu* i *Daž(d) bogu*.

Reduplikovani leksički minimum utvrđen u staroind. *didēti*, ilirskom *Dōdō*, *Dōdōna* gde sedi *Zeus Pelastikos* (ne *Pelazgikos*) i u staroslov. *Daž(d)bog*, kao da je ostavio traga u nekim glosama iz govora indoevropskih Pelasta, samo sa normalnim vokalizmom *ei*. Na to ukazuju Hesihijeve glose, za koje je karakteristično pomeranje zvučnih dentala u bezvučne: *tītō* »zora, dan, sunce« i dogrč. ime solarnog božanstva *Titān*. P. Chantraine u svojim etimološkim beleškama za Baillyev Rečnik⁶ ostavlja apelativ *tītō* (po svoj prilici od starijeg oblika *deidō*) bez ikakve etimološke kombinacije, dok ime *Titān* zajedno sa Hesihijevim glosama *tītax* »kralj« i *tītēnē* »kraljica« proglašuje mediteranskim t. j. neindoevropskim. I bez obzira na šiptarski koradikal *ditē* »dan« i na dolat. *titus* »columba agrestis, penis, senator«. očigledno je da se ova doklasična leksička grupa ne može bez naročitih razloga odvojiti od svojih indoevropskih srodnika i to tim teže što već i sam Kretschmer misli da su najbliži indoevropski srodnici, retsko-tirsenski Pelazgi iz oblasti severno od gornjeg Dunava, već u drugoj polovini trećeg milenija preko zapadnog Balkana krenuli prema Mediteranu i Anadolu. Prema njemu ovi Pelazgi čine sa najstarijim Indoevropljanima posebnu lingvističku grupu koju on zove protoindoevropskom. Za relativnu verovatnoću iznesenog tumačenja dogrčkih tuđica *tītō Titān* i t. d. govori i važan fonetski detalj, što se njihov osnovni vokalizam poklapa sa staroindiskim koradikalom *didēti*, i ilir. *Dei-patyros*, pa se tim putem obezbeđuju opšteindoevropske vokalske alternacije *i*, prema tome, idiolotski karakter cele leksičke grupe.

Neizvesno je da li ovamo spada i dogrč. naziv majmuna *tityros* (*Theophr. Char.* 5), iako imamo onomasiološku paralelu u staroind. *kapī-h* »majmun« (zbog crvenkaste boje dlake) odakle potiču po svojoj prilici ne samo grčke tuđice *Kēb/pos*, *keblōs* nego i staroslov. pozajmica *opica*, u kojoj stručnjaci traže izvor germanskom *apan-* i keltskom *abbana* (mesto rukopisnog *abrana*).

Ako *tityros* pripada leksičkoj grupi *dei/di-* »blistav«, a zato je navedena onomasiološka paralela, onda se dogrč. *tityros* mora smatrati kao derivat neke nominalne osnove na *tu-*. Poznato je da takva osnova, koja je iz kolektiva razvila imenice apstraktnog karaktera, ustvari pretstavlja nomina actionis kao i osnove na *ti-* i *tā-* (v. P. KRETSCHMER, *Dyaus, Zeus, Diespiter und die Abstrakta im Indogermanischen, Glotta XIII*, 107). Srećom upravo kod ove leksičke grupe imamo svih pet vrsta kolektiva: na *-ta*, na *-ti*, na *-tu*, na *-n* i na *-r*. Za prvu vrstu svedoči šiptarsko *ditē* (od starijeg *ditā*; isp. grč. *genetē*, *biotē* i t. d.), za drugu vrstu staroind. *su-dī-tih* »schönen Glanz habend«, za treću vrstu spomenuta tudica *ti-tyros* a za četvrtu i petu *Tin(ia)* slov. *din* i podloga denominativa *dīrio* (isp. *diviō* i *diviti*). Već je Kretschmer (o. c. 109), nasuprot Brugmannu i Wackernagelu ubedljivo zaključio da je leksički minimum sa završnim *-u*, koji nalazimo u imenima *Zeus Iuppiter* i u našim derivatima *divan diviti se* i t. d., sekundarnog karaktera i da se mora poći, kao što smo to već napred učinili, od minimuma *dei-*, kome su dodavani formativi *t*, *n*, *r*, *u*. Za ovaj poslednji formativ i njegov izrazito kultski ili bolje rečeno demonski karakter (v. Fr. SPECHT, *Zum sakralen u, Die Sprache I 43*) govori pored ostalog i arhaično građena staroind. imenica *dyumna* »Himmelsherrlichkeit« koja nas potseća ne samo na grč. *prymnos*, staroind. *nimna-* nego i na božanska imena sa Apenninskog Poluostrva kao *Picumnus Pilumnus Vortumnus* i *Voltumna*. Međutim Kretschmer koji je bogato dokumentovao proširenje ovog leksičkog minimuma odnosno njegovu reduplikaciju u staroindiskom rečniku, objašnjava ženski rod imenice *dyaus* pored *Dyauh* u najstarijim partijama Rgvede kao ostatak starijeg stanja kada su demonska bića bila neodredenog i bezličnog karaktera. Isti takav arhaizam sa naknadnom korekturom novijeg datuma imamo u našem božanskom paru *Dajbog Dajbabe*. To znači da se ovde u našem mitološkom folkloru radi o izuzetno arhaičnom reliktu iz najstarije indoevropske prošlosti.

Da je ovo shvatanje doista prilično verovatno vidi se po tome što oblici *Da(j)bog* i *Daž(d)bog* imaju svoje pune paralele u indoevropskoj nominalnoj morfologiji. *Daž(d)bog* pretpostavlja isto proširenje leksičkog minimuma koje smo već konstatovali u staroindiskom, dogrčkom i u hidronimu epirskih Ilira *Dōdō* (v. H. KRAHE, *Sprache und Vorzeit*, 108). Stoga nije slučajno što se ovaj i ovakav hidronim javlja ne samo kod ilirskih plemena na jugu nego i kod njihovih baltsko-slovenskih srodnika na severu. Onomasiološki mement ovog hidronima otkrivaju nam semantičke paralele kao *Alpheios*, *Aspropotamos*, *Albula* i naši hidronimi *Bistrica*, *Beli Potok* i *Lab* nasuprot *Tannava* i *Crna Reka*.

U pomenutoj raspravi ukazao je Kretschmer dalje na mogućnost da se i singularni pesnički oblik Zevsova imena *Zas* (od starijeg *di-ants*) svede na leksički minimum *di-*, čiju smo normalnu bazu konstatovali u ilirskom *Dei-patyros*, a visoku produženu bazu u našoj onomastičkoj grupi *Dajbog Dajbabe*. Ali ni Kretschmer ni ostali stručnjaci nisu uzeli u obzir slovenska koradikalna obrazovanja, koja kao i rgvedski koradi-

kali *dyaus* i *Dyauh* ukazuju na najstarije stanje, a ono je prethodilo pojavi patrijarhalnog sistema u indoevropskom društvu, dokumentovanog izrazima *Zeuspater Iuppiter Diespiter*. Kako znamo da je pojava živog roda sekundarna pa da prema tome ni rgvedsko *Dyauh* ni *dyaus* ne mogu predstavljati najstarije stanje, moramo tražiti takav oblik koji i društveno-politički i lingvističko-istoriski daje makar naslutiti tu najprimitivniju situaciju.

Tu najstariju situaciju pokazuje korenski minimum složenog ilirskog imena *Dei-patyros* budući da su i grčko *Zas* i naše *Daž(d)bog*, *Da(j)bog* već u izvesnom smislu derivati. Zna se čak da su najstarija nominalna obrazovanja radikalnog karaktera i da za njima dolaze kolektivne imenice heteroklitskog tipa na *n/r* i na *u-* (isp. *dom* – *domovoj*). Sledi da su ilirski Pelasti u ovom pravcu sačuvali najstarije stanje, a da je etrursko *Tin (ia)* već docnija pojava, iako ima istovetne srodnike u staroindiskom i latinskom a najviše u slovenskom. Ovo poslednje stoga što tu nalazimo i derivat od heteroklitske osnove na *r-*.

Za ovu idioglotsku arhaičnost navedenih slovenskih koradikalnih obrazovanja govorilo bi i najnovije shvatanje M. Vasmera, da slov. *bogu* nije neka opšteslovenska pozajmica iz nekog skitsko-iranskog govora nego samostalan član slovenske idioglotije. U tom bi slučaju *Da(j)bog* *Daž(d)bog* i *Dajbabe* u oba svoja dela bili potpuno originalne tvorevine, koje potvrđuju da su protoslovenska plemena sačuvala tragove najstarijeg indoevropskog Olimpa gotovo bolje nego što se to može zaključiti iz Rgveda za staroindiske Indoevropljane.

Drugi deo složenice *Dajbabe* može se objasniti Vukovim rečima (Rečnik s. *baba*): »U Dubrovniku se svaka dojkinja i dadilja zove baba, makar bila i djevojka od 12 godina.« Sa ovim Vukovim tumačenjem uglavnom se slaže i interesantna leksička činjenica da se u planinskoj oblasti zapadno od gornjeg Vrbasa izrazom baba zove ona udata žena koja ima poroda, pa makar joj bilo tek 15 godina. To znači da je *Dajbabe* supruga božanstva koje se zove *Daj* ili *Dažd*. Razume se da bi se oblik *Daj* mogao smatrati refleksom za starije *Dadj* (od indoevr. *dōidio*, a ne od baze *doi-*), pa bi na taj način homersko *Dōs* ili *Dōis* bilo usamljeno. Proširenje sa sufiksom *-ijo-*, koje je očigledno u obliku *Daždbog*, javlja se ne samo u vedskom *sūr(i)yah* nego i u grčkom *hēlios* (od starijega *sāvelios*). Ovaj morfološki detalj, na koji su ukazali Ernout-Meillet (Rečnik³ 1116) ide svakako u prilog iznesenom tumačenju i podržava vezu sa solarnim Svarogom.

Složenica *Dajbabe*, dokumentovana u oblasti Titograda, ukazuje isto tako na arhaičnost njenog dohrišćanskog ili bolje rečeno paganskog kulta, iako potvrđuje prelaz iz demonizma u deizam gde već imamo posla sa jasno obeleženim božanskim individualnostima. Interpretatio graeca za staroslov. *baba* glasi *mammē*. Oba ova onomatopejska obrazovanja sa labijalnim sglasnicima javljaju se kao kultska imena već u doklasičnom Anadolu, odakle pod kraj IX v. st. e., po mišljenju većine stručnjaka, dolaze Tirseni na Apeninsko Poluostrvo. Ime tog starog

anadolskog božanstva javlja se u više oblika: *Ma*, *Mēnē* odnosno *Ky-bēbē*, *Ku-papaš*, *Kubaba(t)* (v. B. HROZNY, *Histoire de l'Asie antérieure* 212). Isti pisac na str. 104 pominje i oblik *Baba-Ellit*, iako ne zna za Hesihijevu glosu *babaka* kao ime Kibelina sveštenika. To znači da se glavno materijalno božanstvo u ajgajsko-anadolskoj oblasti zvalo *Bābā*, budući da Hrozný i za minojski period postulira kult božanstva *Ku-papaš*.

Pošto se radi o očiglednoj onomatopeji odnosno o primitivnom hipokoristiku, vrlo je rizično nešto određeno kazati u pogledu veze između slovenske babe i homofonog ajgajsko-anadolskog božanstva. Takvu vezu čini verovatnom glavno skitsko božanstvo sa imenom *Papaios*, kako nas obaveštava Herodot (isp. G. DOTTIN, *Anciens peuples de l'Europe* 176). Ovo tim pre što i imenu *Kubaba* odgovara muški oblik *Ku-babos* ili *Combabos* kako glasi potonji oblik. Za ime ovog ajgajsko-anadolskog božanstva postoji samo jedna jedina interpretatio graeca odnosno romana »*Magna Mater*«. To bi značilo da prefiksally *koľu* ima augmentativni karakter. Bezvučnost skitskih labijala u imenu *Papaios* ne treba nimalo da nas buni: nju objašnjava ne samo postojanje grčkog *papos* a ne *babos* nego i fonetska paralela u hidronimu *Tanais-Don*. Za takvu arhaičnu vezu između naše *Dajbabe* i ajgajsko-anadolske *Kybebe* govorila bi i ta okolnost što se ime hetskog demona koji drži nebo i koji se zove *Úpel-luri* ne može lako odvojiti od dogrčkih demonskih imena *Pelōros* – *Apelauros* i našega *Peruna* (od starijega heteroklitskoga *Perauro*-). O ovome će biti govora drugom prilikom, jer slovensko-anadolske veze nisu ograničene na ovaj detalj, koji bi na kraju krajeva mogao biti i slučajan (v. članak *Protosloveni i staroanadolski Indoevropljani* Zbornik filozofskog fakulteta II, 255).

Možda nije slučajnost što se i u tirsenskom javlja onomastička grupa *papa* (v. A. TROMBETTI, *La lingua etrusca* 224), budući da fonetski sistem tirsenski ne zna za zvučne labijale. Najzad moramo ukazati i na histerogeni oblik imena *Kubābā* – *Kybēkē*. Ovakvu disimilaciju labijalnog reda imamo i u našoj tuđici *p(r)oskura* od grčkog *prosp̄horā* ali pitanje je da li se i slov. *bogu*, koje sada prema Vasmeru ne mora biti tuđica iranskog porekla, može smatrati rezultatom takve disimilacije budući da nije isključena veza sa ilirskim *bagaros* »topao«. Za semantičku evoluciju svetao > topao imamo dovoljno paralela u indoevropskom rečniku. Za drugu mogućnost t. j. za vezu sa ilirskim *bagaro*- govorilo bi ne samo ime prvog Slovenina koje glasi *Bož* (od starijeg *bhagio*-) nego i fitonim *božur* sa karakterističnom crvenom bojom. Heteroklitski sufiks kod prideva koji označuju boju glasio je *auno/auro-* pa stoga u grupu takvih prideva spada ne samo *božur* i derivatsko *tmuran* (~*tmica*, *tmast*) nego i ime samog *Peruna*. Božovih 72 glavara nisu nastali pod uticajem isto tolikog broja Hristovih učenika jer potvrđuju postojanje slovenske sunčane godine od 360 dana odnosno 72 sedmice po pet dana. U prilog takve hronološke računice govori i svakom poznata činjenica što se sredi nalazi između drugog i četvrtog dana a ne između trećeg i petog.

Nije nikakvo čudo što je hrišćanstvo, ubacujući subotu i nedelju (prema grčkom apraktos sc. hēmera) poremetilo donekle tu stariju računicu.

Da je slovensko *din-* sasvim arhaični derivat vidi se po denominativu od heteroklitske varijante *n/r diriō* »gledati« (isp. grč. *leukos leussō*, Trautmannov Rečnik 56 i Boisacqov Rečnik⁴ s. *deato*). Šiptarski derivat *ditē* »dan« i staroind. *su-dī-tih* dopunjavaju ovu seriju formativa *t/nr* (isp. grč. *dōtinā* pored lat. *dōnum* i našeg *dār*), koju N. Trubeckoj smatra karakterističnom za najstariju indoevropsku morfologiju, jer se, po njegovu mišljenju, nalazi i u nekim govorima severoistočnog Kavkaza. Bez ovih formativa obrazovana je grčka složnica *ogdodion* (kod Hesihija) »žrtva koja se prinosi Tezeju svakog osmog dana«. O kultskoj i hronološkoj važnosti osmice mora se govoriti posebno jer je dokumentovana ne samo kod Etruraca i na minojskom Kritu, kod jadranskih i japodskih Ilira nego i u srpskohrvatskom folkloru. Slično kao u Hesihijevu kultskom terminu *ogdodion* gde imamo nulsku bazu leksičkog *minimuma dei* »svetao i t. d.« imamo slovensko obrazovanje bez formativa *t/nr* u pomenutoj kultskoj grupi *Dajbog* i *Dajbabe*. Ova apofonska varijanta sa prvobitnim *ō* odnosi se prema homerskim oblicima *deato* i *doassato* kao naš apelativ *kraj* prema *kroj* i prema baltiskim bazama *krejū* i *krijas* (v. Trautmannov Rečnik 141). Razume se da ove fonetske formalnosti ne rešavaju do kraja problem slovenskog Dajboga i njegove Dajbabe. Za ovu poslednju ne zna B. O. Unbegaun (*Les Religions de l'Europe Ancienne* III, 400), kao ni L. Niederle kojeg on uglavnom reprodukuje. Ipak izneseno tumačenje objašnjava bar donekle vezu između Dajboga i Svaroga, čija je apofonska baza potpuno istovetna sa onom u Hesihijevoj glosi *bōroi* (od starijega *suoroi* ~ *sāu/su* »svetao«) »oči«, koradikalnoj sa leksičkom grupom *sol* »sunce i t. d.« Semantičku nijansu »oči« nalazimo i u koradikalnom irskom *suil* a možda i u skitskom *spou* koje beleži Herodot (IV, 27), kao i u lat. *lumina*. Evo i morfološke proporcije: grčko *bōros* stoji prema *Svarog* kao *akros* prema *Ostrog*. Data etimologija ustvari je identifikacija. Formativsko *r* u imenu *Svarog* potseća na pomenuti denominativ *diriō* »gledam«. Htonski kult Dajbabe, konstatovan u blizini Titograda, ne protivi se solarnoj prirodi Dajboga i Svaroga (isp. htonski kult rimske *Dea Dia* u praksi Arvalske Braće, GRENIER, *Les religions*, III, 102).

2. VELTHA, VOLTUMNUS, VERTUMNUS, (V)LADA

Međutim prema svedočanstvu glavnog rimskog antikvara, enciklopediste Varona (De lingua latina, 5, 46) izgleda da etr. *Tin(ia)* i pored identifikacije sa Jupiterom, nije bio glavno božanstvo. To je bio *Vertumnus* »*deus Etruriae princeps*«. Ranije sam pomišljao, zbog latinske paretimološke veze sa glagolom *verto* na našu imenicu *vreme* (od starijeg *vert-men*) koja je zbog staroind. *vártman-* pripadala najstarijem sloju indoevropskog rečnika. Ali posle istraživanja R. Pettazzonia (v. A. GRENIER, o. c. 45, 53) mnogo je verovatnije da je ovaj prvak etrur-

skoga Olimpa solarno božanstvo ratničkoga tipa. Ratničkog tipa stoga što su i četovanja primitivnih Indoevropljana kao i kod naših naroda bila uslovljena godišnjim sezonama, pa je funkcija solarnih božanstava za ratničke pohode od proletnjeg do jesenjeg ekvinokcija bila od presudne važnosti. Stoga se ne ustručavam da etrurskom Vertumnu odnosno Voltumnu pridružim i italiskog Mavorta – Marsa, koji se kod Etruraca zove *Maris*. To bi značilo da u složenom imenu *Mā-vort* sa varijantom *Mamertos* a možda i arvalskim *marmar* i *mamor*, moramo računati sa kompromisnom kontaminacijom srodnih božanstava aloglotskog porekla.

Kako se Vertumnovo sedište nalazi u prestonici etrurskog dodekapolisia Volsinii, jasno je da otpada kombinacija A. Greniera sa imenom drugog božanstva zvanog *Velhans* – *Volcanus*. Iako su etimološke kombinacije sa ličnim imenima vrlo rizične, smemo se u ovom slučaju osloniti na Varonovu interpretatio romana: *Vertumnus* odnosno *Voltumna* kao i toponim *Volsinii* (verovatno od starijeg *Voltinii*) sadrži semantičku jezgru *princeps*. Stoga je teško odbiti vezu sa imenom ilirskog vojskovođe *Volsimos*, koji dovodi ilirske Peligne sa Balkana u centralnu Italiju.

Ovaj doklasični društveno-politički termin *volt/vort- »dux, princeps«*, kome pripada i ime *Vertumnus* od starijeg *Vortumno-*, kao da nije bio ograničen u antičko doba na ilirski i etrurski onomastik. Već smo pomenuli ranije da se rimska Diana javlja zajedno sa etrurskim *Vertumno-*, koji je za Varona »*deus Etruriae princeps*«. Njoj odgovara u Sparti *Bórhthia* odnosno *Vorthia* u Arkadiji. Njen kultski drug u šumi blizu Aricije nedaleko od Rima zove se *Virbius*. Njega je učena i patriotska rimska tradicija dovela u vezu sa Hipolitom (isp. Verg. *Aen.* 7.762). Ali još učeniji Englez J. G. Fraser u svom voluminoznom delu *The Golden Bough* dokučio je u čemu je stvar. Radi se o sezonskom bogu i vladaru koji u Dianinoj šumi kraj Nemskog jezera završava život i karijeru kao *rex Nemorensis*. Zbog već pomenute veze boginje Diane sa ne-latinskim Vertumnom, koji je, po svoj prilici, homogeno božanstvo svetlosti kao i sama Diana, opravdano je da se lokalno ime *Virbius* (na lokalni karakter upućuje nas prelaz *eli* kao u *hircus stircus mircurius* pored normalnog *stercus Mercurius*) izvodi od starijeg oblika *Verthios*. Zbog prelaza bezvučnog interdentalnog spiranta posle *r* u *b* treba se setiti primera kao *verbum* nasuprot *Wort* i (*h*)*urbs* nasuprot staroslov. *žirdi* (od starijeg *ghrdhi*). Iz Servijeva komentara uz pomenute stihove iz Verg. *Aen.* zaključuje J. G. Fraser sa dovoljno razloga da je Virbije ne samo sezonski Dianin prvosveštenik nego i pravi suprug. To znači, prema rimskom zakonu i pravnom shvatanju izraženom u poznatoj formuli *ubi tu Gaius ibi ego Gaia* da je i sama boginja Diana naprosto *Virbia* odnosno *Vertumna*. Pritom treba imati na umu da sufiksalni element *-mno* ima istu funkciju kao lat. *-ius*, jer pokazuje bilo logičku bilo geografsku pripadnost.

Ali pre nego iznesemo naš pokušaj tumačenja etrursko-lat. imena *Vertumnus*, koje svi stručnjaci sa dovoljno razloga i pored zamene

likvida, ne odvajaju od imena glavnog ženskog božanstva dodekapolisa *Voltumna*, moramo pomenuti Apulejev fitonim *vertumnus* »heliotropion«, čija je veza sa glagolom *vertere* izvan svake sumnje (isp. naše *suncokret* i mađarski calque *napraforgó*), pa prema tome pretstavlja sasvim uočljivo istovetno obrazovanje kao koradikalno *vreme* i staroind. *vártman-*. U ovom poslednjem pogledu fitonim *vertumnus* ide zajedno sa grupom *alumnus* i t. d. Međutim *Voltumna* i *Vertumnus* idu zajedno sa imenima starih božanstava *Picumnus* i *Pilumnus*, kako se zvao otac apulskog kralja zvanog *Daurus* čije je nelatinsko poreklo prilično pouzdano. I pored činjenice što se sufiksalni elemenat *-mno* javlja i u latinskoj idio-glotiji ipak A. Ernout i A. Meillet u svom Rečniku³ (str. 898) sa punim pravom sumnjaju u latinsko poreklo cele ove onomastičke serije *Plumnus, Picumnus Vertumnus*.

Druga je nevolja u tome što sufiksalni elemenat *-mno* ne mora biti primaran, nego sekundaran rezultat stapanja dvaju sufiksalna elementa *-mo* i *-no* iako se ne može u potpunosti da prihvati tradicionalno shvatanje da je sufiks *-mno* mediteranski i doindoevropski, jer ga nalazimo u staroind. *ninnah* i *dyumna* i u grčkom *prymnos* i to upravo u istoj funkciji kao i u Hesihijevoj glosi *lōrimnon* »najdonji«. Ako zbog pomenute genealoške veze sa apulskim odnosno balkansko-ilirskim Daunom grupi *Voltumna Vertumnus* pridružimo i ime onog ilirskog vođe, koji dovodi Peligne sa Balkana u apeninsku oblast, a ono glasi *Volsimos*, verovatnije je da u paru imena *Voltumna Vertumnus* imamo posla sa sekundarnim složenim sufiksom *-mo* i *-no*. U tom su pogledu interesantne varijante ilirskog toponima *Birziminium Birzaminio Bersumno* i *Burzumno*. (v. Krahe, *Die alten Balkanill. Geogr. Namen* 17). Ali ovaj detalj u našem slučaju nije od presudne važnosti. Daleko je važnija veza između samog *Vertumna* i *Diane* koja se po rimskom shvatanju mora zvati i *Virbia*. To bi značilo da *Virbia* ima istu semantičku vrednost kao i *Voltumna*. Imajući u vidu istovetnost italske *Diane* sa dogrčkom Artemidom s jedne strane i poznate dorsko-ilirske veze sa druge strane, primorani smo da apeninska imena *Voltumna Volsimos Vertumnus*. (od starijega *Vortumnus*) i *Virbius* * *Virbia* (od starijega *Verthia*) identifikujemo sa dogrčkim epiklezama boginje Artemide: *Vorthia* u Arkadiji i *Borthia* u Sparti iako je kod ovih imena očigledna paretimološka adaptacija. Kako se ovde radi o dogrčkoj »carici zveri« (*potnia thērōn*, isp. Ch. Picard, *Les Religions Préhelléniques* 208), koja se prema Herodotu u Trakiji zove *Bendis* odnosno *Artemis Basilēē* ne preostaje nam ništa drugo nego da isto značenje tražimo u doklasičnoj grupi *B/Vorthia Voltumna* na što nas već upućuje i ime ilirskog kralja zvanog *Volsimos*.

Za ilirski konsonantizam karakterističan je prelaz *l/r* (isp. Hesihievu glosu *akiros* nasuprot dolat. *aquilo*), koji Meillet smatra protoindoevropskim (v. Rečnik³ 1331 i 1141). Stoga se u ovoj seriji imena sa semantičkom jezgrom »vladar« može bez kolebanja naslutiti pripadnost poznatoj leksičkoj grupi *veldh/voldh-* »gospodarim« koja je dobro dokumentovana u baltsko-slovenskom rečniku (isp. TRAUTMANN, *Bsl. Wb.*

340) i kojoj pripada i baza *lad* (v. VASMER, Russ. Et. Wb. II, 4). Završni dental određen je kao zvučni aspirat stoga što se baltsko-slovenski članovi ove leksičke grupe zbog svojih vokalskih alternacija, koje su opšte-indoevropske prirode ni u kom slučaju ne mogu smatrati pozajmicom iz germanskih govora kako se to piše u Klugeovu Rečniku¹² s. *walten*. Iz toga izlazi da je ova leksička grupa bogato zastupljena u baltsko-slovenskom, ilirskom (v. KRAHE; *Altill. Personennamen*. 153, 158), germanskom i nešto slabije u keltskom (v. WALDE-POKORNY-ev Rečnik I, 219), dakle upravo u onim indoevropskim dijalektima koji se sa gledišta lingvističke geografije moraju smatrati susjedima. Drugo je pitanje da li ovoj grupi pripada i lat *valeo*, iako su za tu pripadnost sa izvesnom rezervom Ernout i Meillet (v. njihov Rečnik³ 1258).

Ostajemo stoga pri leksičkom minimumu *veldh/voldh*, koji se dokumentuje u dva oblika, jednosložnom i dvosložnom isto onako kao lat. (*per*)*cello* pored koradikalnog *clādēs* i slov. *klada*. Stoga ovoj leksičkoj grupi ne pripadaju samo naši derivati kao *vlada* i *vladyka* nego i *lāda* »supruga« (isp. nem. *Frau* ~ lat. *provincia*). U opšteslov. koradikalu *lāda* (od starijega *vlādhā*) moramo računati sa Lidénovim zakonom o sudbini inicijalske grupe *vl/r* (isp. dolat. *branka* i dogrč. *brakhion* nasuprot slov. *ruka* od starijeg *vranka*). Sa čisto slovenskog gledišta tako nazvana »teška baza« u *lāda* može se porediti sa grčkim bazama *klōps klopeus* a to znači da *lāda* može biti i od starijeg *vlōdh*, a ne samo od *vlādh*. Ovaj drugi arhetip je verovatniji zbog istovetne pojave u lat. (*per*)*cello*, *clādēs* i našega *klada* (v. VAILLANT, o. c. 243).

U prilog iznesene interpretacije ove grupe kultskih imena, građenih na podlozi indoevropske baze *voldh* »vladam«, govori i Herodotov prevod tračke Dijane ili Artemide zvane *Bendis*. Taj Herodotov prevod glasi *Basilēē*. Inicijalsko *v* javlja se u fonetici tračkih Indoevropljana kao *b*, dok je prelaz grupe *ld* > *nd* očigledna posledica progresivne asimilacije. Takvi su nam prelazi u dovoljnom broju dokumentovani ne samo na Peloponezu i u centralnoj Grčkoj (u Beotiji imamo tračkih naselja!) nego naročito u dorskim govorima po južnoj Italiji i na Siciliji. Herodotova interpretacija *Basilēē* oduzima kombinaciji sa leksičkom grupom *bhendh* »vezati« (v. KRETSCHMER, *Eintl.* 236) svaku ubedljivost, iako raspoložemo providnim epiklezama *Haphaia* i *Diktinna*. Njena epikleza *dilonkhos*, koja je specifična za tračku *Bendis* ukazuje na to da je ona u osnovi *Potnia therōn* »gospodarica zveri«. Stoga se i njen sveštenik u Efesu zove dogrčkim društveno-političkim terminom *essēn* koji bi najlakše preveli našim izrazom »vladika«. Ovaj termin je očigledno koradikalnan sa kimeriskim pridevom *exan* »svet« (v. o tome *Questio de Neuris Cim-meriisque* 58 Glas SAN CCVII).

Kako je u zapadno grčkim govorima, gde je prelaz *ld/nd* gotovo normalan, dokumentovan termin *bannas* »rex apud Italiotas; nonnulli summum magistratum« i kako se u italiskim govorima javlja prelaz *nd* > *nn*, nema nikakva razloga da odbijemo identifikaciju *Bendis* i *bannas* sa kojima naš *ban* (v. MAŽURANIĆ, *Prinosi* s. v.) ne može imati nikakve

veze. Ovo poslednje ne samo zbog Porfirogenetova *boeanos* nego, u prvom redu, zbog staročeškog *hpan* koje pretpostavlja starije *gupāno* i sa kojim se podudara avarsko-vizantinsko *kopanos* na Omurtagovim natpisima. S druge strane prilično je neverovatno pretpostaviti tako ranu kontrakciju avarskog *bajan* odnosno slov. *bojan* i tako rani gubitak intervokalskog spiranta *j*. Stoga mi se čini mnogo verovatnijom kombinacija sa hibridnim balkansko-latinskim *gupānu*, čiji nas završetak potseća na *statanus* – *stopan* i *jupanus* (od grč. *diopos* > *žup*). To bi značilo, da su društveno-politički termini *ban* i *župan* građeni na podlozi romejskoj a ne avarskoj.

Tračko *Bendis* pretpostavlja normalnu bazu *veldh-* dok bi italsko *bannas*, isto kao *Voltumna Vortumnus* pretpostavljalo apofonski vokalizam t. j. bazu *voldh*. Ime Dijane *Virbia* odnosno njenog druga *Virbius*, koji je kao rex Nemorensis mnogo nalik na ono što Nemci zovu Priesterkönig a Englezi *priesthood*, pretpostavlja istu normalnu bazu kao i tračko *Bendis* t. j. *veldh/verdh*. Dosada neobjašnjen latinski društveno-politički termin *vindex*, »zaštitnik, branilac«, koji u svom drugom delu pokazuje očiglednu vezu sa složenicom *iudex index*, mogao bi se, kao reflexs normalne baze staviti pored tuđice *bannas* i to tim pre što je kao sinonim za originalno *pairōnus* morao pretrpjeti paretimološke promene. Primera za prelaz *nd* > *nn* kao u italskoj tuđici *bannas* »rex« imamo i u idioglotiji i u aloglotiji antičke Italije. Idioglotski primer je osaćko *upsannam* »operandam«, a aloglotski lat. tuđica *mannus* nasuprot mesapskom *Iupiter Menzaua*.

Međutim nama u slučaju ove leksičke grupe, u koju smo svrstali ne samo italske članove *Voltumna Vortumnus Virbia bannas* nego i balkanske *V/Borthia* i *Bendis*, treba primer koji obuhvata obe oblasti i u kojem je dovoljno pouzdan prelaz *ld/nd*. Takav nam primer pruža aloglotska leksička grupa koju čine dogrč. *xanthos* i *xouthos* sa tirsenske, a *santerna* sa latinsko-etrurske strane. Ne uzimamo u obzir kazivanje Stefana Vizantinca koji s. *Alabanda* pominje da je karsko *banda* »pobeda« prešlo i u rimski rečnik jer nam je njegova analiza karskog toponima problematična i to stoga što se po svoj prilici radi o sufiksalmom *-nd*, karakterističnom za anadolsku toponomastiku. A ako je ipak u karskom idiomu postojala reč *banda* »pobeda«, kao što to misli većina stručnjaka, onda bi i ova glosa zajedno sa italskim *bannas* i tračkim *Bendis*, zbog semantičke podudarnosti pripadala indoevropskom *veldh/voldh-* »vladam« (ili staroind. *vánati* »siegt«).

Dogrčki pridevi *xanthos* i *xouthos*, koje sam već ranije vezao sa etrurskim *santerna*, i tu je vezu prihvatio W. Brandenstein, ne mogu objasniti hidronim *Skamandros*, kako to misli Kretschmer (v. *Glotta* XXXI, 189), koji se pritom poziva na etr. *zamthik*, *zamathim* »zlatan«. Ne znam ni to koliko je pouzdano ovo značenje navedenih etrurskih izraza. Ali za termin *santerna* znamo da obeležava sredstvo za pozlatu. Zbog dubleta *xanthos xouthos*, koje se bez teškoća svode na stariji oblik *ksolthos* i etrursko *santerna* izvodim od starijeg *salt-erna*. Pri ovom stanju

stvari doista je teško odbiti vezu sa grupom *zlato* (od starijeg *gholto*). Ovdje treba naročito istaknuti interesantnu činjenicu da se samo slovenski koradikal a ne i germanski (od starijeg *ghlto*) potpuno podudara sa tirsenskim *xanthos* odnosno etrurskim *santerna*. Poznato je da ovaj pridjev za oznaku žutozelene boje ima dvojak inicijal, palatalni i velarni i da od poslednjeg imamo naše derivate *žuna žut*. Tirsenski derivati pokazuju refleks palatalnog guturala, dok u bitinskom hidronimu, koji kažezi Plinije (n. h. 5, 148) i za koji odmah dodaje interpretatio graeca, imamo velarni inicijal: *Geudos qui et Khrysoorhoas*. Dupleta *xouthos* (od starijega *xolthos*) pokazuje prelaz *lu* kao bitinski hidronim *Geudos* (od starijega *gheltos*) i kao grčke dijalekatske dublete *adeupos* – *adelphos*, *auka* – *alka*, *kaukhos* – *khalkhos*, *beutistos* pored *bentistos* *bel-tistos*.

Ovoj doklasičnoj grupi za oznaku vladara možda treba pridružiti i dosada naobjašnjene tuđice *battos* i *basileus*. Prvu je zabeležio Herodot u Kireni kao ime rodonadželnika dinastije Batijada. U tom slučaju moramo pretpostaviti prelaz *lt/tt*, dok bismo u tuđici *basilē basileus* pre mislili na diferencijaciju starijeg *balsile* (od *baltile*). Za tu pretpostavku govore bi i bojotske glose zabeležene kod Hesihija *balara* i *battix* »žena«. Iako je dentalna *geminata* u bojotskoj fonetici kompleksne prirode ipak bi se obe dublete *balara* i *battix* u svom osnovnom elementu mogle izvoditi od starijega *balt*- sa raznim rezultatima asimilacije koja je ovde bila i progresivna i regresivna. Progresivna je dala *tt*, a regresivna *l*. Za obe vrste ima primera: nem. *Wald* i norv. *voll*, mađ. *volt* i dial. *voj*. Isto značenje »žena« od starijeg »gospoda« (isp. nem. *Frau* koje je koradikalno sa našim *prvi*) nalazimo u likijanskom *lada*, koje su stručnjaci (v. KRETSCHMER, *Glotta* XXXI, 187) poodavno identifikovali sa mitskim imenima *Lēda* i *Lātō*, kako se zvala majka Artemide i Apolona. Moguće je da ova mitska imena idu zajedno sa apelativom iz Likije gde je vladao od davnina matrilinearni poredak, u kome je semantička evolucija gospoda > žena potpuno normalan i razumljiv.

Stručnjaci su isto tako spojili i slov. *lada* sa »kavkasko-anadoljskom grupom, iako N. Trubeckoj (*Mel.* v. GINNEKEN 199, v. KRETSCHMER, *Glotta* XXXI, 197) odvaja slov. reč od šarenog kavkaskog originala sa prostog razloga što rekonstrukcijom dolazi do čeeenolezgizskog arhetipa * *be(n)di* »žena«. Kretschmer i pored toga ostaje kod postavke da slov. *lada* »žena svom mužu« (u Dubrovniku) ide zajedno ne samo sa lik. *lada* nego i sa kavkaskim varijantama. Nemam znanja kavkazološkog niti poznajem istorisku fonetiku kavkaskih govora, čija izukrštanost i sveža tradicija ne dopuštaju da se olako ide za milenije unazad. Ova nepouzdanost i neujednačenost tradicije kao da nimalo ne smeta Kretschmeru, iako je daleko slabiji kavkazolog od Trubeckoga. Prihvatom stoga gledište Trubeckoga i ostajem pri tradicionalnoj vezi između slov. *láda* i lik. homofonog apelativa sa istim značenjem. Ovo činim stoga što mitska imena *Lēda* i *Letō* – *Latō*, ako pripadaju ovom apelativu, nisu sačuvala vokalizam *e* za koji navija Kretschmer, jer mu je to potrebno

da bi dokazao da su dogrčki Legi i Lelegi isto što i današnji Laki u severoistočnom Kavkazu. Njemu ne smeta što ime *Telepinuš* u hetskim dokumentima glasi već u XIII v. st. e., *Ta-a-li-bi-nu*. Jasno je dakle da se radi o prelazu *d/e* a ne *e/a*.

Kako je P. Meriggi (v. *Festschrift Hirt II*, 257) otkrio u likijanskom satemske tragove, a mi ćemo na njih naići i u tirsenskom, kao i u Lidiji i Misiji odakle kreću Etrurci prema zapadu, mislim da treba ostati kod tradicionalne veze slov. *lada* i lik. *lada*. Bez obzira da li se slov. apelativ javlja i kao ime božanstva, jer su kultski tragovi u ovom slučaju prilično brojni, nema razloga da slov. termin ne smatramo koradikalnim. Stoga ostajemo pri iznesenoj etimologiji ove reči: *lada* je rezultat starijeg *vlādhā*. Ova se baza odnosi prema *veldh-* kao lat. *clādēs* prema *cello*. Imajući na umu da se sedište etrurske Voltumne zove *Volsinii* i da je kult etr.-lat. *Lasa*, gospodara ognjišta i imanja, neobično razvijen (v. GRENIER, o. c. 37) nije isključena mogućnost da ovaj onomastičkoj grupi pripada i apelativ *lada* svojstven ne samo Indoevropljanima nego i indoevropskim Pelastima u balkansko-anadolskom prostoru.

Međutim posle Meriggieva otkrića novih indoevropskih tragova u likijanskom idiomu, ostao je Schwyzer (*Griech. Gramm.* 60) pri onom starijem učenju: da ovaj idiom nema nikakve veze sa indoevropskom jezičkom zajednicom. To se po njegovu mišljenju može zaključiti u prvom redu na osnovu rodovske terminologije koja je u indoevropskom čisto patrijarhatskog karaktera dok je u likijanskom izrazito matri-linearna. Kako kod ilirskih Indoevropljana imamo upravo u pogledu matri-linearnog poretka pouzdanih dokaza mora se pretpostaviti i za indoevropska plemena ranije stanje koje je očigledno bliže matrijarhatu nego patrijarhatu. Tako se i Schwyzerov matri-linearni argument za ne-indoevropski karakter, lik. termin *tideimi* »potomak«, može bez osobitih teškoća objasniti kao derivat od iste osnove od koje je i slov. *dēt-*, *dēva*, lat. *feta*, *fetus*, *filius* i t. d. (v. etimološke priručnike). U pogledu sufiksa potsećamo na ilirsko ime Parisova sina *Bounimos* i na toponim *Bouneima* (v. KRAHE, *Lex. altill. Personennamen*, 154). S druge strane znamo iz živih jezika da urbanistička simbioza potpomaže prenošenje rodbinskih termina. Stoga će teško biti puka slučajnost što u matri-linearnoj Likiji nalazimo upravo ova dva termina *lada* i *tideimi*, koji imaju nesumnjive koradikale u slovenskom jeziku. Najzad dokazna moć matri-linearnog poretka u Likiji mnogo gubi zbog činjenice što se, prema likiskim natpisima, onomastički materijal porodičnih imena potpuno podudara sa dobro poznatom indoevropskom situacijom: lična i porodična imena u Likiji su dvočlana (n. pr. *Purihi-mete*, *Pertina-muwa*; v. Dottin, *Anciens peuples de l'Europe*, 109) kao kod klasičnih Grka, Kelta, Germana, Balta i Slovena, Indoiranaca, i, u znatnoj meri, kod ilirskih i tračkih Indoevropljana, nasuprot latinskim i etrurskim antropimima.

Pozivanje na isključivo patrijarhalni karakter najstarijih Indoevropljana, kako to čini Schwyzer, ne pomaže mnogo kad i Iliri u Epiru

imaju svoje božanstvo zvano *Dei-patyros*, dok ilirski Liburni, koje već u VII. v. nalazimo na Krfu (dakle pre ilirskog halštata), a da i ne govorimo o ilirskim tragovima u antičkoj Ilijadi, pokazuju izrazito matrilinarni poredak. To znači da moramo razlikovati dve vrste Indoevropljana, patrijarhatske i matrijarhatske. Prema Morganu i Engelsu ovi posljednji bez sumnje su arhaičniji. Za tu arhaičnu podvojenost indoevropskih plemena govori već i ranije navedena činjenica o muškom *Diauh* i ženskom *diaus*, zbog koje je *Diauh* pitā kao i Iuppiter sekundarna pojava. Stoga je vrlo verovatno da je i naša *Dajbabe* starija od *Dajboga* čak i onda ako ne prihvatimo novije Vasmerovo tumačenje da termin bog nije pozajmica iz nekog skitsko-iranskog govora.

Kretschmer je, međutim (*Glotta*, XXXII, 101) učinio kompromis u pogledu etnolingvističkog položaja anadolskih Likijanaca i tako izmirio starije učenje Buggea, Torpa, Deeckea, Pedersena i Meriggia o indoevropskom karakteru Likijanaca sa suprotnim gledištem malobrojnih stručnjaka: Lykos i Sarpedon dovode oko 1400 god. st. e. Termile u Likiju gde stupaju u simbiozu sa autohtonim Solimima. Prema tome *lada* i *tideimi* imaju posebno značenje u matrilinarnoj Likiji jer je tu žena i stvarno a ne samo nominalno bila »gospoda«, pogotovo ako je, kako izgleda, imala i političku vlast. Ova okolnost je ujedno i razlog više što likijanski oblik odvajamo od prividno sazvučnih kavkaskih oblika zabeleženih posle više od dva milenija, i što ga identifikujemo sa opšteslov. terminom *lāda*, čija je leksička razgranatost u slovenskim dijalektima previše bogata i upadljiva da bi se ta reč mogla smatrati tuđicom iz nekog kavkaskog govora.

Kad već raspoložemo nesumnjivo indoevropskim i to upravo satemskim crtama u likijanskom idiomu, onda se na osnovu koradikalnog termina *tideimi* i lik. *lada* (od starijeg *vādhā*) mora smatrati jednom od takvih crta, pogotovu kad je, prema Merigginu, i sama gramatička struktura likijanskog idioma izrazito indoevropska.

Kako Meriggi (*Festschrift Hirt* II, 283), posle detaljnijeg pregleda lingvističkog materijala iz Lidije, koja je prema Herodotu doitalaska postojbina Tirsena odnosno Etruraca, nalazi i u tom idiomu očigledno indoevropske crte, kao glagolski pridev i preterit na *-l*, koji se dosada smatrao specifično slovenskim, jasna je nužnost opšte revizije Kretschmerova učenja o negrčkim govorima u antičkom Anadolu, koje je postalo neodrživo posle Hroznyevih otkrića i koje je potislo u stranu suprotna učenja Buggea i Torpa, a naročito učenje J. Schmidta o protoindoevropskoj postojbini u Zakavkazju. Za izneseno prvobitno značenje termina *lāda* »gospoda« »žena« (isp. *Frau* ~ prva) govorila bi i Hesihijeva glosa koju beleži i Suda *lailas* »tyrannos«. U tom slučaju bismo morali ovu glosu tumačiti kao rezultat regresivne asimilacije od starijeg *laidas* sa izvršenom diftongizacijom dugog korenskog vokala. Ovo shvatanje je verovatnije nego kad bi se uzela u obzir mogućnost derivata sa sufikslnim *-la* t. j. *lailas* od starijeg *vladh-lo*. Kultski termini *potnia* *potniades* (Bakhe i Eumenide) kao i *Basileiē* podupiru ne samo

dato tumačenje lik. termina *lada* nego ubedljivije osvetljavaju semantičku jezgru mitskih imena *Lēdā* i *Letō* odnosno *Latona*, koja i Walde-Hofmann u svome Rečniku s. v. smatraju istovetno sa lik. *lada*, iako u etrurskome *Ledino* ime glasi *Latva*, suprotno dorskom *Lēdā*. Tako je majka boginje Dijane odnosno Artemide koja je prvenstveno Potnia *thērōn*, nazivana ne terminom »žena«, kako se to dosada mislilo, nego daleko razumljivijim i umesnijim kultskim izrazom »gospoda«. Kretschmera, koji je nepravilno u imenima *Lēdā* i *Latō* osnovni vokalizam *e* smatrao starijim od vokalizma *a*, kako smo to videli napred, buni i ta okolnost, što se nasuprot dorskome *Lātō* javlja *Lēdā* sa *ē* a ne *Lada*. Na tu pojavu ukazao je već Herwerden u svome Rečniku s. v. kad utvrđuje da ovo ime »in dialectis servat vocalem«. Ove nepodudarnosti u vokalizmu (*a/e*) i u konsonantizmu (*d/t*) nisu singularne prirode, kako je to mislio Kretschmer, budući da se susreću i u dorskom obliku glavnog anadolskog božanstva *Kupapaš* – *Kybēbē*. Taj dorski oblik glasi *Ky-bēbā* mesto očekivanog *Ky-bābā*, a za to bi govorili i histerogeni oblici kao *Kombab/phos*, a svakako i Hesihijeva glosa *babax* »gallus«. Schwyzer (*Gr. Gr.* 60) samo lik. *lada veže* sa *Letō*, dok ime *Leda* ne uzima u obzir. Za Kretschmera su oba imena vorpelagisch t. j. starija od kraja III milenija, kada su, po Kretschmeru, Tirseno-Pelazgi stigli u ajgajsko-anadolsku oblast iz današnje Češke.

Odakle ovo šarenilo oblika i njihove nepravilnosti i nepodudarnosti i to ne samo u grčkim dijalektima nego i u imeniku tirsenskog odnosno etrurskog Olimpa. Odgovor je vrlo prost. Svi oblici ne potiču od jednog jedinog arhetipa kao originalnog i direktnog izvora a da i ne govorimo o hronološkom i geografskom momentu pri preuzimanju tih imena. Ovaj odgovor je naročito važan zbog etrurske mešavine, koju Grenier ubedljivo prikazuje ovim rečima: »Nous retrouverons donc, dans la religion étrusque, des idées, des croyances, des usages, des rites et des dieux de tout l'orient méditerranéens, préhelléniques, babyloniens, anatoliens, cariens, hittites, cretois: nous y reconnaissons aussi des emprunts à la Grèce, à l'Jonie comme à la Sicilie et à la Italie méridionale. Nous y rencontrerons surtout bon nombre d'influences italiques, puisqu'aussi bien les Etrusques étaient le grand peuple de l'Italie préromaine. Religion composite comme le peuple lui-même, la religion étrusque a conservé des lambeaux de son passé méditerranéen; elle y a ajouté les dieux de ses relations avec la Grèce et surtout ceux du sol sur lequel elle s'était finalement implantée.« (*o. c.* 48).

Posle ovih reči ovog poznatog stručnjaka za italske starine i etrursku religiju postaje razumljiviji naš postupak što smo posle grupe *Tin(tia) Dei-patynos* *Zas Dōdō Dōis Dajbog Dajbabe* uzeli i svrstali grupu *Volturnna Volsimos Vortumnus V/Borthia Virbius vladika Lada Lēdā* i *Latona*. Ponovo smo pomenuli slov. koradikal *vlad-y-ka* (baza *voldh-*) i to, sa dva razloga: prvo što je osnova na *-u* od koje je postao derivat *vladyka* dokumentovana u etrurskom obliku *Latva* nasuprot dogrč. *Leda*, i drugo, što u dubrovačkom govoru, kako saopštava Vuk u svome Reč-

niku s. v., ovaj staroslovenski društveno-politički termin kao prevod grčkog izraza *despotēs* označava vlasteosku ženu ili odraslu *kéer*. I Kretschmer doduše potseća na ajgajske i hetske formacije kao *nesum-nili*, *Laty-mnom*, *Rithy-mnon*, a pušta iz vida etrurske oblike kao koradikalno *Voltumna*. Stoga je njegova rekonstrukcija nekog grčkog **Ladva* nepotrebna. Vukov podatak važan je i stoga što je sačuvao semantičku jezgru »vlasteoski«, koja je uzeta u obzir pri tumačenju apelativa *lada* i imena *Lēda* i *Letō* »Gospođa«, iako je pripadnost bojotskih glosa *ballara* i *battix* »žena« ovoj leksičkoj grupi neizvesna zbog raznolikosti fonetskih objašnjenja srednjeg konsonanta. Za prvobitno značenje »gospođa« a ne »žena« u lik, *lada* i u imenima *Lēda* *Letō* govori i leksička činjenica koju uzimam iz Herwerdenova Rečnika (p. 350): »desp(o)inas: gynaikas. Thessaloi. H. Scil. matres familias, ut arbitror. cf. Plut. Lyc. 14 de Laconum mulieribus, quas despoinas prosēgorenon«. Stoga je vrlo verovatno, a to treba ponovo istaknuti, da i za slov. apelativ *lada* i za ime *Lada* moramo poći od onog značenja koje za koradikalno *vladyka* daje Vuk kao osobinu dubrovačkog govora.

Ako imamo na umu Grenierove reči onda i etr. *Lasa* kao i etr.-lat. *Lases*, a možda i lat. apelativ *Lasua*, treba svrstati u ovu leksičku grupu. Na to nas upućuje grčki izraz *Potniades* koji važi ne samo za Bakhe nego i za Eumenide, umirene duše predaka. Ovaj grčki naziv *potniades* za Eumenide pomaže nam da shvatimo etrursko-rimske *Lare*, čiji kult jasno pokazuje prelaz iz demonizma u deizam. Važno je pritom da oblike sa *r* koji se javljaju u ovoj onomastičkoj grupi, ne moramo bezuslovno smatrati rezultatom latinskog rotacizma i to tim manje što se oblik *lar* i njegovi derivati javljaju već na čisto etrurskom zemljištu. To pokazuje i sledeće mesto iz Ernout-Meilletova Rečnika³ *lar*: »Les *Larēs* semblent avoir été à l'origine des divinités infernales, ou plutôt des »esprits« infernaux, qui poursuivaient les vivants, et qui furent transformés par la suite en divinités tutélaires; cf. P. F. 273,7, *pilae* et *effigies viriles* et *muliebres ex lana Conpialibus suspendebantur in conpitis, quod hunc diem festum esse deorum inferorum, quos vocant *Lares*, putarent, quibus tot *pilae* quot *capita servorum*, tot *effigies* quot *essent liberi* ponebantur, ut *visis* parcerent, et *essent his pilis* et *simulacris contenti*. Ce sens originel rend probable la parenté avec *lārua* (trisyllabe dans Plaute) »esprit des morts qui poursuit les vivantes, spectre, fantôme«. *Lārua* rappelle par le suffixe *Menerua*, *Minerua* qui semble bien emprunté à l'étrusque *Menrua*. *Lār*, *lārua* peuvent avoir la même origine: on sait l'importance du culte des morts et des divinités infernales dans la religion étrusque. V. Ribezzo, Etrusco-lat. *Lar*, *Lara*, *Larunda*, Riv. Ind. Gr. It., 1937, p. 156. A *Lār* se rattachent sans doute *Lārā* »māter Larum« identique à *Mānia*, *Lārunda* que Varron dérive du »sabin«, L. L. 5, 74, et qui a une finale étrusque; cf. étr. *Laran*, *Laruns*, nom de divinité. Cf. aussi *Lār̄tius*, *Lār̄ōnius*, *Lār̄entia*; *Lār̄entalia*: ~ coniugis Faustuli, nutricis Remi et Romuli Larentiae festa P. F. 106, I.«*

Potpunosti radi navodimo i reči Verija Flaka odnosno njegova epitomatora (L. L. 108, 28): *lares, ... animae putabantur esse hominum redactae in numerum deorum, budućí da one izrično potvrđuju prelaz iz demonističke epohe. Razliku u kvantitetu osnovnog vokala kod ovakvih reči sa najmanje dvostrukim građanskim pravom nije potrebno naročito objašnjavati, pogotovo kad svi znaci ukazuju na to da je leksička grupa *veldh/voldh/ vlādh-* doklasičnog porekla i po svoj prilici iz onog istog izvora odakle je i balkansko-ilirski *Volsimos* »rex«.*

Zbog poznatih tirsensko-etrurskih veza sa Lidijom, Misijom i Frigijom može se i etrurski apelativ *lār* sa sačuvanim starijim monoftongom, identifikovati sa ranije pomenutom Hesihijevom, odnosno Sudinom glosom *lailas* »tyrannoa hypo Lydōn« i smatrati je rezultatom likvidske disimilacije. Razliku između lik. *lada* i lidijanskog *lailas*, odnosno prelaz *d/l* objašnjavajući dogrčke varijante *d/laphna*, čiji stariji diftonški oblik *daukhna* zajedno sa minojskim fitonimom *daukos* i dolat. *laurus* identifikujemo sa našim *duh* (od starijeg *dhouse-*) »odor, spiritus«. Međutim treba primetiti da celokupna leksička grupa etrurskih imena koja počinju sa *lār* i koja uglavnom beleži Trombetti (o. c. 120) nije homogena jer u imenu *Acca Laurentia* odnosno *Larentina*, imamo i dubletu sa diftongom *Laurentia Laurentina*. Ipak apelativi *lār* »gospodin« i *larisa* (isp. *mantisa basilissa*) »gospođa« potvrđuju naše gornje shvatanje da lik. *lada* ne znači prvobitno »žena« nego »gospođa«, kao što sa razlogom očekujemo isto značenje i u kultskim imenima *Lēda*, *Letō Latona*.

3. MARIS MAVORS

Ovo celokupno sistematsko operisanje sa indoevropskom fonetikom i sa indoevropskim leksičkim materijalom, koje se primenjuje u ovoj raspravi ima tu prednost što uzima u obzir prilično utvrđene lingvističke činjenice i što stoga daje daleko veću mogućnost proveravanja nego što je to slučaj sa čestim upućivanjem na mediteranski izvor, čija je bistrina još uvek pium desidrium. Derivat *Laran*, čiji završetak potseća na etrursku Veneru zvanu *Turan* »Gospa« (v. KRAHE, *Sprache und Vorzeit*, 154) koja se obično identifikuje sa dogrč. *tyrannos* (od starijeg *teutano-*, isp. ilirsko *teutana* »kraljica«) javlja se i kao ime Marsa o čemu nas obaveštava M. Pallotino (*La civilisation étrusque*, 162) ovim rečima: ... *Veltha* ou *Veltune* ou *Voltumna*: divinité aux caractéristiques étranges et en contraste les unes avec les autres; représentée parfois comme un monstre maléfique, parfois comme un dieu de la végétation au sexe incertain, parfois comme un dieu barbu et armé d'une lance. Le processus d'individualisation et de transformation nous apparaît ici réalisé; un esprit chthonien, d'une localité de l'Etrurie méridionale, a donné naissance à une grande divinité (sc. *Vortumnus*) un dieu national étrusque: *deus Etruriae princeps*. De même, les esprits protecteurs de la

guerre, imaginés comme des héros armés (nous connaissons les noms de certains d'entre eux: Letha, Laran, Maris) tendent sans doute à s'unifier en une divinité unique, le Mars étrusco-romain, sur le modèle du dieu grec Arès.

Kako se vidi iz ovih reči Pallotino je ubedljivo naglasio oba glavna momenta: grčki uticaj i postupnu antropomorfizaciju lokalnih poludemonâ odnosno polubogova. Zaboravio je pritom samo da istakne složenost grčkog faktora, jer su nosioci dogrčkih kultura u balkansko-anadolskoj oblasti, među koje spadaju ne samo indoevropski Pelasti nego i Tirseni sa ostrva Lemna i sa ajgajskih obala, svakako učestvovali u izgradnji tog istog grčkog faktora. Odatle i dolazi ta izukrštanost između Grka, Anadolaca i Etruraca.

Sinkretistička priroda rimsko-etruskog Marsa ogleda se i u raznim oblicima njegova imena, koje nam je još uvek i morfološki i etimološki nejasno jer ne znamo sa kakvim sve elementima i supstratima moramo računati, pogotovo kada ilirski elemenat s ove i s one strane Jadrana još nije dovoljno ispitan. Pored etruskog oblika *Maris* imamo arhaične latinske oblike *Mavorts* i *Mamertos* t. j. jednu konsonantsku i jednu vokalsku osnovu. Oblici *Ma(r)mor* i *Marmar* koji se traže u poznatoj basni Arvalske Braće, nisu potpuno pouzdani, budući da se *Marmar* može čitati i kao *Maismar*, a ne samo kao *Marmar* t. j. kao reduplikovani oblik histerogenog *Marts*. Kako je ova kontrakcija očigledno sekundarna, čitanje *Maismar* daje dve reči *mais-mar*, od kojih je prva istovetna sa osaćkim komparativom *mais* a druga sa etruskim *Maris*.

Stoga je najumesnije poći od pouzdano obezbeđenih grafija *Mamertos* i *Mavorts*. Pritom se oblik *Mamertos*, koji se kao vokalska osnova mora smatrati histerogenim, bez naročitih teškoća može razumeti kao rezultat progresivne asimilacije od starijeg *Mavort-*. Ako bismo pošli od pretpostavke da je složeno ime *Mavort* nastalo kontaminacijom dvaju imena lokalnih demonâ zvanih *Maris* i *Velt/Vort-(umnus)*, morali bismo da gubitak prvoga *r* t. j. *Mavort Mar-vort* objasnimo posledicom diferencijacije kakvu imamo na pr. u našem kolektivu *braća* od starijeg *bhrātriā* (isp. grč. *phratrīa*) sa tom razlikom što u rimsko-etruskom *Mavort* imamo regresivnu a u našem *braća* progresivnu diferencijaciju.

Ali moguće je i drukčije tumačenje. Etrurci dolaze preko Jadrana i Umbrije u svoju novu italisku postojbinu sa anadolskog primorja iz oblasti južno od Propontide (Lidija, Misija, Frigija). Glavno božanstvo u Frigiji zove se *Bagaios* i taj je naziv već davno identifikovan sa slov. *bogu* (v. Liddel Scot Jones s. v.). Ova okolnost je razlog više protiv skitsko-iranskog porekla ove važne slovenske reči a istovremeno i jedna veza više između protoslovenskih i zapadno-anadolskih Indoevropljana. Pored tog naziva frigijanskog Zevsa Hesihije nam saopštava još jedan i taj glasi *Mazeus*. Poredeći ovaj naziv sa lidijanskim, isto kod Hesihija zabeleženim, nazivima Zevsa, a mi na to imamo puno pravo, frigijansko ime *Mazeus* moramo smatrati složenim od dve reči *Ma* i *Zeus*. Lidijanska

složena imena boga Zevsa glase prema Hesihiju: *Mē-deus* i *Mē-dineus*. Ovaj Hesihijev podatak i iznesena analiza potpuno se slažu sa prostim imenom lidijanskog Zevsa koje glasi *Tausas* (v. KRETSCHMER, *Glotta* XIII, 110, 1). Da je neumerni i oštroumni Kretschmer uzeo u obzir i ova složena imena lidijanskog Zevsa verovatno ne bi došao do zaključka da su Etrurci svoja svetla božanstva zvana *Tinia* i *Tiv* posudili od svojih podjarmljenih italjskih Indoevropljana, bilo Ilira bilo Italika. Očigledno je da frigijski kompozit *Mē-dineus* daje pri ovoj analizi originalni izvor etrurskog Zevsa *Tin*, istovetnog sa našom reči *dan*. Mi ćemo malo niže videti još jedan pouzdaniji primer za postojanje imena etrurskih bogova u široj oblasti Propontide. Zasada utvrđujemo da je etrurski ili još bolje rečeno tirsenski (*Tin(ia)*) donesen sa anadolskih obala, gde imamo složeno ime frigijskog Zevsa *Mē-dineus* pored *Mē-deus*. Već od ranije znamo da su oblici *Zeus*, *deus*, *dineus*, *divus*, *ditē* itd. koradikalni i da označavaju indoevropsko božanstvo svetlog neba i dana. Frigijski *Mā-zeus* i lid. *Mē-dineus* *Mē-deus* objašnjavaju i složeno ime rimsko-etrurskog Mavorta. Prvi deo te složenice je radikalni nominalni izraz *ma/mē/mō* »veliki«, dokumentovan je dovoljno i u klasičnim jezicima (v. etimološke priručnike) kao i u keltskom, germanskom i slovenskom. Toj leksičkoj grupi pripada i naše složeno ime *Vladi-meru*, koje je dočnije preuđeseno na *Vladimir* sa značenjem »moćan u vladi, vlasti«. To isto otprilike znači i rimsko-etrurski *Mavort-* »velik, moćan vladar«. Razume se da su lična imena čak i onda kada pripadaju bogovima podvrgnuta, zbog svoje česte upotrebe, zakonima odnosno bezakonuju petološke fonetike. Stoga se ne treba čuditi što su dosadašnja tumačenja Marsova imena kao n. pr. Kretschmerovo, manje više forsirana i neverovatna. Kretschmer operiše grčko-latinskim leksičkim materijalom i izvodi *Mavort-* od starijeg *Maghs-vort*, poredeći pritom prvi elemenat ovog kompozita sa grčkom sigmatskom osnovom *mākhos*, iako vrlo dobro zna da je ova leksička grupa potpuno nepoznata na italjskom zemljištu. Za Kretschmera je Mars »onaj koji moćno obrće i prevrće«, dakle značenje sa dovoljnom dozom poezije. Ni Rimljani ni njihovi etrurski učitelji nisu imali mnogo dara za romantiku, a nelatinski derivat *Vertumnus* tek je kod rimskih pesnika dobio svoju interpretatio romana.

Datom tumačenju imena rimsko-etrurskog Marsa može se učiniti ozbiljna zamerka, uostalom one iste prirode kao i Kretschmerovu etimološkom pokušaju: ni rimski ni etrurski onomastik takoreći ne zna za složena lična imena, ni ljudska ni bogovska, kakva su bila potpuno normalna kod ostalih Indoevropljana. Ali i etrurski *Tin(ia)*, *Tiv* pa i *Turms*, kao i onomastička grupa *Veltha*, *Veltune*, *Voltumna*, *Vertumnus* potiču iz neitaljskog indoevropskog izvora, iz govora lidijanskih i frigijskih Indoevropljana. Epigrafski materijal indoevropske Frigije potpuno je sačuvao ovu osobinu indoevropskog onomastjka, a pošto raspoložemo bogovskom serijom *Mā-zeus*, *Mē-deus*, *Mē-dineus* nije nimalo osnovana takva zamerka našem tumačenju Marsova imena.

Ostala dva oblika Marsova imena *Letha* i *Maris* mogli bi da potvrde ovakvo shvatanje: da u etrurskom Olimpu moramo računati sa indoevropskim elementima. Oblik *Letha* išao bi sa već tretiranom grupom *Lēda Latō*, iako mu je poreklo osnovnog vokala neizvesno budući da može biti i primarno, a ne samo sekundarno preko nekog posrednika. U prvom slučaju radilo bi se o smeni baza *veldh-/vledh-* sa gubitkom inicijalskog spiranta kao u imenu *Italia* nasuprot *vitulus* i ilir. (*h)irpus* (< ulquo-) nasuprot *vuk*. Razume se da ove kombinacije sa ličnim imenima dobivaju punu vrednost tek onda kada nam je poznat onomasiološki momenat ili kada znamo nešto pouzdano o samom arhetipu i njegovu nosiocu.

Marsova etrurska epikleza *Maris* obično se smatra sekundarnim prošćenim oblikom starijeg *Mavort-is*. To je moguće; ali ako se setimo da se Marsova drugarica zove *Nerio* i da je kod Etruraca nasuprot rimskoj patrii potestas bila jača ženska strana, onda je uputnije oblik *Maris* pridružiti grupi *Nero*, *Nerio*, *nerika*. Nasuprot osnovi na *-i* u *Maris* i *Nerio*, imamo odgovarajuću osnovu na *-u* u slov. *narav* (od starijeg *nuru*). Ovaj fonetski i morfološki detalj nije za potcenjivanje.

Prelaz inicijalskog i finalnog *n* u *m* poznat je ne samo u miksoglotskoj nego i u idioglotskoj fonetici. To pokazuju naše tudice *lagum bedem* a najpoznatiji je primer *Mikolaj* pored *Nikola*. Od starijih naših primera možemo pomenuti jadransko *morsticus* - **Naresticus* (isp. *Narestini*) i to zbog oblasti kojom gospodari dux Mariannorum. Sami pak Marianni obelježavaju vojnu aristokratiju Slovena ratnika koji su na prostoru od Doboja do Rame ostavili u toponomastici pouzdane tragove svoje ratničke profesije. Kako se indoevropski Marin(n)i javljaju već u XIV. v. st. e., i to u oblasti indoevropskog Zakavkazija i Sirije kao noblesse militaire aryenne (v. HROZNY, *Histoire de l'Asie antérieure*, 164), nije isključena mogućnost da su slovenski doseljenici preuzeli taj društveno-politički termin od jadranskih Ilira, kao što je to bilo sa imenom *Snaci* - *Snacicus*. U svakom slučaju izrazi *Maris* i *Marianni* mogu se sa semantičkih razloga interpretirati našim izrazom »junak« (Svetonije kaže da sabinsko *Nero* znači fortis).

Promena *n/m* opravdanija je u derivatu *Marianni* zbog nazalnog formativa, dakle posledica diferencijacije, nego u prostom *Maris*, koje bi sa tog razloga moglo ići u leksičku grupu kojoj pripada drugi deo složenih imena kao *Vladi-meru*, *Indutio-marus* itd. Ova druga mogućnost verovatnija je i sa tog razloga što se u gradu Volsinii, gde sede bogovi *Veltha*, *Voltumna* i *Vertumnus*, pa stoga i *Mavort-* nalazi boginja *Nortia* (GRENIER l. c. 53) čije se ime ne može lako odvojiti od litavskog *narūtūti* »ljutiti se«, *nařsas* »ljutnja« (isp. germ. *Wōdan* - *Wut*) koje je koređikalno sa našim *narav*, grč. *anēr* itd. Ipak moramo istaknuti okolnost da je prelaz *n/m* u imenu *Nortia* mogao sprečiti idući dental, pa se stoga i dubleta Marsova imena, *Māmertos* ne može sasvim pouzdano objasniti. Funkciji etrurske *Nortije* kao boginje snage i zdravlja sasvim

lepo odgovaraju mnogobrojne semantičke nijanse kod ostalih indoevropskih koradikalna leksičke grupe *ner-*.

U pogledu ariskih Mariana, čije ime Brandenstein bez dovoljno razloga smatra neindoevropskim, pomišlja Hrozny na vezu sa staroind. *maryah* »momak, junak«, koje je koradikalno sa grčkim *meirax*. Verovatnija bi bila, međutim, veza sa spartanskim terminom, zabeleženim u Et. Magnum, *mora* »odred vojske«, budući da u Sparti već imamo ilirske Hylleis. U prilog veze sa grč. *anēr* i d. govori najzad specifičnost tog indoevropskog termina za gospodu ratnike na koju je ukazao Dumezil (»*Ner- et viro- dans les langues italiqnes*« u *Rev. d. Ét. Latines* XXXI, 175) ovim rečima: Les termes indo-iraniens répondant à ces deux thèmes sont répartis entre la deuxième fonction (force, guerrière) et la troisième (prospérité rurale, masse sociale). Le latin a gardé une trace remarquable de cette répartition: la parèdre de Mars est Nerio, et Quirinus (dont les parèdres sont Virites), comme Quirites, est formé sur viro-. En outre les textes ombriens comportent l'interprétation de *ner-* par »élite militaire«.

4. TURMS. TULMAČU. ADRAMYS. KANDAULAS

A. Grenier (o. c. 46) misli da etruski *Turms*, koji kao ni *Turan* nije zabeležen ni u jednom kvadratu bronzane jetre iz Piacenze, pripada Hadesu i njegovu mračnom vilajetu. Stoga je za njega Turmsovo ime etruskog porekla: »Le nom reste étrusque«. Ali ga ipak, zajedno sa etruskim imenom Afrodite *Turan*, veže »à la racine préhellénique qui a donné le mot tyrannos«. Trombetti, kome se ne može sporiti hrabrost u potrazi za etimologijama, ipak je nešto oprezniji jer (La lingua Etrusca, 229) naprosto združuje ime *Turms* sa imenom boginje *Turma-ca* bez ikakva detaljnijeg obrazloženja.

Pomenuta Grenierova kombinacija sa radikalnim elementom u dogrčkom društveno-političkom terminu *tyrannos* i u imenu boginje *Turan* ima za se svega tri glasa i ništa više. Ona potseća na Benvenistovu etimologiju klasičnih naziva jetre (grč. hepar i lat. iecur) koje izvodi od »troglasnog« korena **lei-*. Iako se u principu ne smeju odbijati etimološki pokušaji korenskog tipa pod naslovom da je stvarna strana dovoljno obezbeđena, ipak su od takvih kombinacija daleko bolje i pouzdanije identifikacije celih reči odnosno derivata kod kojih je jasan i proziran ne samo radikalni nego i sufiksalni elemenat. Stoga sam već ranije (Živa Antika, II, 2, 193) društveno-politički termin *tyrannos* obzirom na filistejski termin *seran* identifikovao kao termin indoevropskih Pelasta, koji je ostavio traga u ilirskom nazivu kraljice *teutana*, odakle je i antroponim *Teuta(na)*. Ovu identifikaciju objasnio sam kao rezultat iste diferencijacije dentala koju nalazimo u lat. *meridies* (od starijega *medidies*) i nem. *Küster* nasuprot lat. *custode*. Stoga Grenierov

atribut préhellenique kao i Chantraineov méditerranéen u najnovijem izdanju Baillyeva Rčnika, nije tako jednostavan kao što bi to izgledalo u prvi mah, čak i ako dopustimo da je bilo ahajskih kolonista na Mediteranu već u XV v. st. e., kako to hoće Kretschmer i drugi, u prvom redu oni, koji u *scripta minoa* traže još uvek bezuspešno autentične grčke tekstove. Ipak mi zbog novih saznanja o anadolskim Indoevropljanima, koji se javljaju već krajem trećeg milenija moramo bezuslovno računati sa Indoevropljanima u istočnom Mediteranu starijim od ahajskih plemena. Od tih starijih balkansko-anadolskih Indoevropljana koje zovemo Pelastima i koji su sačuvali sva tri reda guturala, zatim u znatnoj meri tragove matrilinearnog društvenog poretka i ogdoadski sistem brojenja, treba oštro razlikovati mlade Indoevropljane u našem slučaju klasične narode, pogotovu kad su i jedni i drugi mogli uticati i doista uticali na svoje tirsenske odnosno etrurske susede. To se vidi ne samo na terminu *tyrannos* nego i na imenu etrurskog Hermesa ili Merkurija zvanog *Turms*. Greniera je zavela činjenica što se *Turms* javlja pored Hadesa. Tu vezu sa mračnim vilajetom objašnjava Hermesova epikleza *psykhopompos*. Do te epikleze došao je Hermes kao pokretni glasnik i posrednik između ovog i onog sveta.

Kad znamo da etrurskom Jupiteru *Tin(ia)* odgovara u zapadnom Anadolu lidijanski *Mē-dineus* i *Mē-deus* odnosno frigijanski *Ma-zeus*, kojima u pogledu prvog dela kompozita odgovara rimsko-etrurski *Ma-vort*, i kad znamo da etrurskoj Afroditi *Turan* odgovara u istoj oblasti žensko božanstvo zvano *Tyrannos* (isp. tračku *Bendis*, *Basileiē* i *Artemidu V/Borthia* zvanu *Potnia thērōn*) onda imamo dovoljno i razloga i povoda da u etrurskom Merkuriju zvanom *Turms* potražimo adekvatni *numen et nomen* tačno u istom prostoru.

Otac istorije koji je karskog porekla, kao što je i Pitagora tirsenskog, kaže da su se Tirseni ili Etrurci zbog gladi otselili iz Lidije na zapad, i da su preko Umbrije stigli u svoja istoriska sedišta na obalama i u zaleđu Tirsenskog Mora. Ovaj daleki put nije morao biti isključivo vodeni jer je postojala i suhozemna veza od Ajgajskog Mora na Jadran preko ilirskih Linkesta tako da tirsenski toponomastički tragovi na Jadranu kao Raitinon ne moraju dokazivati, kako to misli Kretschmer, da su se alpsko-sudetski Reti ili Tirseno-Pelozgi doselili sa severo-zapada preko jadranskog primorja u istočni Mediteran i zapadni Anadol. Ali bez obzira na ove bar zasada nedokučive pojedinosti lidijanski *Medineus* očigledno potvrđuje veze između Etrurije i Anadola. Natpis sa Lemna može se shvatiti kao dokaz za etrurske migracije u etapama i ne protivni se putovanju kroz oblast ilirskih Linkesta na Jadran pa u Umbriju. Za Lidiju kao ishodište etrurskih migracija na zapad, osim božanskog imena *Mē-dineus*, govorio bi i društveno-politički termin *koalddein* »kralj« (kod Hesihija), koji sam već ranije (*Sloveni i Skoloti*, Ist. Glasnik 2, 1949, 63, Zbornik Fil. Fak.) doveo u vezu sa etrursko-latinskim *nomen gentile Cilnius* »atavis editus regibus«, kako kaže Horacije za svog protektora. Polatinjeni oblik *Cilnius* pretpostavlja etrursko *kiltna* (isp.

thalna) pa se ovaj termin, koradikalno sa gotskim *haldan* »eine Herde hüten; einen Stamm lenken« (KLUGE, Rečnik¹², veže ovu germansku grupu za grč. *boukolos* pogrešno zbog labiovelarnog guturala), mora identifikovati sa imenom skitskih *Skolota*, koje prema Herodotu (IV, 6) znači »kraljevski« i sa idioglotskim slov. terminom *korlf-* (od starijega *goldh-lo-*). Intonacija ove poslednje reči, kako su to već primetili Nahtigal i Oštir, nikako ne dopušta da je dovodimo u vezu sa imenom Karla Velikog.

Iz Lidije su nam poznata još dva društveno-politička termina. Prvi je već ranije pomenuti *laïlas*, koji smo zbog značenja i na osnovu inače poznatog prelaza *d/l* povezali sa leksičkom grupom lik. *lada* »Gospoda, žena«, slov. *Lada* i *vладыka*. Tirsenske odnosno etruske tragove ove leksičke grupe mislimo da smo našli u imenima *Vortumnus* »princeps«, *Veltha*, *Voltumna*, *Volsimos* »dux« i *Virbius*, kako se zvao Dijanin drug i kultski kralj. Neizvesno je da li ovoj onomastičkoj grupi pripada i nomen gentile *Laelius*, koje je plebejskog porekla. Drugi je termin *palmys* »rex«, a verovatno i nešto koruptna Hesihijeva glosa *Param-ēnē* »majka i carica bogova«. Oba ova društveno-politička termina iz rečnika lidijanskih Indoevropljana identifikujemo sa grč. *promos* *pramos* »prednji«, litavskim *pirmas* »prvi« itd. Ovoj dobro poznatoj i bogatoj indoevropskoj leksičkoj grupi pripada ne samo ime trojanskog cara *Priamos* *Perramos* nego i dogrčki termin *p/bro/ytanis* »přitan, knez« i, što je još važnije, lik. *epřiti* »Satrap« i etrusko ime magistrata *purthne* i *epřthne*. Dok u derivatu *palmys* imamo formativ *-m*, dotle u ovoj drugoj vrsti derivata imamo posla sa dentalnim formativom. Bez ikakvih formativa obrazovan je nem. apelativ superlativskog porekla *Fürst* (isp. engl. *first* i koradikalne derivate lat. *primores*, *primates* i naše *prvak*).

Kako se kod grupe *p/brytanis* itd. radi prema tome sasvim pouzdano o indoevropskom poreklu ovog društveno-političkog termina, teško je potpuno odbiti Brugmannovu idioglotsku kombinaciju aiolskog oblika *protanis* sa prilogom *protaini*, čija je grada prilično sporna. Ali u našem slučaju ovaj je detalj od sporedne važnosti. Daleko je važnija vokalska proteza u lik. *epřiti* i u etruskom *epřthne* nasuprot etruskoj dubleti *purthne* (v. TROMBETTI, l. c., 225). Za indoevropsko poreklo ove leksičke grupe govore ne samo vokalske alternacije *e/o* nego i metateza likvide (isp. n. pr. grč. *proti-* i *porti-* kao i baze *preti-* i *perti-* u etimološkim priručnicima). Naš derivat *prednji* i predlog *pred* dokazuju bazu *pert/d-*. Stoga⁶ treba odbaciti sumnje Chantrainea za koga je ovaj termin obscurn, p. ê. méditerranéene, to tim pre što u Mediterance spadaju doklasičeni Indoevropljani odnosno Pelasti (isp. i KRAHE, *Sprache*, 156): »dass in jenem Fremdgut im Griechischen doch auch Bestandteile enthalten sein könnten«. Istovetnu vokalsku protezu, kao u lik. *epřiti* i etr. *epřthnei*, *epřthieva*, ispred inicijalske konsonantske grupe, imamo, kako je poznato, u dubletama *Tuscus Tyrsēnos* nasuprot *Etruscus Etruria*, i u manje poznatom paru *Aphrodītē Frutis* nasuprot epigrafskom *Phor-di-sia*. Fonofiziološki razlog ove vokalske proteze nije sasvim jasan jer

oblik *Frutis* svojim bezvučnim dentalom ukazuje na etrurskog posrednika. Ipak je sasvim jasno da se proteza javlja samo ispred inicijalske konsonantske grupe kao u turskom i mađarskom. Druge je prirode proteza u grč. *erebos* i jerm. *erek*, kojima po svoj prilici treba pridružiti i ilirski hidronim *Erigōn* »Crna reka«.

Bezrazložno je Kraheovo povezivanje balkansko-anadolskog imena *Tyršanos* sa apelativom *tyrannos*, o kome je bilo ranije reči u vezi sa etrurskom Afroditom *Turan* i sa anadolskom boginjom *tyrannos*. U derivatu *Etrūria* (od starijega *Etrusia* ili *Etrausia*) stručnjake buni dugo *u* posle likvide, pa neki pritom pomišljaju i na tračko pleme zvano *Trausoī*, koje je držalo Rodopski lanac. To bi značilo da je ovo dugo *u* iste prirode kao u originalnim latinskim rečima *accuso indutiae* itd. Ali se trački *Trausoī* ne mogu odvojiti od ranije poznatog oblika *tras-ikes*, koji je dao *Thraikes*. Pre će biti da je duženje onog *u* izazvano metatezom likvide kao što je to sasvim očigledno u klasičnim tudicama *krēpis* (t. j. *krāpis*) nasuprot *carpisculum* (~ pelast. *k/harp/b- arbyla Karbatinaī*). Zbog etrurskog *epthne/i* i zbog dogrč. *krepis*, a možda i zbog imena *Asklap/bios* nasuprot *Askalpios*, moramo računati da se promena kvantiteta u *Etrurio* i *Etrus-ci* desila pre italske kolonizacije balkansko-anadolskih Tirsena.

U onomastičkoj grupi *Aphrodita Frutis Phordisia* nema tog očekivanog duženja posle likvide prebačene ispred vokala koji je ostao kratak. Znači da se ovde radi o idioglotskoj apofoniji, koju smo već napred utvrdili kod aloglotske grupe *protanis purthne* i grč. *proti – porti*. Stoga nam se čini najverovatnije da i ovo ime glavnog ženskog božanstva u matrilinearnoj aigajskoj oblasti tumačimo kao i imena *Turan tyrannos* t. j. kao »Gospa, Kraljica«. Ono bi u tom slučaju bilo derivat od iste osnove samo sa drugim formativom kao *protanis, epriti* itd. Ovom poslednjem likijanskom obliku najbliži je etrusko-latinski oblik *Frutis* (od starijeg *proti-*). Aspiraciju bezvučnog inicijalskog labijala, u kojoj neki stručnjaci vide neku vrstu Lautverschiebunga, nalazimo ne samo u ovoj onomastičkoj grupi nego i u fitonimu *kyp(h)arissos* i to ne samo na ostrvu Aigini nego i u samoj Atici. Dogrčka Afrodita bi bila, prema tome, sa gledišta onomasiologije, nešto kao prima donna. Već je i Grenier (o. c. 140) u funkciji boginje *Frutis* pomišljao na uticaj etruske *Turan*.

Iako se svi stručnjaci slažu u tome da etruski *Turms* odgovara rimskom Merkuriju, odnosno grčkom Hermesu, ipak je njegovo ime ostalo neobjašnjeno, jer pomenutu kombinaciju sa terminom *tyrannos* moramo odbaciti kao sasvim bezrazložnu i neubedljivu. Nama nisu potrebne korenske kombinacije nego cele reči sa jasnim formativima i takvim elementima koji se mogu proveravati. Ipak je čudnovata činjenica da je dosadašnjim etruskolozima izmakla iz vida Hesihijeva glosa koja glasi *Adramōn*: ho Hermōn para Lydois kai Adramyion Hermonos. Ime se javlja kod Kratina i Eupolida, u staroatičkoj komediji kojoj je Hermes zbog svog faloforskog karaktera bio uvek interesantan. Kod istoričara

Herodota, Tukidida i Ksenofonta stariji oblik toponima glasi *Atramyttion*. U antičkim natpisima smenjuju se dublete *Adram/bytēnos*, iako se prelaz *m/b* u većini slučajeva smatra karakterističnim za tračku fonetiku. Treba imati na umu da se toponim *Atramyttion* nalazi u Misiji, dakle u onoj oblasti koja je po svojim stanovnicima u vezi sa potonjom Moesia Superior i Inferior. Pesnik Ilijade (N 5) ima vrlo, visoko mišljenje o prosvetčenosti balkanskih Misa.

Vokalska proteza u zapadno-anadolskom imenu *Hermesa* i u toponimu anadolskih Misa očigledno je iste prirode kao i u imenu *Aphroditā* nasuprot *Phordita* i u *epriti*, *eprthne*, *Etrusci* nasuprot *puthne*, *Tusci*. Nema sumnje da ovakve fonetske crte idu zajedno i da ukazuju na jedan te isti supstrat, a ne na neku paretimološku kombinaciju novijeg sloja koji preuzima reč od starijih stanovnika. Chantraine u svojim etimološkim beleškama u najnovijem izdanju Baillyeva Rečnika kaže za razne grčke varijante *Hermesova* imena: »Il est malaisé de ramener toutes ces formes à l'unité, et l'étymologie de ce nom de divinité est inconnue, Wilamowitz l'a rapproché de herma »tas de pierres«. On a aussi pensé que la divinité était méditerranéenne: erm entre dans la formation de noms asianiques«.

Pokazaće se da ni izraz *asianique*, isto kao ni *méditerranéene* ne isključuje indoevropske elemente. Pre svega moramo istaknuti da stariji oblik toponima *Atramyttion* u Misiji zahteva da i lidijanskog *Hermesa* zvanog *Adramōn*, izvodimo od starijeg oblika *Atramōn*. Pritom svako vidi da su ovi stariji oblici imena i toponima bliži imenu etrurskog *Hermesa* koje glasi *Turms*. Oblik sa zvučnom deltom u imenu *Adramōn* i toponimu *Adram/byttion* nastao je po svoj prilici paretimološkim putem u ustima samih Grka prema glagolu *dramein*, kojim se obeležava glavna osobina *Hermesa* kao glasnika, posrednika i sprovodnika. Ali time mi još nišmo u mogućnosti da dokučimo presudni onomasiološki momenat u imenu ovog dogrčkog božanstva, čija je priroda van homerskog epa prilično kompleksna i šarolika. U svakom slučaju homerski *Hermes*, koji je i geografski najbliži Lidiji i Misiji, kao *angelos theōn* odnosno *interpres divum*, pozvan je da posreduje i objašnjava, jednom reči homerski *Hermes* je pravi *hermēneus*. Interesantna je interpretacija *Hermesove* evolucije koju daje Juret: (Dict. Etym. grec et latin, 199): »*dieu des luttes au gymnase, des débats entre commerçants, d'où dieu du gain et particulièrement des troupeaux qui étaient longtemps l'objet principal des transactions; dieu des débats où l'éloquence triomphe, intermédiaire que, pour cette raison, les dieux emploient dans leurs relations entre eux et avec les mortels. Exceller dans les luttes et les débats, tel était l'idéal dominant du jeune Grec. C'est pourquoi Hermès paraît-être l'image idéale du grec. – hermēneuō: expliquer une chose à débattre. interpréter.*«

Kako se vidi, Juret je i pored svoje jednostranosti u interpretaciji, koliko mi je poznato, jedini etimolog koji *Hermesovo* ime veže za apelativ *hermēneus* i tako podržava antičku tradiciju. Njegova jednostra-

nost ogleda se najviše u tome što je potpuno pustio iz vida itifalsku Hermesovu prirodu koja je, prema mišljenju arheologa Picarda, (*Les religions préhelléniques*, 252) upravo za klasične Grke presudna: »... le rôle de Hermès messenger avait pu commencer à l'époque mycénienne: c'est une entité complexe, dont les caractères semblent plus ou moins primitifs. Hérodote (II, 51) a parlé de ces aspects »pelasgiques«. Le caractère ithyphallique de ces images, dans la Grèce classique, pourrait bien avoir été un apport essentiel des Indo-Européens, par la Thrace; après l'introduction des usages dûs aux poussées étrangères, on comprend mieux la relation qui a pu s'établir entre le phallus, le culte des âmes, et l'immortalité. Les Minoens avaient créé l'âme-papillon, la psychê; plus tard, l'idée d'une vie toujours recommencée sera matérialisée par l'image phallique, ...«

Oba ova stručnjaka, lingvist i arheolog, čija smo mišljenja morali navesti, slažu se ipak u onome što znamo od Homera: Hermes je prvobitno glasnik i tumač. Isto kao što je etrurski *Turms* pod uticajem Hermesa zvanog psihopompos došao u vezu sa Hadesom, tako je Hermes i u samoj Grčkoj, tim istim putem došao u vezu sa Dionisom i Afroditom kao itifalsko božanstvo (isp. PICARD, *o. c.*, 258 n. *phallos* ~ *phalaina* i KERENY, *The Gods of the Greeks*, 161). Sledi da je presudni onomasiološki momenat dogrčkog Hermesa imena sadržan u dogrčkom derivatu *hermēneus* »tumač, posrednik«.

U vezi sa izloženim Hesihijeve glose *hermīna* i *hermīs*, pokazuju iste inicijalske razlike kao dogrč. *Hermēs* i *hermēneus* nasuprot etr. *Turms* i lidijanskom *Atramōn*. Iako Hesihije oblik *hermīs*, koji nazivamo već u Odiseji, dovodi u vezu sa *hermama*, kako su se zvale primitivne Hermesove statue, ipak mi nemamo dovoljno razloga da naprosto identifikujemo obe leksičke grupe bez obzira na razliku u inicijalu. Ako to ipak pokušamo moramo poći od prelaza *t/s* koji ne bi bio neobičan ispred prepalatalnog vokala. Prelaz inicijalskog sibilanta u *h* dobro je poznata pojava grčke fonetike, kako to pokazuju i dublete *S/Halmy-dēssos* i dr. na koje je upozorio Kretschmer.

Ipak nam opreznost nalaže da dogrčko Hermesovo ime, koje je semantički blisko izrazima *angelos* i *kēryx* (isp. lat. *caduceus*) i po svojoj prilici koradikalno sa *hermēneus* ostavimo zasada po strani i da se zadovoljimo prostom identifikacijom etrurskog imena *Turms* sa negrčkim imenom Hermesa u oblasti Lidije i Misije odakle dolaze Etrurci na Apeninsko poluostrvo. To znači da je i etr. *Turms* isto tako zapadno-anadolsko božanstvo kao i lidij. *At/dramōn*. Tim su nas pravcem već ranije uputila imena *Tin* i *Turan* i *Mavort*. Stoga nam ne preostaje ništa drugo nego da oba ova anadolska imena koja obelježavaju glasnika i tumača, identifikujemo sa mitanskim terminom *talami* »Dolmetsch« (v. Klugeov Rečnik¹² 109). Ova oblast pripada indoevropskoj vojnoj aristokratiji koja se zove *Marian(n)i* i koja je u XV v. st. e. zagospodarila neindoevropskim plemenima, koja, kao i ostala huritska plemena po svoj prilici pripadaju kavkaskoj etno-lingvističkoj grupi. Manje je vero-

vatno da su ti indoevropski osvajači i vlastodršci odmah u početku preuzeli od podjarmljenih plemena ne samo kulturni termin *talami* nego čak i naziv svoje vojničke kaste *Marian(n)i*, kako to misli Brandenstein. Ovo je još manje verovatno ako za termin *talami*, koji je preko zapadnog Anadola stigao čak u Etruriju, nademo ubedljivu etimologiju pomoću indoevropskih jezičkih sredstava.

U Klugeovu Rečniku¹² s. *Dolmetsch* dovodi se ova nemačka tuđica posredstvom mađarskog *tolmacz* i severnoturskog *tilmač* u vezu sa mitanskim *talami*. Pritom se i ne spominju slovenski oblici koji polaze od starijega *tulmaču*. Ipak se dodaje da srednje vis. nem. *tolke*, nord. *tolk* potiče iz staroslov. *tluku* »interpretatio«, odakle je uzeto i prusko *tolke* i litavsko *tulkas*. Ovaj dodatak je dragocen. Prvo stoga što saznajemo da su Sloveni imali u svom rečniku idioglotski termin za ovaj važan društveno-ekonomski pojam, i drugo, da su ga predali svojim zapadnim susedima. Postavlja se pitanje kakav je odnos između *tulku* i *tulmaču*. Ovo se pitauje mora postaviti naročito stoga što su u slovenskom rečniku nebrojena nomina agentis građena kao *tulmaču* i što su sva sekundarnog karaktera (isp. n. pr. *kovač* pored *koval*, *sokač* pored *sokal* itd.). Stoga imamo prava da postavimo morfološku proporciju između *tulku* i *tulm-*, iako je ova poslednja osnova dokumentovana već u XV v. st. e. Ove se dve osnove odnose jedna prema drugoj kao naše *znaku* prema grč. *gnōma* od baze *gnō-* »znati«.

Ova proporcija nam daje prava da iz slovenskih izraza *tulku* i *tulmaču* odvojimo leksemski minimum *tel-* »jasan, svetao«. Kako već znamo od Meilleta, a to smo videli i kod onomastičke serije *Veltha Voltumna Vertumnus*, i kod aloglotskog para *aquilo* – *akiros*, smena likvida je sasvim obična pojava kod mnogih leksemskih minimuma (isp. n. pr. *sterati postelja*, *žderati gutati* itd.). Izlazi da leksemski minimum treba formulisati (*s*)*ter-*/*(s)tel-* »svetao, vidan«. Time smo slovenske derivate *tulku* i *tulmaču* lišili njihove izolacije jer nam je pošlo za rukom da uđemo u trag njihovom i radikalnom i sufiksalmom elementu. Kao najbliži koradikali pripadaju ovoj istoj leksičkoj grupi, čija je veza sa *sterati* i za Meilleta sasvim pravilno »pure hypothèse« (v. Rečnik³ 1141). Protiv veze sa leksičkom grupom *sterati* govore i koradikali bez inicijalskog *s*-mobile kao grč. *teira* »zvezde, nebeski znaci« i vedsko *tarā* »zvezda«, pri čemu treba imati na umu da je kod staroindijskih koradikala sa poznatih razloga neizvesna prvobitna priroda likvida. Na to je ukazao i sam Meillet. Slovenski koradikali sa likvidom *l* podupiru Meilletov stav u pogledu lat. *stella* (od starijeg *stēlna*), pa oba ova koradikala idu zajedno sa mitanskim *talami*, dok bi ime lidijanskog *Hermesa Atramōn* i etrurskog *Merkurija Turms* išlo uporedo sa grč. *teirea* (aiol. *tereōn*), *astron* itd. Time smo oslobođeni dužnosti da tumačimo razliku u likvidama između mitanskog *talami* iz XV v. st. e. i nekoliko vekova donije zabeleženih imena *Atramōn* u Lidiji i *Turms* u Etruriji.

Kretschmer (Einleit. 390) najpre prihvata Schulzeovu vezu sa tračkim imenom *Andrabys* zbog dubleta *Andramys* i *Adrabytion* i zbog tračkog

prelaza *b/m*, da bi odmah na istoj strani zauzeo konačan stav na osnovu likijanskog imena ostrva *Adranyttis*, tj. da ime verovatno nije indoevropskog porekla. Kako je Meriggi pokazao danas i u likijanskom računati sa indoevropskim elementima i bez obzira na njihov matricinarni poredak, zbog kojeg su oni u prvom redu morali zauzeti odvojeno mesto nasuprot indoevropskom patrijarhatu. Pomenuto ime likijanskog ostrva *Adranyttis* treba po svoj prilici ponajprije dovesti u vezu sa demaćim imenom samih Likijanaca koje glasi *Termilai* odnosno *Trmmil-*. Etnikon *Termilai* i bez obzira na disimilaciju likvida ne može se odvojiti od Hesihijeve glose *Telnesseis*, stanovnici grada Telmesa u likijanskom primorju prema Kariji. Atički natpisi pružaju i oblik *Telemesseus* sa vokalskom anaptiksom. Sada se može razumeti interpretatio graeca originalnog imena likijanskih Indoevropljana sa osnovnim elementom *telm-*, jer ona glasi *lykos* »svetao, sjajan« (od nedokumentovanog *lykē* sačuvanog u složenici *amphilykē, lykaugēs* leukos, lat. lux itd.). Stoga ostajemo kod iznesenog tumačenja da lidijanski Hermes *At/dramo-* i tirsenski *Turms* (isp. oblik *Atramous* u scholia AD uz Z 396) stoje u etimološkoj i stvarnoj vezi sa slov. *tulmaču* i lat. *stella* (od *stel-na*). Smena likvida *l/r* koju konstatujemo i u likijanskim imenima *Tel(e)messos* (isp. navedeni anadolski oblik sa polnoglasjem *talamī*) i *Termilai* starija je prema tome od dogrčkih varijanata, budući da leksemski minimum pouzdano glasi *(s)tel/r-* »svetao«. Ni Schultze ni Kretschmer, prirodno, nisu mogli doći do ubedljiva rešenja jer su pustili iz vida etruski oblik Hermesova imena *Turms*, koji se nikakvom veštinom ne može i ne sme odvojiti od zapadno-anadolskog *At/dramo-*.

Anadolsko *talami* »tumač« svakako je važan društveno-politički termin i kao takav pripada gornjem društvenom sloju u oblasti Mitannu, koji se zove posebnim terminom *Maryanni* (v. HROZNY o. c. 164). Ovo poslednje ime pokazuje isti završetak kao *Mitannu* i *Nashattiyanna* nasuprot staroind. *Nāsataya*. Zbog ove miksoglotije stvorene dominacijom indoevropskih ratnika nad autohtonim Subartu i Huritima mora se računati sa patološkom fonetikom. Stoga bi i hetski *Taalibinu*, docnije *Telepinuš*, kao božanstvo svetlosti, koje se kao i Apolon u rano proleće vraća svojim vernim, moglo po principu *nomen nomen* da interpretira kao *lykios* odnosno *lykegenēs* pa prema tome da se identifikuje sa likijanskim *Tel(e)m*, pogotovo kad u oba slučaja imamo polnoglasje. Za duboku starinu ove leksičke grupe u balkansko-anadolskoj oblasti govorio bi i usamljeni i dosada neobjašnjeni grčki glagol *stilp/bō* »blistati« budući da se njegov vokalizam kao ni konsonantizam ne mogu pravilno objasniti samo sredstvima grčke istoriske fonetike. Ako je Telephos, legendarni kralj u Misiji, doista poslednik staroanadolskog Telepinuša (HROZNY, o. c. 210), čiji je kult bio razvijen i kod Likijanaca zvanih ranije *Termilai* odnosno *Telmesseis*, onda se njegov sukob sa Ahilom može shvatiti u istom smislu kao Ahilov sukob sa Memnonom (od starijeg *Meduñōn*; isp. *Zeus Agamemnñōn* i ilir. *Medauros*). To je prastari

motiv o sukobu demona mračne zime sa demonom svetlog i toplog proleća o čemu je dovoljno pisao Usener.

Kako smo videli indoevropskom elementu u Lidiji i Likiji, a verovatno i u Misiji pripada Hermes *At/dramo-* kao božanstvo svetlosti koje objašnjava, posreduje i sprovodi. Ali u etimološkim i mitološkim priručnicima pominje se još drugo ime ovog božanstva za Lidiju. To je *Kandaulās*. Iako glavni svedok Hiponakt sasvim određeno kaže *mēonisti* a ne *lydisti* (v. KRETSCHMER, Einl. 389 I i WALDE-HOFMANN s. *canis*). Kako je poznato Maionia je ona oblast Lidije koja se graniči sa Misijom i Frigijom, pa se obično uzima da je to starije ime za Lidiju dok Strabon naginje identifikaciji Misa sa Majoncima (v. DOTTIN, o. c. 10, 138). Šta više Misi i Majonci često su zamjenjivani sa Lidijancima i Frigijancima. Majonska odnosno lidijanska talasokratija spada u najstarije i počinje pre sredine 12 v. st. e.

Ali jambograf Hiponakt iz Efesa (sredina 6 v. st. e.) kao čovek sa terena morao je imati razloga kad ime *Kandaulās* smatra majonskim a ne lidijanskim, pa stoga otpadaju sve potonje konfuzije ovih imena i jezika. Za njega je majonsko *Kandaules* isto što i grčko *kynankhes*. Međutim veliko je pitanje da li je ovo *kynankhes* isto što i *skyllopniktēs* »psetodavitelj« (Hundswürger), kako nas to uveravaju svi tumači. Bog Hermes kao prastaro dogrčko božanstvo doživio je već u homerskim himnama osetan pa i detronizaciju, postavši majstor lopov. Takav sumrak bogova i svetitelja poznat nam je ne samo iz severno-germanske mitologije nego naročito iz hristijanizacije paganskih veličina. Majonski Hermes zvani *Kandaulās* poslužio je i lingvistima koji su u elementu *kan-* »pas« tražili dokaza da frigijanski Indoevropljani pripadaju kentumskoj a ne satemskoj grupi, budući da je taj elemenat *kan-* sa palatalnim inicijalskim guturalom identifikovan sa klasičnom grupom *kyōn canis* i to tim pre što je već Platon upozorio na činjenicu da i Frigijanci, koji su, prema Herodotu, najstariji narod na svetu, zovu tu životinju slično kao i Heleni. Bez obzira na poznatu činjenicu da se ime psa kao najstarije domaće životinje javlja sa obiljem starih i svežih onomatopeja, velarni, a ne palatalni gutural, imamo u našem *štene* (leksemski minimum *sgen-*) pa su prema tome jalove i bespredmetne sve lingvističke kombinacije sa imenom *Kandaulās* bilo ono majonsko, lidijansko ili frigijansko. Neodrživa je i interpretacija *skyllopniktēs* koja je očigledno plod čisto gramatičarske mudrosti Jovana Cecesa (Hist. var. chiliades 6, 482; isp. i Cramerova Anecd. Oxon. III, 351). Pametniji je od ovog gramatičara informator Hesihija koji sasvim lepo s. *kynankhē* pored ostalih daje i tumačenje *kleptēs*, *kradljivac*, pri čemu je izdavač M. Schmidt pravilno upozorio na Hiponakta. Da je ova interpretacija verovatnija od Cecesove potvrđuje i druga Hesihijeva glosa koja glasi *kandōlos* »lopov, razbojnik«, i koja je uzeta iz liričara Ajshriona (IV v. st. e.). Najzad kod istog Hesihija s. *gandos* »lopov« imamo osnovni element ovih derivata, *Kandaulās* i *kandōlos*. Učeni i radoznali ekscerptor Atenaj kaže doduše da se terminom *kandaulos* ili *kandylos* zove u Li-

diji neko ukusno jelo, a već od Herodota znamo da se jedan lidijanski kralj zove *Kandaules*. To sve znači da ovo majonsko ime *Kandaules* »kradljivac« treba u pogledu značenja razlikovati od homofonih izraza iako nije isključeno njihovo prvobitno jedinstvo sa lidijanskim imenom i imenicom poznatim od davnina u toj oblasti. Oblik *Kandaula*- odnosi se prema *Kandolo*- kao *kasaura* prema *kasoris*. Ova monoftongizacija *au : ō* ide prema tome na račun miksoglotske fonetike.

Lidijanski Indoevropljani imali su svoj termin za pojam kradljivca koji duhoviti Hiponakt kazuje grčkim terminom *kynankhēs*. I to je dokaz više da treba činiti razliku između majonskog i lidijanskog rečnika. Taj termin glasi *tegoun* i zabeležio ga je sam Hiponakt (fr. 6 l). Već u hetskom rečniku imamo koradikalni glagol *tajezi tajzzi* »krade« kome etimološki priručnici pridružuju naše *taj*, *tajiti*, *tajna*, *tat*, grč. *tētaō* »pljačkam«, *tētē* »oskudica«, staroind. *stāyat* »skriven«, (*s*)*tāyūh* »kradljivac«, *stēnāh* »kradljivac« i *stēyam* »kradja«. Leksemski minimum glasi *stāi-*, a lidij. *tegoun* biće pre akuz. sing. osnove na -*u* kao u staroind. *stāyūh*, koje se poklapa sa lidij. glosom ne samo u osnovi nego i u tonu. To znači da u lidij. *tegoun* imamo prvo skraćivanje ne-naglašene dužine ispred tona a zatim prelaz intervokalskog *j* u *g* kao u lidij. glasi *briga* »eleutheros, liber«, i u pajonskom *Pagasai* »draga« nasuprot kimeriskom *paia* »via« i dolat. *baia* »draga«. Očigledno je, naime, da zbog razlike u značenju lidij. glosa *briga* nema veze sa frigijskim homofonim imenom, nego da je koradikalna sa nem. *frei*, anglosaks. i staronord. *frig-* »ljubav«, našim *prija* i *prijatelj*. Sonorizacija bezvučnog inicijala u lidij. *briga* izazvana je nametljivim kontaktom sa zvučnim *r* a više anticipiranom artikulacijom zvučnog guturala.

5. GORTYN CORTONA GRAD

Kretschmer (*Glotta* XXXI, 190) nalazi da su tirsenski Reti stigli preko Balkana i u Lidiju, gde se javlja ime *Raitēnoi* i toponim *Tyrsa*, koji treba da čini podlogu za etnikon *tyrsenos*. Veze između Lidije i Etrurije već su napred u dovoljnoj meri istaknute. Ipak je teško reći ma šta određenije o Kretschmerovoj vezi između alpskih Reta i anadolskih *Raitēnoi*. Ali se može nešto reći o njegovu tvrđenju da su retski osvajači stigli preko jadranskog naselja *Raitinon* u centralni Peloponez, u Arkadiju gde imamo toponime *Raiteai* i *Kortys* i hidronim *Gortynios*, budući da Kretschmer oba ova poslednja imena smatra pouzdano retsko-tirsenskim, pa ih veže sa etrurskim toponimom *Cortona* odnosno *Curtun*. Dok su se ranije stručnjaci izjašnjavali za semitsko poreklo minojskog toponima *Gortyns*, dotle je već Fick (*Vorgriech. Ortsnamen*, 20) stao na gledište da ova dobro poznata i raširena grupa toponima pokazuje izrazito *pelagonisch-pelasgische Prägung*. Ficka je na to navela činjenica

što se Tukididova *Gortynia* nalazi na gornjem Vardaru, dakle u centralnom Balkanu, gde se može manje računati sa semitskim kolonistima.

Fick, koji za razliku od Kretschmera, daje potpun pregled svih toponima grupe *g/kordlt-* ne pravi nikakva pitanja od oblika *Gordynia*, kako Stefan Vizantinac beleži makedonsku *Gortynia*. Za ovo kolebanje između zvučnog i bezzvučnog konsonanta, koje se javlja i u samoj Arkadiji (*Kortys*, *Kortyniol*, *Gordynios*) nudi nam Kretschmer jednostavno objašnjenje: ova imena pripadaju retsko-tirsenskim Pelazgima čija se artikulacija eksploziva nalazila negde u sredini između zvučne i bezzvučne baze. Akademik Oštir kazao bi da se tu radi o smeni baza *fortis/lenis*, kako nam je to poznato iz istoriske fonetike finско-ugarskih govora.

Prilično je beznačajno kod imena, kod kojih je i inače artikulacija često opterećena afektivnim i iracionalnim momentima, a da i ne govorimo o paretimološkim kombinacijama, tražiti pravolinisku i fiziološki razumljivu istorisku evoluciju glasova, pogotovo kada se radi o materijalu koji je i geografski i hronološki gotovo po pravilu disparatan. Stoga je sasvim opravdano kad Fick ovom makedonskom, arkadskom i minojском toponimu pridružuje tesalski *Gyrton*. I bez obzira na pretpostavku da je dogrčko *Gyrtyon* na Kritu dobilo grecizirani oblik *Gortyn*. Trombetti u svojoj poznatoj raspravi o mediteranskoj toponomastici (*Arhiv za arb. starinu*, III, 33) otišao je svojim putem nešto dalje povezujući semitsko *kart* sa indoevropskim *ghort-*, pod pretpostavkom da semitskim emfatičnim glasovima odgovaraju indoevropske zvučne aspirate. Iako Trombetti i za svoju jedinstvenu leksiku računna sa determinativima *t/d*, ipak on na svoj način pridružuje ovoj leksičkoj grupi ne samo celu gomilu u izvesnoj meri bliskih, ali ipak neproverljivih uralsko-altajskih i tursko-tatarskih reči, nego i semitskih pa sve do Bantu-jezika. Od mediteransko-anadolskih mogućih pripadnika navodi Trombetti imena kao *Cordylussa* ostrvo u oblasti Karije, *Gordos* (Lidija), *Gordion teikhos* (Karija), *Gordiokōmētēs* (Pisidija i Isaurija), *Maneg/zordum* (Frigija), zatim epigrafski oblik gen. sing. *Korthis* blizu kritskog *Gortynu(a)* i *Cortōna* (Etrurija i Iberija).

Ne može se sporiti veza većine ovih toponima sa indoevropskim apellativom *ghordho-* »ograda, grad«. Ali kada se pažljivije pogledaju etimološki priručnici i stariji i noviji, vidi se prvo, da Trombettievo semitsko *kart* »grad« sa emfatičnim inicijalom nije sasvim pouzdano. Tako n. pr. Möller (Vgl. *Indogerm.-Semit. Wörterbuch*, 83) koji navodi klasične termine *khōros khortos hortus cohors*, zatim germ. *garda* i baltsko *žardi-*, nema nijednog semitskog oblika sa dentalnim formativom, pa prema tome ni Trombettieva *kart*, koji je, kako se zna, ograničen na fenički. Druga je teškoća kod ove leksičke grupe u tome što većina etimologa polazi od leksičkog minimuma *gher-* »okružiti, obuhvatiti« sa palatalnim guturalom, pa stoga protoslovensko *garda* smatraju pozajmicom iz germanskog (n. pr. KLUGE¹² s. *Garten*, gde je završni dental označen kao neaspirat, iako se zbog koradikalnog *Gurt* mora računati sa zvučnim dentalnim aspiratom). Osim Klugea i Meillet (Rečnik³ 535)

smatra naš termin pozajmicom: »Le v. sl. *gradŭ* »enclos, ville« a chance d'être emprunté en germanique; car * *garda* s'est largement étendu«.

Zar slov. *gradŭ* nije dovoljno raširen termin? Ovo shvatanje Klugea i Meilleta neodrživo je sa razloga apofonije na koju se poziva Trautmann (*Balt. Slav. W-buch*, 79), navodeći staroslov. *žirdi* »xylon« i rusko *žerd'* »motka«. Značenje ovog apofonskog oblika presudno je ne samo za idioglotski karakter značajnog slovenskog termina *grad*, nego i za osnovno značenje navedenih antičkih toponima na Kritu i u balkansko-anadolskoj oblasti. Trautmann dalje ističe: »Die Beziehungen zur Sippe von *žarda*- sind unklar«, ali ne uzima pri tom u obzir sinonimnu leksičku grupu *darža*- o kojoj govori na str. 45, i sa kojom sam ranije doveo u vezu doklasične termine *tyrsis turris* kao svedoke nekentumskog karaktera dogrčkih Pelasta.

Možda je opravdan Trautmannov zaključak da ova poslednja leksička grupa ide zajedno sa grupom *dirža*-, litavski *diržas* »remen«, jer nas na to upućuje semantička paralela koju imamo u nem. *Gurt Garten*. Ipak imamo posla sa tri oblika sinonimnih termina: *garda*-, *žarda*-, *darža*-. Ako i odvojimo ovaj posljednji ostaje nam ipak *žarda*, koje se stalno veže za lat. *hortus*, grč. *khortos* i nem. *Garten*. Što je još važnije, ovaj oblik sa palatalnim guturalom javlja se istovremeno sa svojim konkurentom čiji je inicijal velarni gutural, u frigijanskom toponimu *Mane-g/zordum* »Manesov grad«. Ovoj frigijanskoj dubletu odgovara rusko *zoród* »stog« nasuprot *gorod o-grad ograda*. Hofmann u svojoj obradi Waldeova Rečnika s. *cohors*, priznaje samostalnost ove poslednje slovenske leksičke grupe, te se tako sa razlogom odvaja od Klugeova stava po kome su slovenski Indoevropljani od Germana preuzeli *garda* i proširili u tolikoj meri da su ga predali ne samo Šiptarima nego i Frigijancima. Treba primetiti da se frig. toponim *Gordion*, koji beleži već Ksenofont, javlja uvek sa velarnim guturalom.

Za velarni inicijal, koji nalazimo u slov. *grad*, svedoči i dosada nezapažena i neiskorišćena Hesihijeva glosa *kerta* »grad«. Hesihije dodaje da je to jermenski termin. Teško da će ovo biti tačno jer su u jermenskom kao i u frigijanskom i slovenskom sačuvane zvučne aspirate kao prosti zvučni konsonanti. To bi značilo da *kerta* pripada nekom indoevropskom idiomu u Anadolu i da se svojim bezvučnim konsonantima potpuno približuje feničkom terminu *kart*-, koji je dokumentovan u originalnom obliku imena Kartagine *Kart-hadušat* »Novi grad«. U svakom slučaju Hesihijeva *kerta* nasuprot baltskom *žarda*- predstavlja jedan dokaz više da se slov. *gradŭ* ne sme smatrati pozajmicom germanskog porekla kako to misle Kluge i Meillet.

Baltsko *žarda*-, frig. *-zordum* i rusko *zoród* govorili bi svojim inicijalima za tradicionalno shvatanje svih etimologa po kome *knortos hortus cohors Garten* itd. pripadaju leksičkoj grupi *gher*- kojoj pripada i grč. *kheir* »ruka« (kao hvataljka). Ali u tom slučaju ne mogu toj grupi pripadati ni slov. *gradŭ* ni *žrd* ni frig. *Gordion* i anadolsko *kerta*, pa razume se ni kritsko *Gortyns*, arkadsko *G/Kortys* i maked. *Gortynia*. To znači

ni tirsensko *Cortōna*. Stoga se mora izvršiti ponovna analiza i izdvanje ovih koradikala sa velarnim inicijalom iz grupe *hortus*, kod koje Hofmann, slično kao i Meillet, pretpostavlja dvojak determinativ *t/dh*. Grčko *khortos* može se zbog koradikalnih derivata *korthis* i *korthelai* izvoditi od starijeg *khorthos*, pa bi se ova razlika u disimilaciji aspirata mogla porediti sa dubletama *phatna* nasuprot *pathna* »jasle«. Tako bi se iz grupe *hortus Garten* izdvojila ova grčka grupa i pridružila slovenskom terminu *gradū*. Hetsko *gurtas* »citadela« neizvesno je jer kunei-formska azbuka nije pouzdana u pogledu razlike između zvučnih i bezvučnih konsonanata. Najzad toharsko *kerciye* »palača« išlo bi uporedo sa *hortus* i *cohors*, koje i Chantraine veže za staroind. *hárati* »hvata« i grč. *kheir*. Na taj način oba klasična izraza *khortos* i *hortus* izgledaju kao participi perfekta pasiva a ne kao derivati od nekog minimuma *ghort-*, budući da i Chantraine, isto kao i Meillet, zastupa de Saussureovo učenje o nepostojanju indoevropskih »korena« sa zvučnim inicijalom i bezvučnim finalom. Juret, najzad, u svome Rečniku (57, 128) još hrabrije od Trombettia razlikuje u grčkom dvoje *khortos*: prvo znači pića a drugo ograda.

Ako germanske oblike po zakonu prvog Lautverschiebunga izvodimo od starijega *ghortō*, onda smo oslobođeni dužnosti da za ove oblike pretpostavljamo minimum *ghordh-*, kao što to moramo činiti za baltsko-slovensko i frigijsko *g/zarda-*, *g/zorod*. Iako imamo slovenskih primera za depalatalizaciju indoevropskih guturala ipak je bolje sasvim odvojiti slovensku grupu *grad* i *žrd* od grupe *žarda-* *zorōd*. Ova poslednja odnosi se prema sinonimu *dařža-* isto onako kao naše *zid* i litavsko *ziedziū* »oblikujem« prema ruskom *děža* »načve« i tračkom *-dizos* (grč. *teikhos* i *toikhos*). Ovakvih metateza ima i inače kao n. pr.: *bheud/dh* pored *dheup/dhuumb(h)-* »dno, dubok«, a po svoj prilici i grč. *pothos* (disimilovano od starijega *guhodhos*) pored *tephra* lat. *foveo* itd. U pogledu semantičke evolucije ove poslednje grupe treba se setiti Ciceronove fraze *cupiditate libertatis ardēre* kao i samog glagola *cupio*. Zbog ovakvih radikalnih inverzija moramo zaključiti da litvansko *žardas*, rusko *zorōd* i frig. *-zordon* pripadaju po značenju, pa stoga i po poreklu, istovetnom *dařžas* (od starijeg *dhorgho-*). Prema tome ova inverzija spada u opšte-indoevropsku epohu budući da nas na to upućuju i one dve navedene inverzije odnosno metateze.

Onoga ko ne pristaje na inverziju potsećamo da su leksemski minimumi *dhergh-* »držati« i *gherdh-* »obuhvatiti« u tolikoj meri bliski po značenju i po funkciji, da se kod njih bez ikakva rizika može pretpostaviti prajezičko uzajamno ukrštanje i to tim pre što su dokumentovani potpuno sinonimni prosti leksički minimumi *dher-* (isp. lat. *frētus* i staroind. *dhārayati* »drži, nosi«) i *gher-* (isp. grč. *kheir khoros* i po svoj prilici *khor-tos*). Najzad, ako želimo da ostanemo pri dosadanoj vezi između *žardas zorōd* i *gardas grad*, dovoljno je pomnuti guturalsku alternaciju u očigledno srodnim slovenskim glagolima *trgati* i *trzati* (v. MIKLOŠIĆ *Et. W-buch* 354 i WALDE-POKORNY I, 732). Sa gledišta takve alternacije

treba posmatrati i frigijsanske dublete *Mane-g/zordum*, ukoliko su one, zbog pozne potvrde, pouzdane i upotrebljive.

Sa svih tih razloga baltskoslov. *garda* »ograda od kolaca ili motaka« i kada ne bi bilo apofonske baze *žirdi-*, ne može ni na koji način ići zajedno sa grupom koju pretstavlja lat. *hortus*. To se već vidi i iz kolebanja u Walde-Pokornyevu Rečniku (I, 608) gde čitamo: »*gherdh-* und *gherdh-* »flechten, winden« oder »umfassen, umzäunen, umgürteln« und dann Erweiterung von * *gher-* »fassen«? Znak pitanja je sasvim na svome mestu jer eventualnu depalatalizaciju slovenskih koradikala zbog kontakta sa likvidom *r* ne možemo uzeti u obzir sa prostog razloga što ovde tog kontakta nema. Protiv takve depalatalizacije govori i frigij. *Gordion* i *Manegordon* kao i maločas pomenute slovenske dublete *trgati* i *trzati*. Sve nas navodi na to da baltskoslovensku leksičku grupu *ghordho-/ghrdhi-*, koju i Pokorny (*l. c.*) isto kao i Bernecker, Trautmann i Hofmann nasuprot Klugen, Meilletu i Zubatýu i drugim smatra idoglotskom, sasvim izdvojimo i da njoj pridružimo mesto lat. *hortus* itd. drugu latinsku leksičku grupu koju obrađuje Walde-Hofmannov Rečnik s. *grunda*. Tu saznajemo da je odlično dokumentovana posebna opšteindoevropska leksička grupa *ghere(n)dh/ghordh/ghrondh-* »debela motka, greda«. To pokazuju ovi koradikali *suggrunda*, zatim litav. *grindis* »podnica«, naše *greda*, staronord. *grind* »ograda« i deminutiv *grindil* »kračun«. Naše *gredelj* itd. mora se smatrati pozajmicom iz germanskog (isp. WALDE-POKORNY I, 657).

Pošto smo utvrdili da krupan i značajan slovenski društveno-ekonomski termin *grad* nije usamljen budući da ima srodnika ne samo u frigijskom i u anadolskom *kerta* (kod Hesihija) nego i u latinskom i germanskom, a po svoj prilici i u staroindiskom *grah* (od starijeg disimilovanog *grdha*, v. WACKERNAGEL, *Altind. Gramm.* I, 251), moramo naročito istaknuti onomasiološku stranu ovog termina. Samo u slovenskom pokazuje ova leksička grupa sa konkretnom semantičkom jezgrom »greda, daska, debela mōtka« upravo ono značenje koje se manifestuje ne samo na minojskom Kritu nego i u ostalom balkansko-anadolskom prostoru doklasične epohe. Stoga možemo semantičku jezgru slovenskog termina *grad* obeležiti Herodotovim izrazom *polis xylinē* koji se odnosi na naselja u pontskom zaleđu.

Meillet (Rečnik,³ 1333) za lat. *urbs* kaže: Sans doute emprunté. Il n'y a pas en indo-européen un nom de la »ville«. Le groupe de gr. *polis*, etc. signifiait »citadelle«. Ovoj njegovoj apodiktičkoj tvrdnji treba dodati i ono što kaže za *oppidum* (str. 822): »Le nom de la »citadelle« représenté par skr. *pūr*, lit. *pilis*, gr. *polis* (*ptolis*) n'est pas attesté hors de ce groupe oriental de l'indo-européen. Le germanique et le celtique ont des dénominations isolées: v. h. a. *burg*, etc., et gaul. *dūnon*. Le lat. *oppidum* est aussi propre au latin.« Ova tvrđenja treba proveriti. Možda je litavsko *pilis* »gradac, dvorac« slično kao i njegovi indoevropski srodnici doista, kao aufgeschütteter Wall (tako HORMANN *Et. Wb. d. griech.* 279) u vezi sa *pilti* »puniti« ili, što mi se čini verovatnije

u vezi s našim *plot*, nem. *fallen* i grč. *diplous* »dvostruk«. U tom slučaju ovaj termin za naselje ograđeno plotom bio bi semantički blizak slov. terminu *grad*, dok je grč. *vasty* i staroind. *vastu* »mesto, stan«, očigledno u vezi sa leksičkom grupom * *ues-* »boraviti, stanovati«. Već ova poslednja leksička činjenica govori protiv Meilletova isključiva značenja »citadelle« za grupu *polis*. Složenica *akro-polis*, koja doista znači »citadelle« rečito govori protiv Meilleta i dokazuje da *polis* obeležava neku vrstu gradskog naselja, po svoj prilici onako nešto kao Herodotov *polis xylinë*.

Čak i derivat *ptoliethron* ne podupire Meilletovu tezu o nepostojanju gradskih naselja u opšteindoevropskoj eposi. Za takvu tezu govori samo hipoteza nordiske škole o najstarijoj postojbini indoevropskih plemena koju treba tražiti što dalje od Mediterana i što bliže severnim maglama. Da leksičku grupu *polis* koja je dosada osim u grčkom dokumentovana samo u baltskom i u indiskom rečniku, treba, kako sam maločas rekao, izdvojiti od leksičke grupe *pilti* »puniti« (*plenus pimplemi full* itd.) i da je treba pridružiti grupi *plot haplous diplous fallen*, dokazuje sav onaj semantički materijal što su ga stručnjaci skupili u vezi sa terminom *grad* »ogradom zaštićeno naselje«. Nasuprot Hofmannu moramo ovu leksičku grupu staviti pod minimum (*s*)*pellr* »omotati, obaviti« koja je dobro dokumentovana i koja pokazuje prajezičku smenu likvida *l/r* o čemu je bilo već ranije govora u vezi sa lat. *stella* (od starijeg *stelna*), nem. *Stern* i slov. *tulku*, *tulmaču*. Od poznatijih članova leksičke grupe *spellr*, potvrđenih u grčkom rečniku, navodim pored termina *polis* i part. perf. pass. *-paltos* i participske imenice *spartos*, *sparte*, *sparton*, *speira*, *spyris* itd. Ali, za ovo naše tumačenje koje računa sa dubletama, pa stoga i grupi *polis* daje širu upotrebu i veći geografski prostor, govori i etrurski posuđeni termin *spur* »grad« koji bez sumnje moramo izvoditi od starijeg oblika *sporo-*. I pojava *s-mobile* u etrurskoj tuđici indoevropskog porekla govori u prilog iznesene kombinacije. Starinu ove pozajmice dokazuju razni etrurski derivati koje navodi Trombetti (*o. c.*, 228) i Pallotino (*o. c.*, 248). Nijedan od ove dvojice stručnjaka ne daje značenja koja bi išla u prilog Meilletova shvatanja: da je grupa *polis*, koju sada moramo formulisati drukčije no dosada t. j. *spellr*, značila prvobitno »citadelle«. Značila je naprosto gradsko naselje (*città*, *ville*). To je ujedno i jedan dokaz više za učenje Joh. Schmidta koji najstariju indoevropsku postojbinu traži u Anadolu i Zakavkazju, bliže oblastima gradske civilizacije, a ne u pustoј ravnici između Baltika i Sudeta. Ovu okolnost treba imati na umu pri određivanju protoslovenske domovine.

Slično terminima *polis*, *town* i *grad* tumačio je i Meringer (*Idg. Forsch.* 17, 157) latinski termin *urbs* kao »mit geflochtenem Zaune geschützte Niederlassung« pa ga stoga veže za *verbena*, *verber* naše *vrba* itd. Walde-Pokorny (*o. c.* 275) označavaju ovu etimologiju kao *wahrscheinlich*, dok O. Hoffmann u Heinichenovu Rečniku za *urbs* kaže *ungedeutet* a Meillet, kako smo već videli emprunté. Stowasseru termin *urbs* znači

»mit einer Ringmauer umgebene Stadt«. Slično se izražava i Gaffiot: *ville avec une enceinte*. Ali u našem slučaju vrlo je važno znati da li je zaštita od plota ili drvene ograde ili je zid odnosno Ringmauer, jer u tome je stvarna razlika između mediteranskog i pontsko-podunavskog urbanizma. Onomasiologije termina *polis*, *grad*, *town* ne govore ni u kom slučaju za Ringmauer. Slov. *grad*, kako pokazuju tisuće sačuvanih ostataka rasutih po srednjoj i istočnoj Evropi (v. NIEDERLE, *Manuel* 299 i *Rukovet Slov. Archeologie* 89) potpuno se slaže sa Herodotovim izrazom *polis xyline* (isp. ruski *derevnja* »selo«).

I Schrader-Nehring (*Reallex. d. Idg. Altertumskunde*, II, 436) naginju Meringerovoj etimološkoj kombinaciji pa stoga i rusko *gorodišče* tumače u smislu staroind. *pûr* kao *befestigte Zufluchtsstätte* provizornog karaktera. Tako je njima i *gorodišče* karakteristično više po svojoj izgradnji nego po svom terenskom položaju. Rumunski arheolog Pârvan konstatovao je, iako u znatno manjem broju, uglavnom isto ono što kaže Niederle za nebrojena slovenska naselja između Labe i Dnjepra, koja se pretežno nalaze u ravnici. Protiv Meilletove isključivosti u pogledu termina *polis* govori već u V. v. uobičajeni termin *asty*=*Athênai*, iako se kod Atičana javlja *polis* u značenju *akropolis*. Tako se na rimskoj strani termin *urbs* uvek upotrebljava kao pendent grčkom *asty*, a Capitolium dobio je tokom vremena i za druge gradove značenje citadelle.

Ali bez obzira na ova semantička nijansiranja, jasno je da su trajnija gradska naselja u pontsko-karpatškoj oblasti mogla biti samo ono što kaže narodna pesma »ni selo ni varoš«. Dovoljna su za to samo dva primera: Subotica u Podunavlju a Bukurešt na drugoj strani. I jedan i drugi grad ustvari su velika sela. Mediteranska hortikultura nasuprot pontsko-karpatškoj agrikulturi ekstenzivnog i nomadskog tipa, uslovljavala je, razume se, u znatnoj meri oblik svakog trajnijeg naselja. U tom smislu treba shvatiti balkanski termin *palanka* koji Vuk prevodi *Mittelding zwischen Dorf und Stadt*, a po svojoj prilici i rusko *derevnja*, koje je po svojoj onomasiologiji najbliže terminima *gorod* i *gorodišče* odnosno Herodotovu izrazu *polis xylinê*. Pritom ne smemo zaboraviti da prema Vuku u Crnoj Gori i Hercegovini *palanka* označava *pandurnicu* ili *stražaru*, koja je, kao i danas mogla biti samo drvena konstrukcija.

Etio takvu drvenu konstrukciju koja je očigledna kod termina *grad* pretpostavljamo i kod lat. *urbs*. Iako je Ceci (*Rendic. Acc. Linc. Ser. V*, vol. III, 393; IV, 622) već ranije pokušao da identifikuje oba termina, *grad* i *urbs*, njegova kombinacija nije prihvaćena sa prostog razloga što je pošao od labiovelarnog inicijala. Mi međutim znamo pouzdano da je inicijal u leksičkoj grupi *grad* zvučna guturalna aspirata. Dok je lat. *urbs* osnova na *-i*, koja svakako ukazuje na prvobitni kolektiv odnosno plural jer se radi o kolju i gredama, slov. *grad* je osnova na *-o*. Pa i ova osnova obrazuje množinu pomoću istog formativa *-i* (v. WACKERNAGEL-DEBRUNNER, *Altind. Gramm.*, III, 63 i SPECHT, *Ursprung d. Idg. Deklination*, 382). Ceci nije pogrešio. Njegova identifikacija, a

na to nam daje prava apofonski oblik *žirdi*, mora računati sa starijim oblikom *hurbi-* (od *ghrdhi-*) i onda je sve u redu. Gubitak inicijalskog *h*, koje je i kod rimske gospode, školovane u Atini, gde su se isticali *dasyntikoi*, imalo labavu artikulaciju, iste je prirode kao u *anser* i *er*. Da se ovde ne radi o nekoj vulgarnoj ili seljačkoj latinštini, kao što se to obično kaže u etimološkim priručnicima, pokazuje docnije *herus* nasuprot klasičnom *erus*.

Možda bi ipak na osnovu sportskog termina *arena* (od starijeg *hasena*) došao u obzir etrurski izvor, budući da etrursko *Curtun* odgovara minojskom *Gortyn*. Na takvog posrednika navodi nas arkadska dubleta *G/Kortynios*, koja nam dozvoljava da za dolat. *urbs* pretpostavimo starije *hurthi-* u nekom govoru indoevropskih Pelasta, budući da u etrurskom pored toponima *Curtun Cortōna* imamo već pomenuti apelativ indoevropskog porekla *spur špur* (od starijeg *sporo* ~ *polis*). Takvu aspiraciju bezvučnog guturala koju možemo samo naslućivati za dolat. *hurthi-* imamo dokumentovanu na Siciliji (*K/h/alandros*), i, što je naročito važno, u samom minojskom Gortinu: *k(h)onnos* »posuda«. U obema tim oblastima imamo pouzdanih tragova indoevropskih Pelasta. Stoga je prilično verovatno da izvor dolatinskog imena večnog grada, koji je imao i svoje tajno ime, treba tražiti kod latinskih Venetulani ili kod Rutula čiji se glavni grad zove Ardea. Za Venetulane sa razlogom naslućujemo da su u vezi sa jadranskim i centralnobalkanskim Venetima.

Izlazi da je Meilletovo shvatanje o stranom poreklu termina *urbs* prilično osnovano. Tako bismo pored etrurske *Cortone*, minojskog *Gortyna*, arkadskog *G/Kortys* i makedonske *Gortynie* imali frigij. *Gordion* i složeno *Mane-gordum*. Ovaj poslednji toponim beleži tako najbolji rukopis *Itinerarium Antonini*. Ali ima isto tako dobrih rukopisa sa grafijom *-zordum*. Kretschmer (Einleit. 231) koji ne zna za ruske pojave gorod ogorod i zorod ozorod, razume se da nije mogao naći izlaza iz tih dveju grafija ili bolje rečeno sinonima, koji se zbog ruske i litavske paralele ne može smatrati specifično frigijanskim. Fantastična je upornost u Klugeovu Rečniku¹² kojom se još uvek održava tradicionalna predrasuda o germanskom poreklu baltskoslovenske grupe *garda grad*. Zbog te upornosti najnoviji redaktor tog rečnika A. Götze mora da izjavi sledeće: alb. *garth-di* »Hecke«, phryg. *Mane-gordum* »Manesstadt« jüngerer Entlehnung aus dem Slav. I kada ne bi bilo Hesilijeve glose *kerta* »grad« (apud Armenios) moramo priznati pravilnost Kretschmerove interpretacije *Mane-gordum* »Manesov grad«.

Sve to znači da u klasičnom balkansko-anadolskom prostoru moramo računati sa postojanjem u društveno-ekonomskom pogledu vrlo važnog indoevropskog termina *ghordho-grad*. S druge strane taj termin za oznaku trajnog naselja nigde nije u tolikoj meri raširen kao kod slovenskih plemena. I treće, a to je najvažnije, taj termin ne obeležava to naselje kao utvrđenje okruženo kamenim zidom nego kao koljem i gredama obezbeđen prostor. U ilirskoj oblasti mi imamo dosta gradišta

sa vidnim ostacima kamenog zida. Ta vrsta zaštite pripada mediteranskoj kamenoj civilizaciji, dok je za pontsko-karpatku civilizaciju i susedne oblasti karakterističan Herodotov polis xylinē. To znači da pojavu ovoga termina na minojskom Kritu i u doklasičnom balkansko-anadolskom prostoru moramo smatrati karakterističnom svojinom onih indoevropskih plemena koja dolaze iz Podunavlja i pontskog zaleđa na Mediteran.

Budući da se posle definitivnog doseljenja grčkih plemena na Krit i na balkanski jug, koje je završeno najdoenije početkom X v. st. e., ne zna za bilo kakvo doseljavanje bilo kojeg indoevropskog plemena, znači da toponomastička grupa *g/kort-* na Kritu i u Arkadiji mora pripadati onim Indoevropljanima koji su pre Ahajaca krenuli iz Podunavlja na Mediteran. Fonetske promene koje su uočljive kod ove grupe jasno pokazuju da ti toponimi ne mogu pripadati nijednom grčkom plemenu.

Na minojskom Kritu, gde se nalazi najjužniji član toponomastičke grupe *ghordho-* »grad« imamo na istoku, kako se kaže u Odiseji (19. 175) »divne Pelazge« a na zapadu Kidonce čije se ime javlja i u obliku *Kydoniātai*. Ovaj etnikon pretpostavlja toponim *Kydonia* a obrazovan je pomoću poznatog ilirskog formativa (isp. *Autariātai*, *Spartiātai*, *Bathiātai*, *Daisitiātai*, v. KRAHE *Die alten balkanill. geogr. Namen*, 62). Mesto homerskog i literarnog imena *Pelazgoi* treba uzeti na terenu dokumentovano ime *Pelastai*, kako ih zove Homerov sholijast. *Palastai*, koji su sedeli u Epiru, dali su, kako je poznato, ime Palestini, gde se javljaju pod imenom *Pilištim* ili *Prst*, prema misirskim spomenicima (v. KRETSCHMER, *Glotta*, XXXI, 6). Ovi Pelasti kreću iz Epira preko Peloponeza i Krita prema feničkom primorju. Ovo treba imati na umu da bi se razumela pojava »feničkog« termina *hart* »grad« od kojeg polazi Trombetti, kako smo videli ranije.

Kako se kidonsko ime ne javlja samo na Kritu i na balkanskom Jugu nego i u severno-aigajskoj oblasti, moramo se složiti sa Fickom i Kretschmerom da i to pleme pripada grupi indoevropskih Pelasta, prema našoj terminologiji, ili, prema njihovoj terminologiji, onoj indoevropskoj grupi koju osim ilirskih i tračkih plemena čine i Frigijanci. Tragovi ovih Frigijanaca ne javljaju se samo u Anadolu i u centralnom Balkanu, nego možda čak i u današnjoj Češkoj, kako to zaključuje Kretschmer, na osnovu toponima *Phrou(r)gisatis*, koji Ptolemej beleži u Germania Magna. Razume se da su se ovi Ptolemejevi »Frigi« zbog pozne dokumentacije mogli tamo doseliti sa juga. U svakom slučaju pada u oči da se ovi »Frigi« kreću prema jugu istim putevima kao i Kretschmerovi Raeti odnosno Tirseno-Pelazgi t. j. jadranskim i dunavskim putem.

Vezama između Frigijanaca i Kidonaca, koje su utvrdili Fick i Kretschmer, treba dodati toponim *Gortyn* i oronim *Ida*. Kako su Frigijanci prema opštem shvatanju, došli u Anadol iz centralnog Balkana, vrlo je verovatno da se i makedonski toponim *Gortynia* mora staviti na

njihov račun budući da i u Anadolu imamo toponime *Gordion* i *Manegordon*. Za toponim *G/Kortys* u centralnom Peloponezu smemo sa istih razloga zaključiti da spada u neretke tragove koje su ostavili Kidonci odnosno Pelasti. Najzad i Hesihijeva glosa *kerta* »grad« pripada nekom govoru anadolskih Indoevropljana a ne upravo jermenskim Indoevropljanima, iako ove Herodot smatra frigijskim kolonistima. Ako je seoba ahajskih i ostalih grčkih plemena prema balkanskom jugu započela najdocnije već u XVI. v. st. e., kako to većina stručnjaka misli, onda su ovi dogrčki Indoevropljani na Kritu i na Peloponezu morali biti na mestu i dočekati ahajske koloniste kao starinci. To će se bolje i pouzdanije moći videti tek kada mognemo bez preteranih kombinacija i komplikacija da čitamo *scripta minoa* sa Krita i iz Mesenije. Dotle se moramo zadovoljiti glosama i imenima. Ovim drugim samo pod uslovom da nam je od ranije poznato njihovo pravo značenje.

Upravo je takav slučaj sa leksičkom grupom *g/kord/t*, koja je ostavila traga i na minojskom Kritu, i, što je naročito važno, ne samo u toponimu *Gortyns*. Fick (*Vorgr. Ortsnamen*, 21) smatra, doduše, da su *Gortyn* osnovali Pelazgi, koji su isto tako dali ime arkadskom toponimu *G/Kortys* i pelagonskoj *Gortiniji*. On to čini stoga što nas Stefan Vizantinac s. *Gortyn* obaveštava da se kritski *Gortyn* zvao najpre *Lārisa* pa zatim *Krēmnia*, dok mu je najstarije ime bilo *Hellotis* (isp. dodonske *Helloi*). Možda se radi o povezanim naseljima sa raznim imenima, pri čemu su tokom istorije pojedina naselja igrala važniju ulogu. Sam toponim *Larisa* ne bi bio dovoljan razlog da Pelazge smatramo isključivim osnivačima tog grada. Ali ako je verovati geografu *Strabonu* da se sve balkansko-anadolske *Larise* nalaze u ravnici, zbog čega je teško prihvatiti Fickovu interpretaciju da se *gortinska* *citadella* zvala *Larisa*, onda je ovaj značajni toponim po svojoj prilici u vezi sa Hesihijevom glosom *lōrymnon* »najdonji«. Na taj način dobijamo specifično indoevropsku vokalsku alternaciju *ā/ō*, pa bi se na osnovu *Strabonova* iskaza obe ove apofonske i morfološke varijante heteroklitskog tipa *n/r* (isp. *dōnum* prema *dōron*) bez ikakvih teškoća mogle identifikovati sa lat. *planus* i nem. *Flur*. Gubitak inicijalskog labijala u dogrčkim koradikalima svakako je iste prirode kao i u jermenskom i u irskom *lār* (od starijeg *plāro-*). Mislim da je time pripadnost ovog toponima dovoljno objašnjena.

U pogledu toponima *Gortyns*, kako se zvao najmoćniji grad na južnom centralnom Kritu, nije potrebno gubiti reči posle svega što je napred izloženo. Ali toponim *Krēmnia* koji daje Stefan Vizantinac i kome Fick ne poklanja nikakve pažnje, kao da protivreći datom tumačenju toponima *Larisa*, ako se radi o istom lokalitetu. U ovom slučaju dovoljno je pomenuti terenske termine *visoravan*, *Hochebene* i *plateau*. Protiv ovih semantičkih paralela govorio bi ipak toponim *Krēmnia*, ako ga smatramo derivatom od idioglotskog grčkog *krēmnos* »strmen«. Ali ovaj grčki terenski termin oko čije etimologije muku muče stručnjaci (v. etimološke priručnike) treba izvoditi od starijeg oblika *qrūd-mos*

i pridružiti dobro poznatoj grčkoj leksičkoj grupi *kordax kradaō*. Semantičku evoluciju u ovom slučaju lepo ilustruju klasične paralele kao grčko *thrōskō thrōsmos* »strmen« i lat. *salio saltus*. Promenu konsonantske grupe *dm > mn* vidimo u imenima *Memnon*, *Agamemnon* (<starijeg *Medmon*) i u kompozitu *Mesomnē* od starijeg *Meso-dme*. Što je još lepše istu promenu imamo i na samom Kritu gde se javlja oblik *mnōā* nasuprot grč. *dmōs*, čije poreklo Hofmann smatra aloglotskim dok se Chantraine na kraju krajeva zadovoljava sa dva upitnika. To znači da toponim *Krēmnia* možemo sasvim mirno izvoditi od starijeg *Kradmia*. Ovakva odstupanja i na dorskom Kritu postaju shvatljiva samo u slučaju aloglotskog porekla, pri čemu se treba setiti aloglotskih imena kao *Leda*, *Kybebā* itd. o kojima je bilo ranije govora.

Pre nego nastavimo moramo povodom našeg tumačenja idioglotskog grčkog terenskog termina *krēmnos*, koji pokazuje istu intonaciju kao sinonim *thrōsmos*, i postavljene veze sa *kordax*, *kradaō*, ukazati na potpunu istovetnost apofonskih baza *kord/krad-* koja je savršeno iste prirode kao kod *voldh/vladh-* odnosno *vlada lada* ili lat. *procella clādēs*. Mislim da nije suvišan makar i naknadan primer više za napred izneseno tumačenje anadolskog društveno-političkog termina *lada* »gospoda, žena«, koji se bukvalno i sadržajno potpuno poklapa sa dubrovačkim terminom *lada* i *vladika*.

Varijanta *Krēmnia*, koju je Stefan Vizantinac verovatno uzeo iz nekog pesničkog dela, jer je poznato u kolikoj je meri učena aleksandrijska poezija izvlačila na svetlost arhaična i legendarna imena, odnosi se prema Hesihijevoj glosi, doduše nešto koruptnoj ali ipak dovoljno jasnoj, *Kartemnidai* (mesto *-es*) »Gortynii« isto onako kao što se tehnički termin u dolatinskoj redakciji javlja kao *carpisclum* (od starijeg *carp-ist(r)-*) nasuprot dogrč. *krēpida*. I bez obzira na sufiksarno *-st* u lat. tuđici, koja svakako ukazuje na ilirski izvor ili ilirskog posrednika, likvidska metateza zapaža se i u doklasičnom paru *kirkos krikos kircus*. Vrlo je verovatno da će Vetter imati prava kad ovu metatezu smatra osobinom ilirske fonetike. Na to ukazuju u prvom redu varijante Asklepijeva imena, kod kojih se javlja čak i polnoglasje ali i likvida + dugi vokal, a zatim i pojava istog takvog fonetskog procesa kod slovenskih Indoevropljana, najbližih suseda ilirskih Indoevropljana. Ovo svakako može da baci novu svetlost na poreklo metateze u slovenskoj fonetici.

Iz Hesihijeve glose *Kartemnidai* i varijante *Krēmnia*, koja nam je sačuvana kod Stefana Vizantinca, izlazi sasvim jasno da pored oblika *Gortyn* na minojskom Kritu moramo računati sa manje poznatom dubletom *kardlt-*. Njeno značenje može biti, razume se, samo ono koje beleži Hesihije s. *kerta* »grad« i koje nalazimo u feničkom *Kart-hadušat* »Urbs Nova«. Kako su kidonski Indoevropljani povezani sa tračkim i frigijanskim Indoevropljanima, treba ovamo pridružiti i toponim *Kardia* na tračkom Hersonesu. Očigledno je da ovaj toponim ne može imati nikakve veze sa homofonim grčkim apelativom, koji se javlja i u homerskoj dubleti *kradia* »srce«. Na isti zaključak nas navodi i Hesihijeva

glosa *Kardiānoi* kojimi su balkanski Skiti zvali grčke gradske stanovnike. Adaptacija guturalnog inicijala može se staviti samo na konto grčkog posrednika, pa bi tako originalan oblik glasio *Gardiānoi*. To se od glasa do glasa i sadržinski poklapa sa našim pluralom *gradani* odnosno *graždani* od starijeg *gardiānoi*. Time je kritska varijanta *Krēmnia* (od starijeg *Kard-mia*) dobila svoju istočno-balkansku verifikaciju. Sufiksalni elemenat u varijanti *Kard-m-ia* treba tumačiti na isti način kao u varijantama derivatskog tipa kod fitonima *daukhna* i *daukhmos* nasuprot kritskom *daukos* »*Daucus carota*« (od starijeg *dhousos* »mirisan«).

Svi dosadašnji stručnjaci, među kojima Fick i Kretschmer, pri tumačenju minojskog toponima *Gortyns*, etrurskog *Curtun* i njihovih balkansko-anadolskih srodnika, nisu se koristili, a možda nisu ni zapazili, značajne Hesihijeve glose *Kartemnidai* »Gortinjani«. Stoga su njihova tumačenja i ostala fragmentarna i nedovršena. Zbog likvidske metateze *hart/kred-* ne preostaje nam ništa drugo nego da i ime samog ostrva, *Krēta* identifikujemo sa tim osnovnim elementom toponima *kart-/gort-*. Ostrvo je već u najstarije doba dobilo svoje ime prema najvažnijem gradu, isto onako kao što su dočnije Mlečići zamenili tradicionalno ime prema gradu Kandiji i ostrvo prozvali Kandion.

Hesihijeva glosa *Kartemnid(ai)* pruža nam ne samo varijantu toponima *Gort-yn*, nego svojim sufiksalnim elementom *-mn*, koji smo već utvrdili u etrurskim imenima *Veltumna*, *Vortumnus* i koji se javlja i kod hetskih Indoevropljana kao i kod ilirskih (isp. *Bersumno* pored *Birziminium*) otkriva svoje indoevropsko poreklo. Ovaj sufiks za određivanje konkretne geografske i logičke pripadnosti ne može biti mediteranski jer ga nalazimo u grčkom *prymnos* i u staroind. *ninnah* i *diymna*. Za visoku starost i ugled lokaliteta *Gort/Kart-* govori i kultska legenda sa samog Krita po kojoj je Zevs svoju hierogamiju sa Evropom proveo pod gortinskim platanom (v. THEOPHR. *hist. plant.*, I, 9, 5 i CH. PICARD, *Les religions préhelléniques*, II 9). Našem tumačenju imena ostrva na osnovu najuglednijeg toponima ne protivi se ni Hesihijeva glosa *kartēn (tēn bou)* kako su Krētes zvali kravu i roba (*oiketēs*), budući da se obe ove semantičke varijante odnose s jedne strane na glavno teriomorfno božanstvo koje je dominiralo celokupnom kritskom oblasti, a sa druge strane na podjarmljene Eteokrete. To znači da su Krićani izrazom *kartas* obeležavali ne samo Krićanku kao kravu nego i Krićanina kao roba. Razume se da ovakva semantička evolucija pretpostavlja duži vremenski period, jer su se eteokretski dogrčki govori, kako je poznato, održali sve do u istorisko doba. U svakom slučaju Hesihijeva glosa *kartēn* i pored svog osobitog završetka potvrđuje važnost glose *Kartemnidai* i pokazuje da je konsonantska osnova *Krēs* »Krićanin« doista postala od starijega *Kart-* i to takvom metatezom koja u tom obliku nije svojstvena grčkoj fonetici nego isključivo fonetici dogrčkih Indoevropljana.

Etnikon *Krēs* i *Krēssa* pokazuje u svim grčkim dijalektima kao i samo ime ostrva *Krētē* isti onaj vokal posle *r* kao i aloglotsko *krēpis* nasuprot

dolakonskom *arpis* sačuvanom kod Hesihija. To je već istakao i Herwerden (*Lex Gr. Suppl. et Dial. s. v. Krētē*): Krētē et cognata vocabula in omni dialecto servat priorem vocalem. Svi ovi primeri kao *Lēda*, *Kybēbā*, *krēpis*, *Krētā* pokazuju prvo, da Kretschmerov postupak pri objašnjenju apelativa *lāda* nije bio pravilan već stoga što nije obuhvatio sve očigledne dogrčke slučajeve; i drugo, da je promena *ā/e* starija od atičko-jonske zajednice i da potiče iz govora dogrčkih Pelasta ili Pelazga, kako se oni obično i manje tačno nazivaju. Konsonantska osnova *krēs* (od starijeg *kraet-s*) potseća na heteroklitske slučajeve kao *Dax* pored poznatijeg *Dakos*, gde se radi o razumljivom skraćivanju antroponima kod kojih se po pravilu radi o čestoj upotrebi. Na samom Kritu, kako pokazuju natpisi, ime *Krēs* ima nacionalni smisao a *Kretaiens* geografski. Ta se razlika javlja docnije i kod istoričara Polibija.

Za iznesenu interpretaciju imena *Gortyns*, *Kardia* i *Kardiano* govori dovoljno rečito i manje poznati oblik tog istog toponima koji glasi *Kardiopolis* (isp. PAPE-BENSELER³ s. *Kardia* gde se već pomišlja na skitsko poreklo samog toponima). Kako se ova miletska kolonija, po svojoj prilici s kraja VIII v. st. e., nalazila na važnom saobraćajnom čvoru tračkog Hersonesa (današnji Galipolj), gde su stanovali Bisalti, sasvim je osnovana kombinacija sa starijim imenom Helesponta koje glasi *Borysthenēs*. Ovo je ime daljim prodiranjem grčkih kolonista u pontsku oblast preneseno na istoimenu njihovu koloniju na ušću Dnjepra koji je, prema tome, i sam dobio to isto ime. To znači da oba ova geografska termina *Kardia* i *Borysthenēs*, koja se nalaze u neposrednoj blizini, moramo tretirati u smislu Hesihijeve interpretacije koju prihvataju Pape-Benseler. Stoga u složenom toponimu *Kardiopolis* treba gledati isti slučaj tautološkog kompozita kao u savremenim italijanskim geografskim imenima *Lingua-Glossa* i *Mon(te)-Gibello*. Istovetni su primeri koje pruža naš savremeni jezik: *papir-čage*, *dževiz-orah* i *lejluk* (Löhnung + ajluk). Da se u ovakvim slučajevima po pravilu radi o interpretaciji jednog i to obično starijeg dela složenice, pokazuju nemački tautološki kompoziti: *Sauerampfer* i *Windhund* t. j. *canis leporarius venetus* koji se zove i Pommer »Pomeranac«, odnosno ruski hrt.

Tobož složeno ime *Borysthenēs* koje su Grci preudესili prema svojim imenima Eurysthenēs, Demosthenēs itd. doveo sam već ranije u vezu sa našim termino *brz(d)ica* i litavskim pridevom *burždūs* i *bruzdūs* »hitar«, budući da je u oba slučaja, u Helespontu i na Dnjepru, onomasiološki momenat lako uočljiv: radi se o brznoj struji, naročito u Dardanelima koja prodire sa hladnog Ponta prema toplijem Mediteranu. Prema tome hidronim *Borysthenēs* koji je svakako za grčko uho histero-gen prema Helespontu nije složeno ime, nego je, vrlo verovatno, u samom originalu bio derivat sa nazalnim formativom.

Oba ova negrčka imena, *Borysthenēs* i *Kardia* odnosno *Kardiopolis*, i bez obzira na koje i na kakve Skite misli Hesihijeva interpretacija, potvrđuju onu činjenicu, za koju znamo iz jednog fragmenta pesnika Alkaja, koji je delovao u drugoj polovini VII v. st. e. Ovaj liričar zna

za naročitu vrstu skitske obuće koju zove *skythikai* (sc. *krēpides*), a nepun vek dočnije pesnik Anakreont ima već frazu *skythisti pinein*. Iz ovih filoloških sitnica možemo prilično pouzdano zaključiti da su grčki kolonisti na Pontu već od početka VII v. dobro poznavali etničku situaciju na zapadnom pontskom primorju. Dok su za Hesioda i pesnika Ilijade ovi varvari bili idealizovani galaktophagoi i galaktopotai »*molo-kani*«, dotle se već u VI veku opaža uticaj trgovine vinom iz oblasti južno od Dunava. Zbog osetskog *sanaptin* i »tračkog« *sanapai* »pijanice« vrlo je verovatno da je u donjem Podunavlju stariji od vinopije onaj koji se opijao dimom konopljinih semenki. Idealizovanu sliku stanovnika te oblasti sačuvala je legenda o Ripajskim planinama koju najpre beleži pesnik Alkman iz lidijanskog Sardisa, važan za istoriju grčke lirike i muzike.

I u geografskom terminu *Rhipaia orē* treba tražiti isti pokušaj interpretacije kao u *Kardiopolis*, *lingua-Glossa*, *Mon(te)-Gibello* itd., budući da se aloglotsko *Rhipai* ili *Argippai*, kako to ime glasi kod Herodota, ne može lako odvojiti od slov. termina *chribū* »planina«. Kolebanja u pogledu artikulacije labijala sasvim su razumljiva u miksoglotskoj fonetici (isp. *kannap/bis* »konoplja«). Najzad ne smemo zaboraviti da u jonskoj kolonizaciji Ponta, naročito u miletskim ekspedicijama učestvuju i varvari, Karci i Tirseni koji bolje poznaju teren od samih Grka, i koji su, kako je to pokazalo lidijansko ime boga Hermesa, imali već ranije, pre miletskih kolonista, intenzivne trgovačke veze sa zapadnim i severnim crnomorskim zaleđem. U tom smislu treba shvatiti i interpretatio romana za etrusko *flexeluntes* koja glasi *celerēs*. Ako prihvatimo kao tačnu latinsku interpretaciju ovog društveno-političkog termina, koji beleži i Hesihije, onda nam se ne samo zbog sazvučnosti nego i zbog onomasiološkog momenta nameće kao najbliža veza sa tuđicom *ploxelinum* »*coffre de voiture*«. Meringer (KZ XL, 229) je sa dovoljno razloga ovu vrstu kola izdvojio iz poznate grupe keltsko-latinskih naziva za prevozna sredstva i kao idioglotski derivat doveo u vezu sa *plecto* objasnivši ga kao »*geflochtener Wagenkorb*« prema koradikalnom ruskom *pleténica* koje označava i vrstu kola. Ernout-Meillet (Rečnik s. *ploxenum*) pomišljaju na vezu sa aloglotskim sinonimom *plōstrum* odnosno *plaustrum*, pri čemu nije lako objasniti sredstvima italske fonetike razliku između *ks* i *st* iako se pojava likvide posle *st* može lako objasniti kao sekundarna. To pokazuju dublete *genist(r)a*, *mediast(r)inus*, *catast(r)a* i dr. Ali u grčkoj miksoglotiji ima primera za smenu grupa *ks* i *st* jer tu nalazimo varijante *ixalē* pored *isthlē*, *isklai*, *isthelā*. Držeći se semantičke paralele koju nam pruža latinska leksička grupa *curro-currus* i aloglotski termin *flexuntes* »*celerēs*« ima sve uslove za vezu sa terminom *ploxelinum* ali u daleko manjoj meri sa *plōstrum*. Suprotno Kvintilijanu obaveštava nas Verije Flak, koji je bez sumnje stariji i pouzdaniji svedok, sledećim rečima (P. F. 260 L): *ploxinum appellari ait Catullus capsum capsamve*. Ova interpretacija ubeđuje nas očigledno još više da je postavljena veza sa grupom *pelq-* »*motati, viti*«

dovoljno ubedljiva i kada ne bi bilo semantičke paralele koju nam pruža keltsko- latinska grupa *benna combenno* i hom. tudica *peirinthā* »panier d'osier qu'on adaptait à un char«. Iako Chantraine zbog sufiksalnog elementa *-nth-* ovoj homerskoj tudici pripisuje mediteransko poreklo za koje bi govorila i lat. tudica *pilentum* »char suspendu, voiture pour les dames romaines« pouzdana je kao semantička paralela kako se to vidi iz Ebelingova opisa: arca e viminibus confecta quae imponitur currui recipiendis iis quae vehuntur s. hominibus s. rebus. Zbog ove podudarnosti koja je i realna i formalna, lat. tudica *pilentum* ne može se lako odvojiti od hom. *peirinthā*, pa je prema tome keltsko ili ibersko poreklo latinske tudice prilično neubedljivo.

U pogledu morfološke strane aloglotske grupe *ploxenum flexuntes* (njegov singular prema Hesihiju možda je glasio u tirsenskom *phlexentieus* sa očiglednom sufiksalsnom hipertrofijom svojstvenom tirsenskom rečniku) jasan je nazalni karakter sufiksalnog elementa, kojim je obrazovana derivatska osnova. Isti takav nazalni formativ kod derivata imamo i u hidronimu *Borysthenēs*, koji nije zabeležen samo za donji tok Dnjepra nego i za legendarni Helespont, kako nas obavestava Hesihije. Budući da se kod oba ova hidronima radi o brzacima, odnosno brzdicama, izazvanim ne samo geomorfološkim uslovima nego i jakim strujama između hladnog Ponta i toplijeg Mediterana, taj se geografski naziv može sa dovoljno razloga identifikovati sa našim terminom *brzdica* (v. Trautmannov Rečnik 40 i baltske dublete *burzdu* *bruzdu*). Sa slovenskog gledišta može se prema tome postaviti sledeća proporcija »mlad : mladica : Mladen – brz : brzdica : Borysthenēs«. Na osnovu ove proporcije čija je dokazna moć verovatno ubedljivija no Vasmerova konstrukcija nekog staroiranskog kompozita kulturno-istoriske i etnolingvističke veze između padske doline i pontsko-podunavske oblasti postaju još uočljivije, pogotovo kada se setimo Herodotove informacije o kretanju siginskih trgovaca oružjem u prostoru između zapadnog Ponta i ligurskih naselja u oblasti gornjeg Pada. Na te istočno-balkanske i severno-apaninske veze upućuje nas i stari podatak o osnivanju naselja *Pisae* u pograničnoj ligursko-etruskoj oblasti (v. NORDEN, *Alt-Germanien*, 287). To se naselje ranije zvalo *Teuta* koje da su osnovali Teutani »graeca gens« i u kojem su, kako kaže Dionisije iz Halikarnasa (I, 20, 5) stanovali u simbiozi Aborigines pored Pelazgoi. Već je rečeno da se ti Pelazgi zovu zapravo Pelasti, pa u tom smislu treba razumeti vest da su Teutani »graeca gens« (isp. hom. patronimik Pelazga *Teutamidas* i centralno-balkanska dogrčka mitska imena *Oteudanos* i *Eteudaniskos*). Kako smo već videli društveno-ekonomski termin *ghordho* »grad« dokumentovan je ne samo u balkansko-anadolskom prostoru nego i kod apeninskih Tirsena odnosno Etruraca. Stoga nije čudo što se ligursko ime Pada javlja kod Hesihija u obliku *Be-denkos* (mesto pogrešnog *Beleekos*) nasuprot Plinijevu *Bodincus*. Obe ove klasične dublete ilustruju prelaz *eli* u padskom terminu *ploxenum ploxinum* mada je ta promena poznata i u italjskim dijalektima. Stoga mi se čini da ćemo

najlakše zadovoljiti oba termina i u pogledu fonetike kao u pogledu značenja, ako računamo sa prvobitnim prostim bezvučnim inicijalom, koji je potvrđen terminom *ploxelinum*. To bi značilo da za etrurski oblik moramo uzeti u obzir prelaz *p/ph*, kao što je to utvrđeno u grupama *pala palatum*, *fala faladum*, *persona fersu* itd. Samo pak značenje društveno-vojničkog termina *flexuntes* utvrđuje, kako smo već videli, interpretatio romana koja glasi *celerēs*.

Na osnovu svega toga zaključujem da je *ploxelinum* kao i *flexuntes* u pogledu radikalnog elementa u apofonskom odnosu prema staroslov. *plachū* (od starijega *polqso-*, a ne od *polso-*, kako misle Walde-Pokorny, II, 52) »brz, nagao, lakomislen, vagus, vacillans, timidus« i *plahovit* »praeceps«. Leksemski minimum *pelq-/pleq-* »motati, gibati« javlja se u grč. *plecō*, lat. *plecto* i bez dentala *duplex* itd. kao i u staroind. *prāśnah* »koš, pleter« sa palatalnim guturalnom nasuprot velarnom u slov. *plachū*. Ovamo spada i grčka grupa *amplakiskō* »grešiti«, *amplakōn*, *a(m)plakēma* »greška« itd. u kojoj se javljaju i oblici sa sekundarnim *b* mesto *p*, očigledno pod uticajem sinonimne grupe *amblys*, *blax*, *blakeuō*. U tom smislu bi trebalo ispraviti neubedljiva domišljanja u etimološkim priručnicima, gde se poteže *ambliskō* »pobaciti«. Semantička evolucija ove leksičke grupe, ili, bolje rečeno, prelaz iz konkretne u moralnu oblast u dovoljnoj meri ilustruju latinsko-slovenski koradikali *vyna nevyn vitium* čija je pripadnost grupi *viti* savijati očigledna (isp. i naš izraz *smotan*). Najzad ako se i u koradikalu *ploxelinum* traži prvobitna, konkretna semantička jezgra »motati, plesti« i odbaci se paralela sa lat. *curro currus*, ipak ostaje sasvim nepovredena povezanost ovih koradikalnih derivata, budući da keltski termin *benna* (od *bhendh-na*) »zweirädiger Wagen mit geflochtenem Korb« pripada grupi koju čine nem. *binden*, lat. *offendimentum*, grč. *pentheros* »tast« i litav. *beñdras* »zajedno«. Jasna je u svakom slučaju fonetska činjenica da padski (ligurski ili venetski?) tehnički termin *ploxelinum* zbog svog labijalnog inicijala ne može pripadati nikakvom keltskom dijalektu.

U pogledu sufiksalnog elementa koji se nalazi kod termina *flexuntes*, *phleksentiēs* treba najpre ukazati na toponim *Vei* i njegove stanovnike *Veientes*, kao i na dogreke toponime *Abai*, *Kyrba* i stanovnike *Abantes*, *Kyrbantes*. U poslednje vreme Kretschmer (Anz. Akk. Wien 1951) Hethitische Relikte im kleinasiatischen Griechisch) sa razlogom poredi ne samo hetska obrazovanja kao elant »darovi« nego i slovenska kao rusko *teljata* (od starijeg *telentā*) pored našeg novijeg telad. Znači da se ovaj tirsensko-etrurski formativ javlja u istoj funkciji već u proto-slovenskom.

Pre nego završimo kritske dublete *Gort-/Kart/d-*, potrebno je reći još reč dve o leksičkoj grupi *ghordh-/ghrondh-* »greda, grad«. Mislim na sazvučnu grupu dokumentovanu u lat. *crātes*, nem. *Hürde*, staroprus. *corto* »ograda« i grč. *kyrtia* »plot«, koja se već i stoga mora uzeti u obzir što se i kod nje javlja nazalizovan oblik leksemskog minimuma. To pokazuje naše *krut* (od starijeg *kronto-*). Onim stručnjacima koji

zastupaju gledište o nekoj starijoj jezičkoj zajednici semitskih i indoevropskih plemena, znatna podudarnost, fonetska i sadržinska, između grupe *qert-/qrent-* i *gherdh-/ghrendh-* pružala bi prilično jak dokaz. Drugi se u ovom slučaju ispomažu varijacijom determinativa *t/dh* kao što je to n. pr. slučaj u lat. *lateo*, grč. *lanthanō*, pa stoga pretpostavljaju dva razna leksemeska minimuma *qer-* i *gher-* sa semantičkom jezgrom »motam«. U svakom slučaju mi moramo, kao što je to istakao Trubeckoj računati za najstariju indoevropsku epohu i sa konsonantskim a ne samo sa vokalskim alternacijama. Ipak u ovom konkretnom slučaju imamo pred sobom nesumnjiv nazalni infiks koji po pravilu povlači sonorizaciju. Tako je od starijeg *qert-* moglo postati ne samo *krent/d-* nego i *ghrendh-*, gde je aspiraciju inicijala izazvao kontakt sa *r*. Takvo dejstvo glasa koji obeležava littera canina poznato je i iz grčke fonetike i ortografije. Prema tome ako prihvatimo zajednički arhetip za oba leksemeska minimuma *qer(en)t-* i *gher(en)dh-* ne smemo pustiti iz vida semantičku stranu, koja nas primorava da slov. *grad žrd* i *greda* shvatimo, kako smo već istakli, kao »debeli motka, kruta greda i sve konstrukcije od nje«. Latinski koradikal *crātēs* sa svojim dugim vokalom koji pokazuje i u ovom slučaju smenu »lake« i »teške« baze (isp. grč. *kartallos*) govori za relativnu starinu neaspiratskog leksemeskog minimuma a to znači da je oblik *gherdh-/ghrendh-* historogen. Ali i bez obzira na tu eventualnu istovetnost leksemeskog arhetipa čije su varijante neizvesnog porekla jer moramo računati i sa emfazom i sa promenom intonacije, lat. *crātēs* nasuprot grč. *kartallos* pruža još jedan dokaz za naše izvođenje doklasičnog društveno-političkog termina *lada* od starijeg *vlādhā*.

Pošto smo pretresli kritske tragove kidonskih Indoevropljana, moramo zbog njihove veze sa Frigima i Tračanima pogledati da li na severnom Balkanu postoji još neki izraz za društveno-ekonomski pojam »grad«. Pritom nas naročito interesuje onomasiologija jer nam jedino ona pruža mogućnost za objašnjenje da li je termin nastao pod mediteranskim uslovima ili se radi o takvom izrazu koji više odgovara Podunavlju. Ne smemo pritom zaboraviti da je i termin *ghordho-* iako mu je onomasiološki momenat sasvim obezbeđen koradikalnim *žrd*, ipak tokom evolucije u novoj oblasti mogao sasvim lepo da obeležava i grad sa kamenim zidovima. Na to nas upućuje grčka grupa *haimos* »čestar« i *haimasia* »živica > ograda > kameni zid«, a naročito *murus gallicus* koji obeležava kameni suvozd učvršćen gredama. Kao tračke termine za trajno naselje beleže već antički leksikografi izraze *bria* i *d/leba*. Za prvi termin, koji je dokumentovan i u složenicama Selymbria, Polthymbria, Menebria i Bolbebria, kaže Hesihijev izvor da je seosko naselje. Kod istog leksikografa drugi termin beleži se sa kratkim osnovnim vokalom. Međutim, iz složenog toponima *Pulpudeva* »Philippopolis«, kome odgovara današnji Plovdiv, vidimo sasvim pouzdano da se radi o dugom vokalu.

Na takav dugi vokal upućuju nas oni složeni dački toponimi kod kojih drugi deo glasi *dē/ava* (v. SCHRADER-NEHRING, *Reallex.* I, 183 i JOKL u Ebertovu *Reallex. d. Vorgeschichte s. Thraker*). U ovome dačko-tračkom terminu za trajnije naselje očigledno se radi o istom derivatu kao što je slov. *-dēvu*, sačuvano bilo kao derivat, bilo kao drugi deo složenice: *nadev*, *pridev*, *devenica*, *zadevica* nasuprot slovenačkom *za-dēva* itd. Sve to spada leksemskom minimumu *dhē/dhō* »staviti« od kojeg imamo i atematsku reduplikovanu osnovu *dedmi*. Tako su postali sinonimi *nad*, *nada*, *nadežda* (isp. *o-dežda* pored *o-deča*). Morfološka proporcija za ovaj podunavsko-slovenski derivat *dēva* (od starijega *dhevo-* odnosno *dhēvā*) mogla bi se postaviti na sledeći način: *stav*, *stava* odnosi se prema lat. *stamen* i grč. *stēmōn* kao *-dēv*, *dēva* prema grč. *thēmōn* »hrpa, gomila«. Ovo isto formativsko *v* ne nalazimo samo u baltsko-slovenskom, i u dačko-tračkom nego i u grčkom, kako se to sasvim lepo vidi iz Hesihijeve glose *thabakon* »sedište« (v. Walde-Pokorny, I, 827). Suprotno ovim etimolozima Reihelt ima pravo kada pojavu formativa *v* u ovoj leksičkoj grupi smatra prajezičkom (isp. *Zeus Daj* i SPECHT, o. c. 159). Na njegovu pojavu svakako je uticala i bliska leksička grupa *stā-* kod koje imamo *stav* i *stava*. Kako slov. *stav* ima i značenje »hrpa, naslaga« vrlo je verovatno da i tračko-slovensko *-deva* obeležava takvo naselje koje je podignuto na veštačkom bregu. Po mišljenju rumunskog arheologa Pârvana takav tip utvrđenih naselja karakterističan je za podunavske oblasti. Ako ne uzmemo u obzir taj arheološki momenat ostaje da *dheva* znači naprosto »mesto, stanište«.

Neizvesno je da li ovamo spada i toponim *Djevin*, koji se nalazi poviše Bratislave na visokom dunavskom bregu. Isto je tako neizvesna pripadnost toponomastičke grupe *t(h)ēbā/ta* koja je raširena po balkansko-anadolskom prostoru i za koju je Trombetti našao veza ne samo u Evraziji i na crnom kontinentu u bantu-govorima nego i u centralnoj Americi kod actečkih plemena. I pripadnost toponima *Lebedos* *Lebadeia* je neizvesna dok kritski toponim *Leben* svojim prelazom *d/l* potseća na istovetnu pojavu u tračkim dubletama *d/leba*. Od naročite je važnosti u ovom slučaju toponim *Desudava* u oblasti vardarskih Maida, budući da pretstavlja najjužniji primerak te toponomastičke grupe (v. Kretschmer, *Einleit.* 214) Isto je tako interesantan par *Assudava* i *Assuparis* nasuprot prostom imenu *Paris* i složenom ilirskom *Voltuparis*.

Zbog Pelazga važan je podatak koji nam pruža rimski antikvar Varon: nam lingua prisca et in Graecia Aeolis Boeoti sine afflatu vocant collis t(h)ebas et in Sabinis, quo e Graecia venerunt Pelasgi, etiam nunc ita dicunt, cuius vestigium in agro Sabino via Salaria non longe Re(a)te miliarius clivus cum appellatur t(h)ebae.

Fick (o. c. 78) odbacuje svaku vezu između ove tobož sabinske reči i poznatog bojotskog toponima, koji u svim grčkim dijalektima čuva vokalizam *e* dok se na samom terenu javlja grafija *Theiba*. Za Ficka je grupa ovih toponima (u Anadolu su tri Tebe) naprosto dogrčkog porekla. Zbog tračkog prelaza *v/b* mora se i u ovom slučaju oprezno po-

stupati u pogledu filološke tradicije i analize, makar da nas Trombetti obiljem svojih veza anadolskih i vanevropskih gotovo sasvim zblunjuje.

Za nas je u ovom slučaju potpuno dovoljno da ukažemo na karakterističnu podudarnost u ovom detalju tračkog i slovenskog rečnika, a po svojoj prilici i etrurskog. Trombetti (o. c. 229) mišljenja je da poznati tehnički termin *tēbenna*, *tēbennos*, *tēbennis*, koji su nam sačuvali Poluks i Atenaj i koji Bücheler (Rh. Mus. XXXIX, 421) smatra latinskom tuđicom u vezi sa tobožnjim sabinskim *tēba* »breg«, pripada etrurskom rečniku, iako se tome protivi pojava zvučnog labijala. Za njega je svakako bio presudan sufiksalni elemenat *-enna*, koji je dobro poznat u etrurskom rečniku (isp. na pr. *levenna*). Budući da on pritom identifikuje etrursko *+ tegb/wen* sa lat. *tegmen*, koje je koradikalno sa *toga*, izlazi da se radi u stvari o latinskoj idioglotiji. Iako su grčki leksikografi ovaj termin smatrali specifično rimskim ipak o njemu na Apeninskom Poluostrvu nema ni traga ni glasa. Razume se da se tu može raditi samo o praznini u našoj tradiciji. Ali varijante sa *m* mesto *b* i sa prostim nazalom mesto geminate tj. *temenos*, *temenis* pokazuju u drugom pravcu. Ove varijante su starije od Atenaja jer ih beleže Artemidor i Strabon. Njihove fonetske promene poznate su nam iz tračkog. Stoga je mnogo prostije nasuprot Büchelleru i Trombetti pretpostaviti da su ajgajski Tirseni ovaj tekstilni termin preuzeli od Tračana i preneli ga preko Etruraca na zapad. Za takvu pretpostavku govore slovenske leksičke činjenice: *odeven*, *odevati se*, i litavsko *deviù* »odeven sam«. Da su klasičnim narodima dolazili i tekstilni termini sa severoistočnog Balkana i to već u V. v. st. e. dokazuju tuđice *kanap/bis*, *kaunax* i *kimberikos*. O ovom poslednjem biće posebno govora. Slučaj sa italiskim *teb/meno-* karakterističan je u prvom redu što bukvalno odgovara baltsko-slovenskim derivatima sa istovetnim značenjem. Jasno je da se ovom semantičkom nijansom, čija je veza sa *teba* »breg« prirodno Waldeu morala biti sasvim nerazumljiva, itekako utvrđuje iznesena identifikacija dačkog i tračkog društveno-ekonomskog termina *deva* sa istovetnim slovenskim koradikalima.

6. SAMBAS, SALPINX, SUBULO, SÓPILKA

Aleksandriski filolog i komentator Ilijade, Aristonik, primećuje uz 18,219 gde se pominje truba da se Homerovi junaci ne služe trubom, a iz sholija uz Likofronovu Aleksandru (250) saznajemo da su se junaci u najstarije doba služili jednom vrstom školjke zvanom *strombos*, koju pominje jambograf Arhiloh (v. Herwerdenov Rečnik s. *strombos*). Trubu su pronašli, prema antičkoj tradiciji, Tirseni ili Pelazgi sa ostrva Lemna, koji se zovu naprosto »gusari« (v. Ebeling, Lex. Homericum, II, 268) odnosno *Sinties*. Ova nas obaveštenja vode u onu balkansko-anadolsku oblast odakle dolazi Dionisov kult. Stoga je sasvim razumljivo

što nas čestiti enciklopedista Plutarh (*Mor.* 671 E) obaveštava da su se stanovnici Argosa služili u kultu malim trubama kada su prizivali boga Dionisa. Znamo i inače koliki je bio uticaj tračkih i frigijanskih Indoevropljana na muziku i pesmu kod starih Grka. Stoga je dopuštena pretpostavka ili bar radna kombinacija da se, kao i u drugim slučajevima, ime ovog muzičkog instrumenta, koji je prvobitno imao prav oblik, pokuša objasniti pomoću rečnika nekentumskih Indoevropljana, u koje su spadala tračka i frigijanska plemena.

Već se davno pošlo u tom pravcu, i termin *salpinx* povezan je za litavsku onomatopejsku reč *švilpiù* »zviždim«. Ipak Hofmann (*Et. Wb. d. Griech.* 304), koji bez razloga konstruiše stariji oblik *svalpinx* sasvim obazrivo primećuje da je ta etimološka kombinacija prilično nepouzdana, budući da su litavski koradikali možda »*jüngere Schallwörter*«. Glavni nedostatak ove tradicionalne etimologije leži u tome što ne uzima nikako u obzir antičku tradiciju koja je dovoljno jasna i precizna, pa je bez naročitih razloga ne možemo odbaciti. I sa fonetske strane stvar nije postavljena kako treba jer Ebeling izrično primećuje da nema nikakva traga inicijalskoj grupi *sv-alping-*. Međutim i Boisacq polazeći od te pogrešne pretpostavke, kao leksemski minimum određuje *ksuelp-* (*Dict.*⁴ 851), pozivajući se pritom na Zupitzu i njegov morski ornitonim anglosaks. *hwilpe*.

Razume se da ni ovo domišljanje ne rešava stvari čak ni onda kada ne bismo imali posla sa onomatopejama gde su recentne tvorevine češće nego igde. Dužni smo stoga da strogo vodimo računa ne samo o morfološkom nego i o onomasiološkom momentu. Ovo važi pogotovo za tehničke termine kakav je svakako dogrčka tudica *salpinx*. Moramo pomenuti još jednu fonetsku nezgodu. Likvida u prvom slogu ove dogrčke tudice može biti rezultat disimilacije nazalnog reda: *salpinx* je moglo proizaći od starijeg *sampinx*. Za takve disimilacije imamo dovoljno primera i antičkih i modernih, pa ih ne treba ni pominjati (isp. na pr. *larnax* od starijeg *narnax*). Ova fonetska mogućnost postaje gotovo sasvim verovatna kad se setimo jednog drugog tehničkog termina iz oblasti muzike. To je antroponim *Sambas* kako Alkman (frg. 104) zove nekog poznatog frulaša. Iz tog antroponima može se zaključiti sa dovoljno razloga da se njegov nosilac zove prema svojoj profesiji i svom instrumentu (isp. antroponime Gajdaš, Buban). Neizvesna je pripadnost antroponima *Sambaulas* koji svojim drugim delom potseća na Hermesa zvanog *Kandaulēs*. Isto tako ne bih se usudio da ovoj leksičkoj grupi pridružim i drugi tehnički termin *sambykē* jer se ovde ne radi o duvačkom instrumentu kao što je *truba* i *frula*, nego o nekoj vrsti harfe sa četiri žice. Ova rezerva je potrebna i pored toga što je dosadašnja etimološka kombinacija pomoću semitskih sredstava sasvim proizvoljna i bez ikakve realne podrške, jer jevr. *šebākā* »rešetka«, koliko mogu da ocenim, ne sadrži nikakav tertium comparationis u odnosu na troglastu harfu.

Svakako da likvida u tudici *salpinx* ne mora biti hysterogena. Sufiksalni elemenat *-ing-*, koji se obično smatra dogrčkim (isp. Chantraine, *Formation*, 398 i Blumenthal, *Hesych-Studien* 37) karakterističan je za celu grupu termina koji obeležavaju muzičke instrumente: *syrinx*, *phōtinx*, *phorminx*, ali se javlja ne samo kod ostalih tehničkih termina nego i kod nekih ornitonima. Stoga se mora Chantraine potsetiti na litavske tematske derivatne tipa *ragingas* i na tračko *kosingas*, koji jasno dokazuju da indoevropskoj morfologiji nije sasvim stran ovaj sufiksalni elemenat.

Ako je doista likvida u tudici *salpinx* prvobitna onda je najbliža veza sa aloglotskim ihtionimom *sal/rpa* »Box salpa« kako čitamo u Liddel-Scott-Jonesovu Rečniku gde se davaju još varijante *salpēs*, *salpos* i, što je naročito važno *salpinx*. Isti leksikografi s. *boāx*, koje je putem kontrakcije dalo *bōx*, saopštavaju da je ta riba izjednačena sa bovidom zbog jakog zvuka koji pušta. To bi značilo da u tom pravcu treba tražiti i onomasiološki momenat za sinonim *salpinx*, ali ne mora postojati etimološka veza između grupe *salp-/sarp-* s jedne, i muzičkog instrumenta *salpinx* s druge strane, pogotovo kad ime instrumenta ne pokazuje nikakve varijacije likvida kao što je to slučaj kod ihtionima.

Interpretatio graeca ovog dogrčkog ihtionima koja glasi *bous* ili *boāx*, *box* otkriva nam istovremeno pravo značenje ihtionima *salp-/sarp-*. Ovaj ihtionim znači zapravo *vo* odnosno *zagonja* (Horntier) i pripada istoj aloglotskoj leksičkoj grupi kao i Hesihijeva glosa *sergos* »jelen«. Walde-Hofmann govore u svom Rečniku s. *ceruos* i *cornu* dovoljno opširno o ovoj leksičkoj grupi čiji je guturalni inicijal dvojak, velarne i palatalne prirode. To bi značilo da se radi o istom slučaju kao što su već pomenute dublete rusko *gorod* i *zoród*, frigijsko *g/zordum*, slov. *trgam* i *trzam* te najzad slov. *kloniti* *sloniti*, *žut* i *zlato* itd. (v. Vaillant. *Gramm. comp. d. langues slaves*, 38, čiji se primer *laskrūdī* može i drukčije tumačiti).

Dogrčke tudice *sergos* »jelen« i *sarp-/salp-* »bous« pripadaju očigledno nekom nekontumskom dijalektu odnosno indoevropskim Pelastima. Moguća je sa formalne strane pripadnost ovoj leksičkoj grupi antroponima *Sarpēdōn* i homofonog imena nekog rta u Trakiji. Za tu mogućnost govori tradicija po kojoj Sarpedon dolazi u Likiju sa Minosova Krita, gde vlada Tauros. Kad se porede tudice *sergo-* i *sarp-/salp-* nameće se sam sobom kao zajednički arhetip *kureo/koruo-* a to znači da je spirant u reflektovao i labijalom i guturalom.

Međutim Hesihijev izdavač M. Schmidt pročitao je, na prvi pogled sasvim pravilno, *servoi* a ne *sergoi* budući da u Hesihijevu tekstu imamo često digamu zamenjenu gamom. Ipak u ovom konkretnom slučaju možda se Schmidt i prevario. Ne toliko zbog dubleta *Brynkhos* – *Grynkhos* i *g/bephyra* koje očigledno ukazuju na istu miksooglotsku fonetiku kao i varijante *sergoi*, *sarpe*, *salpe*, nego zbog terionima *zox*, *dorx*, *dorkos*, *dorkas* »srna«, dakle otprilike ista zverka kao i *sergoi*. Prema tradicionalnoj etimologiji ova poslednja leksička grupa pripada

grčkom aloglotskom rečniku i treba da potiče iz nekog keltskog izvora, gde se doista javlja u kornvalskom terionim *yorch* »srna«. Kako se ova tudica javlja najpre kod »oca istorije« i kod Euripida, dakle sredinom V v. st. e., a docnije kod učenog Kalimaha, mora se s punim pravom postaviti pitanje kojim je putem keltsko ime ove sasvim obične zverke stiglo do Jonije iz oblasti severozapadno od Alpi i istočno od gornje Rajne, gde su tada živela keltska plemena koja su prema Pokornyevim istraživanjima, nekako u ta doba tek krenula na svoje seobe prema jugozapadu u potonju Galiju. To znači da su i grčki kolonisti u Masaliji i njihovi putujući trgovci po oblastima između Alpi i Atlantika, u kojima su tada verovatno živela ligurska i ilirska plemena, izmešana sa starincima, teško mogli da dođu do ove keltske reči s one strane Rajne.

Blumenthal, kome je identifikacija Hesihijeve glose *sergoi* sa lat. *cervus* van svake sumnje (*Hesych-Studien*, 45), pita se iz kojeg je satemskog dijalekta ova tudica doprla do Grka. Pošto na to prvo pitanje ne može da nađe nikakva odgovora postavlja Blumenthal drugo pitanje koje glasi: »liegt eine sekundäre Palatalisation vor?«. Nažalost ovaj oštroumni istraživač ne navodi nikakva grčkog primera takve palatalizacije bezvučnog guturala ispred *e*. Druge je prirode slučaj sa *Kirbaion* i *Sirbaion* koje povezuje bez ubedljiva razloga Pape-Benseler³ s. v. Stoga nam ne preostaje ništa drugo nego da tudice *d/zorko-* i *sergo-* »*cervus capreolus*« i bez obzira na tobožnju paretimološku adaptaciju prema *dedorka*, identifikujemo kao tudice iz nekog nekentumskog izvora budući da između Herodota i Euripida s jedne strane, i Apijana, kod kojeg se javlja oblik *iorkos*, s druge strane, leži vremenski razmak od najmanje sedam stoleća. Prema tome nije teško odgovoriti Blumenthalu na njegovo prvo pitanje: aloglotski terionim *sergo-* kao i varijante *d/zorko-* potiču iz dogrčkog nekentumskog izvora odnosno iz govora indoevropskih Pelasta. Njihov gutural *k/g* ne može, prema tome, kao u analognim slučajevima biti pogrešna grafija mesto digame nego očigledno prvobitan suglasnik na što naš upućuju i varijante *dorkas* itd. Fonetski arhetip ove dogrčke leksičke grupe iz rečnika indoevropskih Pelasta može stoga da glasi *kergo-/korgo-* sa palatalnim inicijalom. Sa njim se i fonetski i semantički potpuno podudaraju nem. *Harke* i *Schurke* kao i naše *srg*, dok antroponim *Hrga* i oronim *Hrgud* ukazuju na inicijalsku grupu *sk*, o kojoj sam pisao u *Šišičevu Zborniku*. Ono što se čita u Klugeovu Rečniku¹² s. *Harke* mora se stoga odbaciti i to tim pre što tu nije uočena očigledna veza sa apofonskim *Schurke*, kao i sa našim tehničkim terminom *srg*, koji pokazuje istovetnu semantičku nijansu kao i nem. *Harke*. Razlika u njihovim apofonskim bazama samo je razlog više za njihovo zajedničko indoevropsko poreklo. U prilog takvog porekla govori istovetno proširenje sa zvučnim guturalom kao u *srg*, *Harke*, *Schurke* kod staroind. koradikala *śrgham* »rog« i grč. *krangōn* »morski rak«; znači da Hesihijev izdavač Schmidt a sa njime i Blumenthal nemaju pravo: tudica *sergoi* ima prvobitan gutural. Za razliku od Vuka (pertica

sustentata furculis) *srg* u Bosni znači šiljatu kuku kojom se čupa seno iz plasta.

Iz istog su izvora, razume se, i varijante ihtionima *sarpo-/salpa-* »box salpa« čiji derivat glasi i *salpinx*, kao i Hesihijev ihtionim *sarapioi* »mendule«. Zbog smene likvida *l/r* ne treba se ni najmanje zadržavati (isp. dogrč. *kr/libanos* i Hesihijevu glosu *akiros* nasuprot dolat. *aquilo*), budući da smo već ranije naučili od Meilleta da je ova konsonantska alternacija vrlo verovatno nasleđena iz opšteindoevropske epohe a da i ne govorimo o potonjima promenama likvida iz klasičnog vremena (isp. na pr. grčke varijante *adelphos aderphos* pored kritskog *adeupos*). Varijante *salp-/sarp-* pokazuju isti vokalizam kao ime *Sarpedon*, čija se majka prema Likofronu zove *Saraptia* »krava«, i kao koradikalni galatski termin kod Hesihija *karnon* »truba« (isp. *karnyx*). U pogledu heteroklizije *n/u* treba porediti ne samo ono što se nalazi u Walde-Hofmannovu Rečniku s. *cervus* i *cornu* nego i ono što kaže Specht (*Ursprung d. idg. Deklination*, 127) dok Ernout-Meillet (Rečnik³ 257) pomišlja na ukrštanje derivata *ker-n-* i *ker-u-*. Nije isključeno da je i staroind. *śrngam* rezultat ukrštanja nazalne osnove *kern-* sa već pretresenim *kerg srg* itd.

Šta bi sada bilo prostije nego da se cela aloglotska grupa *sar/lpo-* »salpa« veže za *salpinx* »truba« i to tim pre što se derivat *salpinx*, kako smo već videli, javlja kao varijanta za ihtionim *sar/lpo-*. Protiv takvog vezivanja govore dve okolnosti: prvo, *salpinx* kao truba nije nimalo nalčio na rog i njegove krivine nego je bila potpuno prava pravcata. i drugo, ihtionim *salpinx* postao je derivatom aloglotskog *sarpo-* sa prostog razloga što je ta riba pušala neki naročiti zvuk sličan trubi. Sve to znači da muzički termin *salpinx* ne možemo sa stvarnih razloga vezati za ihtionim *salpo-/sarpo-* iako je ta veza sa formalne strane neobično primamljiva. Prema tome ne ostaje nam ništa drugo nego veza sa Alkmanovim frulašem zvanim *Sambas*, iako je ovo ime, kako kažu Pape-Benseler³, u Frigiji običan naziv za roba. Alkman međutim nije iz Frigije nego iz glavnog grada upravo one oblasti odakle su se, prema antičkoj tradiciji sačuvanoj kod Herodota, otselili Tirsenci odnosno Etrurci preko Jadrana i Umbrije u istorisku Etruriju. Alkman je iz Sardisa, lidijanskog glavnog grada, odakle u drugoj polovini VII v. st. e. kreće u Spartu gde za ženske horove peva i komponuje partenije među kojima i pesmu posvećenu Artemidi zvanoj Orthia o kojoj je bilo već ranije reči.

Vrlo je verovatno da je on sa sobom doveo i svog Sambu, frulaša. Ali zbog tirsensko-lidijanskih veza dužni smo potražiti na samom Apeninskom poluostrvu podrške za naše vezivanje apelativa i antroponima *Sambas* sa drugim muzičkim terminom *salpinx* (od starijega *sampinx*). Ono što Alkman zove *Sambas* (isp. i Athen. XIV, 624 b) to se kod starih Rimljana, kako nas obaveštavaju Enije, Varon i Fest zvalo *sūbulo* (gen. *subulonis*) »frulaš«. Ernout-Meillet (Rečnik³ 1169) zauzimaju kod ove reči meni potpuno nerazumljiv stav, budući da kažu sledeće: »Mot étrusque d'après Varr., L. L. 7. 35 et F. 402, 2. Déjà dans Enn. cf.

sibilus«. Kada se pažljivo pročita ova druga reč od početka do kraja dobije se vrlo poučan pregled raznih indoevropskih onomatopeja koje počinju uglavnom sibilantom i imaju u prvom slogu samoglasnik *i*, ali o stručnom terminu *subulo* ni traga ni glasa. Znači da su pisci propustili da se konačno odluče o vezi između tudice *subulo* i idioglotskog onomatopejskog derivata *sibilus*. Nasuprot tome Trombetti (*o. c.* 228) bez detaljnijih objašnjenja kaže: *šuplu* = lat. *subulo* »tibicen«. To bi značilo ipak, na kraju krajeva, da sva tri stručnjaka muzički termin *subulo* smatraju tudicom etrurskog porekla.

Drugo je pitanje, ukoliko je tačna Trombettijeva rekonstrukcija etrurskog apelativa *šuplu* »frulaš«. Kada ovaj tehnički termin poredimo sa imenom Alkmanova frulaša, *Sambas*, zapažamo troje: prvo, da etrurski oblik nema nazalnog infiksa; drugo, da je njegov korenski vokal sekundaran i da prepostavlja *ō*, i treće, da je završno *lo*-karakterističan formativ za indoevropska nomina agentis u doklasičnoj balkansko-anadolskoj oblasti. Najvažniji je ovaj posljednji detalj budući da se taj formativ javlja već u morfologiji hetskih Indoevropljana i da je od njega ostalo traga upravo u onoj Hesihijevoj glosi, čiji je radikalni element dokumentovan u etrurskom. Hesihijeva glosa glasi *opyiolai* »oni koji su se oženili«, a njen radikalni element glasi u etrurskom *puia* »žena«. Trombetti (*l. c.* 225) navodi kao derivate od te osnove *puia-m* i adjektiv *puil* »ženski«. Chantraine (*Formation* 291) pominje sa kretskih natpisa nomen actionis *opystys* »ženidba« kao i Hesihijevu glosu *opyiolai* (str. 238), ne upuštajući se u dalje ispitivanje formativa *-lo*, koji je dokumentovan, doduše, i u grčkome ali ne u ovoj i ovakvoj funkciji. Hesihijeva glosa *opyiolai* »gegamēkotes« pokazuje sasvim nedvosmisleno preteritsku funkciju formativa *-lo* koja je sasvim nepoznata kod grčkih derivata istog tipa, dok je sasvim obična u slovenskom načinu obrazovanja perfekta i izvesne grupe nomina agentis. Preteritsku funkciju pokazuje ovaj sufiks ne samo u hetskom nego i u onom italском dijalektu kroz čiju su oblast prema Herodotovim rečima, prošli Tirseni pri svom doseljavanju u Italiju. To je Umbrija, u kojoj je, kako se zna, bilo i naseljenih Japiga ilirskog porekla. U etrurskom se ovaj formativ obično javlja u funkciji određivanja geografske i logičke pripadnosti, pa prema tome i kao prisvojni pridev odnosno genitivus possessivus (isp. *Unial clan* = Hēraklēs ~ *agalētor* »puer« Hes.).

U pogledu geografske pripadnosti interesantna su indoevropska obrazovanja kao grč. *khthamolos*, lat. *humilis* i slov. *podilu*, koja nas potsećaju na naše derivate građene à la turca kao *biogradlija*, *fakultetlija* itd. Znači da je likvida kao formativ prilično slabačak kriterij, bar ukoliko se tiče funkcije za određivanje geografske pripadnosti. Etrurski toponim *Trossulum*, po kome je postala lat. tudica *Trossuli*: equites dicti quod oppidum Tuscorum Trossulum sine opera peditum ceperint, potseća na lat. *Tusculum* koji je postao od prisvojnog prideva *tuscus* (dokumentovan stariji oblik *turs-cus* od iste osnove kao *Turs-enos*). Za te iste konjanike kaže Varon (*Serv. Aen.* 9, 603): equitum nomen saepe

variatum est... Celeres sub Romulo regibusque appellati sunt, deinde flexuntes, postea trossuli. I Hesihije spominje *phlexentēs* dok se latinski rukopisi kolebaju između *flexuntae* i *flexuntes*. Dobiva se utisak da je termin *celeres* interpretatio romana za etrurski termin *flexuntes* (isp. *Accheruns*, *Arruns*, ERNOUT-MEILLET, Rečnik³ 428), dok je toponim i antroponim *Trossulo* u očiglednoj vezi sa poznatom dubletom etrurskog imena *Etrusci* – *Etruria*. Zbog te dublete, kako smo videli ranije, uzet je u obzir trački etnikon *T(h)rausi*, iako je etnikon *Odrusae* (tako Tacit) odnosno *Odrysaē* ništa manje relevantan u tom pogledu. Ali imena su upotrebljiva samo onda kada nam je semantem poznat. Ako lat. *celeres* doista odgovara etrurskom *flexuntes* gde formativ *nt-* ima kolektivnu funkciju kao u hetskom, toharskom i slovenskom, onda se radikalni elemenat *flex-* sa smenom ili promenom *r/l* može identifikovati sa našim *plachu*.

Veza između etrurskog *puia* »žena« i grčke serije *opy(i)o* »ženim se«, *opy(i)omai* »udajem se«, *opyiētēs* »muž«, *opystys* »ženidba«, i pored singularne preteritske funkcije termina *opyiolai* nije sasvim pouzdana jer derivat *opystys* ukazuje na završni sibilant u grčkom lcksemskom minimumu, kome nema traga u etrurskom. Zbog ove razlike treba se potsetiti na Kretschmerovu tezu, postavljenu na osnovu toponimskih dubleta kao (*S*)*Etaia*, da su Grei dogrčki leksički materijal preuzimali još u ono doba kada se još neko vreme držala antevokalska sigma. U svakom slučaju pojava formativa *-lo* upravo u onim oblastima odakle dolaze i kuda prolaze Etrurci, čini poseban tyrrheno-slavicum tako da identifikacija dolat. *subulo* odnosno etrurskog *šuplu* sa slovenskim imenima i nomina agentis kao *koval* pored *kovač*, *Pevalica*, *Puhalo*, *Vorošilo*, *Viskočil* itd., teško da je slučajna. Ona počiva ako ne na genealoškoj a ono svakako na kulturno-geografskoj podlozi, koja je, prema pravilnom shvatanju prvaka neolingvistike M. Bartolia prirodno morala prethoditi lingvističkoj simbiozi. Stoga je od naročite važnosti identifikacija etrurskog termina *šuplu* (od starijeg *sōpelo*) sa našim terminom, zabeleženim kod Vuka, *sopilka* (u C. g.) velika svirala. Art grosser Flöte, fistulae majoris genus. Način obrazovanja ovog našeg termina kao i njegovi brojni koradikali, naši i slovenski pa staroindiski, jasno pokazuju da se radi o reči vrlo starog datuma.

Evo tih koradikala koje uzimam iz Trautmannova Rečnika (str. 299): *sopu* »sviram u frulu«, *sopochomu* »ēulēsamen«, *sopici* »frulaš«, *sopēli* »frula«, *sōpem* »duboko dišem, duvam, sviram u frulu«, *sopōt* »para od ključale vode, slap«, *sopu* »teško disati, hrkati; ciknuti, dreknuti, bučati, plakati«. Ne navodimo sve koradikale i derivate koje beleži Trautmann nego samo one sa interesantnim semantičkim nijansama. Ipak ne smemo propustiti staroindiske koradikale *šapati* »grdi, proklinje« i *šabda* »glas, šum, zvuk, reč«. Kako ni Trautmann ni Walde-Pokoray (I, 457) ne beleže ni jednog koradikala sa nazalnim infiksom, moramo zbog apofonskih varijanti sačuvanih u nem. *Schimpf*, *schumpfe*, koje Kluge (Rečnik¹² s. v.) pravilno veže sa grčkom radikalnom imenicom

skōps i njenim denominativom *skōptō*, postaviti ove minimumske varijante *skep/skomp*-. Nije bez značaja detalj da se pejorativne semantičke nijanse ne javljaju samo u grčkom, nemačkom i holandskom nego i u staroindiskom (v. Boisacqov Rečnik⁴ 1116). Zbog ornitonima *kos*, čiji je inicijal depalativovan pod uticajem narednog sibilanta kao u *gonsu*, Meillet pretpostavlja da se mora poći od starije onomatopeje sa bezvučnim palatalnim guturalom.

Iako Hofmann poreklo grčke grupe *skōps*, *skōptō* itd. smatra najsnim, ipak staroindiski, slovenski i nemački koradikali u dovoljnoj meri obezbeđuju postojanje onomatopejskog minimuma *skep-/skomp*-. Međutim, Hofmannu i ostalim grčkim etimolozima treba primetiti da je ova onomatopejska leksička grupa odlično zastupljena u grčkom rečniku, naročito njena nazalizovana varijanta koja pokazuje ne samo prvobitni bezvučni nego i sekundarni završni labijal, uslovljen kontaktom sa prethodnim nazalom. Tako ovamo spadaju *kompos* »strepitus, sonitus, iactatio, superbia«, i sa oksitonom »iactator, iactabundus« onda *komp/ /beō* »strepitum, crepitum edo«, *kombakeuō*, *kompazō* »strepitum edo, sesquipedalia verba prociō, magnifice loquor«. Ne navodim sve koradikalne derivate nego ističem sinonime *kombala* i *kompaleos*, koji pokazuju istu semantičku varijantu sa istim formativom. Osim toga moram pomenuti i derivat *kombizō* »inflo« koji pokazuje isto prvobitno značenje kao naš koradikal *sopiti*. Vrlo je širokogrud Chantraine kad uz imenicu *kompos* iznosi svoj etimološki stav: *expressif, obscur, cf. koptō ? ?*. Ove četiri mogućnosti tumačenja sasvim su dovoljne da zbune i iskusnijeg etimologa. Navedeni koradikalni derivati potvrđuju u dovoljnoj meri neosnovanost Hofmannova stava, pa prema tome i našu formulaciju leksemskog minimuma i njegova onomatopejskog karaktera (*s*)*skep-/komb*-.

Ali samo u slovenskom imamo ista ona dva detalja koja nalazimo u etrursko-latinskom terminu *subulo*: prvo, formativ *-lo* i drugo, tehnički termin *frula*. Ova dva karakteristična detalja ukazuju na specifične tirsensko-slovenske veze za koje smo i ranije našli značajnih primera. U lidijanskom imenu frulaša *Sambas* imamo istu tu onomatopeju nazalizovanu, kao u grčkom *kombizō* i u nem. *Schimpf*, *schumpfe*. Isti nazalizovani minimum javlja se, prema tome, i u dogrč. muzičkom terminu *salpinx* (od starijeg *sam-pinx*), za koji antička tradicija izrično kaže da je etrurskog porekla. Oba ova dogrčka muzička termina, *Sambas* i *salpinx*, pokazuju u radikalnom elementu vokalizam *a* koji je bez sumnje sekundaran, kako se to vidi iz grčkih koradikalna *kompos* i *kombeō*. Možda je pod uticajem tog vokalizma postala Hesihijeva glosa *kambōlia* »ruganje«, čiji je osnovni vokalizam, prema tome, hibridne prirode. Na kraju da dodamo još jedan interesantan detalj. Dogrčko *Sambas* javlja se i kao hidronim (kod Choeroboska 33, 12. Gaisford). Stoga se ovoj leksičkoj grupi mogu bez ikakva rizika pridružiti i naši geografski termini kao *Sopot*, *Sopocani* itd. koje beleži Vuk i koje Daničić pogrešno tumači. Da je Daničićevo tumačenje čisto knjiško vidi se sasvim lepo iz

Vukovih objašnjenja: 1) izvor i selo u nahiji biogradskoj na putu iz Biograda u Kragujevac. 2) izvor u ravnome kotaru u Benkovcu (cf. Sopot). – 3) izvor kod manastira pod Ostrogom. – 4) prema Risnu više mora pećina, iz koje kašto, osobito u proljeće, u jedan put udari silna voda da bi čovek rekao sav će svijet potopiti (a ljeti idu u nju s lučem za vodu), – 5) više Požarevca brdo (ispod kojega takodje ima izvora), – 6) (sopot) u zagoneci/ cf. vazlitrave.)

Na stranu činjenica što Daničić pri ovoj svojoj etimologiji ne uzima u obzir istorisku fonetiku jer je njegova veza sa glagolom *sipati* nemoćna sa prostog razloga što je stariji oblik ovog glagola glasio *supo-* (v. Trautmannov Rečnik 293 i ERNOUT-MEILLET³ 1180), ali je jasna veza sa derivatima *sipnja* i *sipiti* (baza kao *dirljiv*, gr. *derō*, *dora*). Onomatopejsku prirodu toponima *Sopot* nedvosmisleno pokazuju onomatopejski derivati kao *topot*, *klokot*, *grohot*, *kikot*, *hohot* *hropot* itd. Vuk navodi, doduše, i dubletu *Šopot* za Sopot kod Benkovca. Ako je ova dubleta primarna onda oblik *Šopot* pretpostavlja leksemski minimum koji ima inicijalsko *s-mobile* kao i nemački koradikal *Schimpf*, *schumpfe*. Za primarnost oblika *Sopot* govorio bi onomatopejski Kraftausdruck *šopiti* »percutere«. Na taj način bismo kod ove leksičke grupe imali inicijalsko *s-mobile* ne samo u nemačkim i srpskim koradikalima nego i u grčkom, jer homersko ime *Sabaktēs*, izvedeno od glagola *sabazō* nastalo je disimilatorskim gubitkom prvog guturala od starijeg nedokumentovanog *skabaktēs*. Iako je za Chantryne ova grupa obscur, ipak je sasvim jasno da je grčko *skab-* postalo od starijeg nazalizovanog *skmb-*, čija je normalna baza dokumentovana u Hesihijevoj glosi *kemberoi* »kreketuše«. Ovom tumačenju ne smeta činjenica što grčki leksikografi nisu zapazili ove Hesihijeve glose jer je zabeležena pod lemom *lalages*.

Ovim našim geografskim nazivima koje smo ispisali iz Vukova Rečnika i čije je onomatopejsko poreklo van svake sumnje, možemo sa dovoljno razloga pridružiti i anadolske oronime *Sipylos*, dokumentovane za Frigiju i za Lidiju, dakle upravo za onu oblast u kojoj se javlja Alkmanov *frulaš Sambas* i homofoni hidronim i iz koje su krenuli na Apeninsko Poluostrvo Tirseni, u čijem smo rečniku utvrdili postojanje muzičkog termina *sūbulo* odnosno *šuplu* »frulaš« kako misli Trombetti. Posle svega što je već rečeno o vezama između zapadno-anadolskog primorja i Etrurije nema nikakva razloga čuđenju zbog postojanja takvih leksičkih i onomatoloških podudarnosti. Oronim *Sipylos*, čijom su se etimologijom zanimali već naše antičke kolege, nije, doduše, ograničen samo na tu oblast, ali se njegov najstariji pomen odnosi upravo na Frigiju i Lidiju (isp. *Il.* 24, 615). Ime se javlja i van geografske nomenklature i to ne samo kod Diodora Sicilijanca nego je preko Ovidija i humanista ušlo u savremeni kulturni rečnik sa vokalskom inverzijom i aspiracijom bezvučnog labijala: *siphylis* (v. DAUZAT, *Dict. Et. d. l. langue française*, 695). Tim se imenom ne zove samo Niobin sin nego docije i neki pastir koji je bolovao od te bolesti. Iz Strabona (*Geogr.* 58) saznajemo da se kod anadolskog Sipila, koji je ustvari ogranak planinskog

venca zvanog Tmolos, radi o naročito jakim izvorima, po kojima je do-
bila svoje ime ne samo planina nego i samo naselje ispod te planine.

Međutim znatno je teže odrediti vrednost podatka koji nam daje
Diodor Sicilijanac (*Bibl. Hist.* III, 55) iako je upravo taj podatak od
osobite važnosti kada je reč o tirsensko-slovenskim vezama. Ovaj kom-
pilator i ekscerptor velikoga stila zna za nekog *Skita* imenom *Sipilos*,
koji je kao begunac iz pogranične tračko-skitske oblasti, došao u pomoć
Tračaninu Mopsu kada je ovaj zaratio na Amazonke. Ako ova legenda
sadrži neko zrnce stvarnosti ili bar ostatak neke starostavne tradicije,
dozvoljen je zaključak da se ime *Sipylus* ne ograničava samo na zapadno-
anadolsku oblast, budući da grčka tradicija zna i za nekog *Sipila* iz
pontsko-podunavske oblasti. Na osnovu leksičkih činjenica da se deri-
vati onomatopejske grupe (*s*)*kep-/komb-* sa formativom *-lo-* javljaju samo
u slovenskom i u tirsenskom rečniku, u najmanju ruku smo dužni, da
tu slučajnu koincidenciju objasnimo. Srećom, kako smo napred videli,
ta koincidencija teško da je slučajna sa prostog razloga što smo utvrdili
nekoliko takvih slučajnih koincidencija koje se odnose na rečnik i na
terminologiju u Lidiji, Etruriji, i severozapadnom pontskom zaleđu.
Stoga lidijansko ime izvora i planine, povezane za nesrećnu sudbinu
Niobe koja večno plače i roni suze, pridružujemo koradikalnom sloven-
skom i etrurskom terminu. Oblik *Sipylus* i pored kratkoće prvog sloga,
koja nam je poznata iz slovenskog koradikala *sopilka*, može se izvoditi
od starijeg *kopolo-* (palatalni inicijal) ili od njegove redukovane baze.
U prvom slučaju imali bismo posla sa disimilacijom sekundarnih velar-
nih vokala. Za takvu disimilaciju imamo grčkih primera: pored običnije
grafije *Mitylênē* postoji i grafija *Mytilênē*, čiji sufiksalni element, kako
je pravilno primetio već Fick (*Vorgriech. Ortsnamen* 63) ukazuje na
grupu *Kardia/ênos*, *Tyršênos*, *Sipylênos* itd., koja je dobro dokumento-
vana na istočnom Balkanu i u zapadnom Anadolu. Oba oblika *mitilen-*
skog imena, postala kao rezultat različne disimilacije velarnog reda,
ukazuju na osnovno *mutulo-* isto kao što *Sipylênos* pretpostavlja starije
supulo-. Za ime *Kardianoí* mesto očekivanog *Gardianoí* već je napred
rečeno da se od slova do slova i morfološki i etimološki, poklapa sa
pretpostov. *graždani*. I pored očigledne veze između koradikalnih imena
izvora *Sopot* s jedne strane, i zapadno-anadolskog *Sipylus* (izvor i pla-
nina) s druge strane, sa muzičkim terminima *subulo* »frulaš« i *sopilka*,
sasvim je nezavisna veza sa grčkim terminom aloglotskog porekla *sy-*
bênē »loculus tibiarium«, pogotovo kad se setimo Hesihijeve glose *sy-*
beneus »frulaš« koju uzima iz nekog fragmenta komediografa Kratina.
Na tom mestu naime Hesihije dopunjava svoje tumačenje na taj način
što kaže da *sybā* znači isto što i *sybênē*. Ako to njegovo tumačenje od-
govara činjenicama onda je pojava glasa *r* u *syrbênos* »bučan«, *syrbē-*
neus »frulaš« nasuprot *sybênē*, po svoj prilici rezultat disimilacije na-
zalnog reda t. j. *syrbēneus* je postalo od starijeg *sybēneus*, a ne paretimološkom kombinacijom sa klasičnom grupom *t/syrbā, turba*, »gužva, buka«. Ovu poslednju grupu nastoje etimolozi, a naročito Hofmann, da

objasne idioglotskim sredstvima istoriske fonetike ispuštajući pritom iz vida lat. tuđicu *caterva* koja se bez naročitih razloga ne može odvojiti od Hesihijeve glose *katorouba* »agora«. Prefiks *ka-* u ovom slučaju je istog porekla kao u parovima *skandyx – kaskandyks, bartakhos – kartias*, o kojima će biti govora. Diferencijacija nazalnog reda u aloglot-skoj grupi *syrbēnos, syrbēneus* iste je prirode kao u lat. *carmen* i *germen* od starijeg *canmen* i *genmen*. Na taj način mogli bismo ipak da termin *sybēnē* »loculus tibiaram« povežemo sa terminom *syrbēneus* »tibicen«. Ovaj poslednji termin sa prvobitnim nazalnim infiksom ne odvaja se stoga od ove onomatopejske grupe, budući da isti infiks nalazimo u koradikalnim izrazima *kompos* »crepitis, sonitus, iactantia«, *kombē, kombakeuō* »magnifice loquor«. Antroponim *Kombe*, međutim, ne može se ni u kom slučaju identifikovati sa homofonim ornitonimom koji pripada kritskim govorima (Polyrhhenioi, Hes.), budući da se očigledno radi o skraćenom ličnom imenu Majke Bogova, Rhea Kybēlē, čiji se paredros i sveštenik zove Kombabos. Nazalni infiks u ovom smislu je sekundaran i iracionalan, kako se to vidi iz najstarijih oblika *Kupapa, Kybēbē, kobalos* (disimilovano od *kobabos*), *kalebos* (disimilovano od *kabebos*) nasuprot prostom *babax* »gallus« (kod Hesihija) i *skitskom Zeus Papaios*.

7. BISALTAI, ZLATO, SANTERNA, SKANDYX

Govoreći o onomastičkoj grupi *Kardia Kardiopolis, Kardinioi* i o hidronimu *Borysthenēs* spomenuli smo i ime tračkog plemena *Bisaltai*. Ne zna se šta ovo ime znači ali nas ono svojim prvim slogom potseća na tračko ime *Bithyni* i na njegovu ništa manje poznatu dubletu *Thyni*, koju beleže antički leksikografi pa i sam Isidor i to ne samo za istočni Balkan nego i za severo-zapadni Anadol i bitinsko primorje na Pontu. Analogno ovoj dubletu bitinskog imena i imajući na umu tračku promenu *v/b*, dopušteno je i za ime *Bisaltai* pretpostaviti oblik *salt-* bez prefiksalnog *bi-* kao u *Thynii* nasuprot *Bithyni*. Osnovno *salt-* »zlato« možda se doista nalazi kao poslednja reč u tračkom natpisu na ezerovskom prstenu. Ali postojanje prefiksalnog elementa *vi-*, i to upravo kod prideva za oznaku boje, sasvim je pouzdano dokumentovano u staroindijskim pridevima te vrste kao *vi-citra-h* »šaren«, *vy-ēni* »crvenkast«, *vy-ā-ghrā-h* »tigar« (zbog boje dlake) itd. Ova morfološka činjenica pojačava verovatnoću da oba složena tračka imena *Bisaltai Bithynioi* isto kao i prosto *Thynioi* ukazuju na boju kao onomasiološki momenat tj. proste osnove *salta-* i *thyno-* označuju neku boju. Za imena *Thynioi* i *Bithynioi* imamo dovoljno jaku podršku u ihtionimu *thynnos*, koji etimološki stručnjaci, sa već poznatih razloga, smatraju mediteranskim. Nazalna geminata ukazuje na ajolsku oblast u koju ova riba delazi ne samo s juga nego i sa severa, sa Ponta (Strabon) kako to izrično kaže Hesihije za njenu najbližu rodaku, palamidu. Kako je sirova tunjevinna

izrazito crvene boje, dozvoljeno je iskoristiti ovaj onomasiološki momenat i dogrički ihtionim *thynnos* identifikovati sa staroind. *šona-* «rot, hochrot» i ruskim *sunica* (od starijeg *kcuno-*, v. WALDE-POKORNY, I, 368) »jagoda«. Da se indoevropski palatalni guturalni reflektuje i bezvučnim interdentalnim spirantom znamo i iz šiptarskog jezika, koji ne spada ni u kentumške ni u satemske indoevropske dijalekte budući da razlikuje sva tri reda guturala (v. Južnoslov. Filolog, VI, 166).

Idući dalje u pravcu na koji nas je uputio staroindiski prefiks *vy-* kod prideva za oznaku boje, dolazimo do pretpostavke da ime tračkih *Bisalta* sa *Strimona* i sa *Hersonesa* po svoj prilici sadrži poznati pridev *zalta-* »zlatan, svetle boje« sa palatalnim inicijalom, dok se u našim derivatima kao *žut* i *žuna* mora računati sa velarnim guturalom. Isto takav velarni inicijal pokazuje i bitinski hidronim *Geudos* za koji nam je Plinije (5, 148) sačuvao interpretatio graeca: *Geudos qui et khryssorroas*, dakle *Zlatica Zlatuša*, ili kako bi kazao Barski Rodoslov, *Soloduxia*. Ovo poslednje, prirodno, odnosi se na jednu drugu reku i oblast oko nje. Bitinski *Geudos* zbog tračkog *zalta* i frigijanskog *gluros* »zlato« i *zelkia* »zelje«, moramo izvoditi od starijeg *geldo-*. To znači da trački dijalekti u balkansko-anadolskoj oblasti sačuvaše oba lika ovog dobro poznatog leksemskog minimuma, velarni i palatalni. Isto to važi i za slovenske Indoevropljane, kako smo maločas videli (isp. *žlt* nasuprot *zlak* i *zlatan*). Stoga je dopuštena pretpostavka da se i u klasičnim ostacima iz rečnika doklasičnih Indoevropljana sa Balkana i sa zapadnog Anadola, koje mi zovemo Pelastima, mogu tražiti i očekivati koradikalni derivati sa velarnim i sa palatalnim guturalom.

Velarni gutural, koji pokazuje bitinski hidronim *Geudos* (od starijeg *ghelto-*) sačuvan je u frigijanskom hidronimu *Gallos* i u homofonom galatskom hidronimu. Regresivna asimilacija grupe *l + dental* poznata nam je iz latinske fonetike, ali frigij. hidronim *Beltēs*, koji je po svoj prilici istovetan sa ilirskim i baltsko-slovenskim geomorfološkim terminom *blato*, *Baltia*, *mare Balticum*, na prvi pogled se protivi identifikaciji bitinskog hidronima *Geudos* sa frigijanskim *Gallos*, mesto kojeg bismo očekivali *Galdus*. Ali kako se u frigijanskom rečniku Kibelini sveštenici zovu *galloi*, pa se obično i njihovo ime identifikuje sa homofonim hidronimom, jer ih je tobož voda te reke stavljala u religisku ekstazu, biće najbolje da se njihovo ime sasvim odvoji od homofonog hidronima. Iz Hesihija naime doznajemo da se ti isti sveštenici zovu i *babakoi*, pa se taj naziv može smatrati prostim oblikom za normalno *ko(m)babos* i sa disimilacijom *kobalos* kao što imamo *Kybēlē* i *Kybēkē* (isp. *kobaktra* = *kobaleumata*) pored starijeg *Kybēbē*. Stoga će biti najbolje da ime njenih sveštenika identifikujemo sa nem. *gelt* koje se, i u pogledu baze i u pogledu značenja, potpuno poklapa sa slov. *holstu* (od starijeg *skholdh-to-*) »uštopljenik«. Ova identifikacija, prirodno, čini tradicionalnu Saiceovu vezu sa tračkim terminom *skalmē* »mač« (v. WALDE-HOFMANN s. *gallus*) potpuno bespredmetnom, jer zadovoljava fonetsku, morfološku i leksičku stranu. Mogli bismo da se bunimo zbog

velarnog inicijala u frigijanskom imenu Kibelinih sveštenika, budući da slovensko inicijalsko *h*, kako sam to pokazao u Šišičevu Zborniku (str. 611), proističe iz inicijalske grupe *s + palatalni gutural*, koji je u ovom slučaju media aspirata. Ali bez obzira na frigijanska odstupanja u tom pogledu, koja se ogledaju na pr. u terminu *gallaroi* »zaove«, mi možemo računati sasvim pouzdano da se ovaj dvojaki karakter guturala, velarni i palatalni, javlja i u slovenskim paralelama kao *trgati – trzati, brzo – brgo* itd. koje su, kako se zna, prilično brojne. Ova najstarija palatalizacija guturala u neekumskim indoevropskim dijalektima imaće po svoj prilici svoj povod u kontaktu sa ugrofinskom zajednicom govora, koja je ranije, kako se zna, dopirala do u srednju Evropu, naročito na svom zapadnom krilu.

Hidronim *Gallos* (isp. koradikalni hidronim *Geudos* i Vukove *Zlatice*) potvrđuje progresivnu asimilaciju $ld > ll$. Za takvu asimilaciju govori i grčka tudica *kallaia* »uhor«, koju su već ranije Walde i Etmeyer zajedno sa latinskom tudicom *gallus* »petao« tretirali kao pozajmicu iz nekog zapadno-anadolskog govora. Iako bi nas latinski termin *cāpō (cappo)* »pevac kao uškopljenik, ektomias alektryōn« doveo vrlo lako do identifikacije latinskog ornitonima sa imenom Kibelinih sveštenika, ipak je verovatnije da tudica *kallaia* ide zajedno sa hidronimom *Gallos* i to na taj način što njihov arhetip *g/kaldo-* stoji u apofonskom odnosu prema našem pridevu *žut* (od starijeg *ghl-to*). To znači da arhetip treba izvoditi od starijeg oblika *gholto-* »svetao«, jer nas na to upućuje prozina onomasiologija našeg izraza za isti pojam. Taj izraz *uhor* (od starijeg *ausaro-*) koradikalna je u prvom redu sa našim *jutro* (od starijeg *ausro-*), poljskim *jutrzienka* »stella matutina«, grčkim *aurion* »sutra«, latinskim *aurum* (od starijeg *ausom* »zlato«) i starolitavskim *ausas* »id.« (v. WALDE-HOFMANN ss. *aurum, aurora, auster*). Na osnovu tih etimoloških veza petlova kresta ili uhor, za koji se u Sloveniji kaže greben (isp. nem. *Hahnenkamm*), nazvana je po svojoj svetlo-crvenoj boji. Istu onomasiologiju kao za *kallaia* smemo dakle pretpostaviti i za hidronime *Gallos*, čiji vokalizam pokazuje negrčki prelaz *o/a*.

Iz tirsensko-etruskog rečnika u vezi sa slovenskom leksičkom grupom *uhor, jutro, jutrzienka* dolaze u obzir dva izraza: *Usil* »sunce, bog sunca« (v. TROMBETTI, o. c. 230) i Hesihijeva glosa *aukēlōs* »zora« »Tirseni«. Kretschmer (Glotta XIV, 310) ukazuje na sabinsko nomen gentile *Ausellii – Aurelii*, ali ukrštanje grupe **ausōs* sa grupom **sāuel* »sunce« ne objašnjava ni dužinu srednjeg vokala u *aukēlōs* ni prelaz *s > k*. Stoga je bolje ostaviti po strani indoevropsko *sāu-el* »sunce« a za prelaz sibilanta u bezvučni gutural potsetiti na minojski fitonim *daukos* »daucus carota« (od starijeg *dhausos* od kojeg je i dolat. *laurus*) i sicilijansko *saukos* (od starijeg *sauso-* od kojeg je i naše *suh*). Pojava indoevropskog naziva za dan, sunce i mesec u etruskom rečniku otkriva dovoljno jasno kulturno-geografsku simbiozu zapadno-anadolskih Tirsena sa doklasičnim Pelastima u balkansko-anadolskom prostoru. Božanska imena kao *Tinš, Turms, Voltumna, Lada* dokazuju da su i protoslovenska plemena

bila u izvesnoj meri bliska toj oblasti. Između ostalog to pokazuje za metalurgiju karakterističan termin *santerna* »pozlata«, iako se upravo u tom detalju litavski odvaja ne samo od slovenskog nego i od letskog i tomuskog, pa ide zajedno sa latinskim: *au(k)sas* – *aurum*. Zbog ovog podvajanja može se pretpostaviti da su baltsko-slovenska plemena imala svoja naselja više prema jugu, ili tačnije jugoistoku, no što je to bio slučaj sa litavcima čiji se naziv zlata javlja u finskom *vas-ki* »bakar« i u toharskom (A) *wās* »zlato«. Sumersko *guškin* »zlato« ne mogu oceniti, a za inicijalsko *a* u latinskom i litavskom može se nagađati da ne pripada samom leksemskom minimumu. Za finsko-ugarska plemena zna se prilično pouzdano da su dopirala do na Baltik i gotovo do današnje centralne Nemačke.

Nasuprot idio-glotskim grčkim terminima *kalkhē* i *khalkos* čiji je guturalni formativ pravilno uporedio Kretschmer (Glotta XXXII, 3) sa pomenutom frigijanskom glosom *zelkia*, stoji Hesihijeva glosa *dauta* i *dassa* »zelje«. Dok se prva bez teškoća može izvesti od starijeg *delta* i identifikovati sa našim terminom *zlato*, tračkim *zelta* i *Bisaltai*, dotle se druga glosa *dassa* (od starijeg *dalkia*) može porediti ne samo sa frigijanskim *zelkia* nego i sa našim *zлак* (od starijeg *zlōku-*), iako se kod ove dve poslednje reči radi o smeni lakih i teških baza. Na taj način i slovenski *zлак* podupire Kretschmerovo tumačenje dosada neobjašnjenih grčkih termina *khalkos* i *kalkhē*. Hesihijeva glosa *dauta*, međutim, ukazuje na nekontumski inicijal, reflektovan zvučnim dentalom, koji se i inače javlja pored zvučnog sibilanta (isp. već navedene dublete *dorkas* pored *zorkx* nasuprot Hesihijevoj glosi *sergoi*).

Da su indoevropski palatalni guturali reflektovani neujednačeno i u samoj idio-glotskoj fonetici, pokazuje stanje u šiptarskom koji svakako pripada nekontumskoj grupi i, što je još daleko važnije, koji, za razliku od ostalih satemskih dijalekata, razlikuje velare od labiovelara. Istu tu neujednačenost refleksa kod palatalnih guturala moramo pretpostaviti i za fonetiku doklasičnih Indoevropljana, kako to pokazuju sledeće varijante uzete iz Herwerdenova Rečnika (707): *ixalē*, *isthlē*, *isklai*, *isthelā*, *ittela*, *issela*. Kad ovo iskustvo primenimo na leksičku grupu *ghelto-/gholto-* »žutozelen« onda ćemo morati ovoj grupi pridružiti ne samo navedene Hesihijeve glose *dauta* i *dassa* nego i poznate grčke prideve *xanthos* i *xouthos*, koji svakako potiču iz rečnika doklasičnih Indoevropljana, budući da se bez ikakvih teškoća svode na zajednički arhetip *ksolto-*. Ova etimologija mnogo je prostija i ubedljivija nego ona natezanja što se čitaju u etimološkim priručnicima. I Chantraine koji ni u ovom slučaju ne štedi upitnika ni karakteristike »obscur« povezuje oba ova prideva zbog njihova istovetna značenja. Upravo to istovetno značenje moramo smatrati presudnim, jer ga ne nalazimo samo u našem terminu *zlato* nego i u Hesihijevoj glosi *dauta*, i verovatno i u imenu tračkih *Bisalta*.

Pored oblika *xanthos* i makedonske svetkovine *Xandika*, koja teško da je posuđena od kulturnijih Grka, moramo zbog duhleta *ixala-*, *iskla*,

xiphos – *skiphos*, koje se obično pripisuju ajolskim Grcima, pretpostaviti i varijantu *skald-* odnosno *skand-*. Ovu pretpostavku potvrđuje složenica *skandikopōles*, kako je Aristofan podrugljivo nazvao pesnika Euripida zbog njegove majke koja da je prodavala zelje, bila dakle lahanopōlētria. Kako se fitonim *skandix* »khaerophylon, divlje zelje« javlja već u najstarijoj Aristofanovoj komediji (*Acharn.* 478), pa prema tome pripada bar sredini V v. st. e. teško je računati sa nekom pozajmicom iz kulturnijeg Orijenta, pogotovo kad se radi o sasvim običnom bilju. U vezi sa aloglotskim pridevima *xanthos*, *xouthos* moraju se pomenuti i imena Ahilovih konja koji se zovu *Xanthos* i *Balios*. Dok se etimolozi kod ovog drugog prideva za oznaku boje odlučuju zbog promene *bh/b* za frigijansko poreklo, dotle se bezuspešno natežu oko etimologije prvog imena, iako su oba očigledno pridevskog porekla. Kako se ime *Xanthos* javlja i kao hidronim u Troadi i Likiji, moramo zaključiti da je prelaz *lt/nd* stariji nego što su poznati slučajevi u dorskim govorima.

Kretschmer (Glotta XXXII, 189) identifikuje oba trojanska hidronima, *Xanthos* i *Skamandros* i to na osnovu etrurskog *zamthik* »zlatan« i dolatinskog termina *santerna* »sredstvo za pozlatu«. Razliku u inicijalima *ks/z* objašnjava varijantama Odisejeva imena: *Ulixes*, *Odysseus*, *Olytteus*, i etrurskim oblikom *utuze*. Situacija, međutim, postaje mnogo jednostavnija kada se setimo navedenih varijanata kod aloglotske grupe *ixala* kao i našeg tumačenja dogrčkih prideva *xanthos*, *xouthos* i fitonima *skandyx* »zelje«, pa i dolatinskog *santerna*, koje već svojim sufikslnim elementom ukazuje na aloglotsko poreklo. Stoga navodim svoje reči iz god. 1936 (Rev. Int. d. Et. Balk. I, 212): »Nun heisst der gelbgrüne *Borax* (gr. *khrysokolla*) vorlat. *santerna*, welches vom thr. *zelto* und baltoslo. *žalta* nur mit Gewalt getrennt werden kann. In *santerna* und *xanthos* haben wir denselben Lautwandel wie z. B. in südsl. *buruntija* aus türk. *bujurultu* oder dor. *ēnthon*, *phintatos* usw. Deshalb ist das gr. *khrysokolla* als eine Lehnwortübersetzung von einem pelasgischen *žalterna* anzusehen, dessen Existenz durch vorlat. *santerna* (vgl. oben *kyb/merna*) genügend gesichert erscheint. Dieses pelasgische **žalta* »goldfarben, gelbgrün«, *žolta* (in *xouthos* wie z. B. gr. dial. *auka* aus *alkā*) bestätigt die schon ausgesprochene Ansicht, dass die vorgr. Indogermanen auf der Balkanhalbinsel die ursprachlichen Palatale bewahrt haben (vgl. auch die Hesychlossen *artheos* (~*orkhis*) und *sergoi*, Blumenthal, Hesychnstudien 45)«.

Onomasiološki momenat koji je bio presudan za etrurske termine *zamthik* i *santerna*, čiji je osnovni elemenat sadržan ne samo u derivatu *zlatu* i u pridevu *zelen*, koji je već identifikovan sa avest. *zaranya-* »zlatu«, dolazi do punog izraza tek u našem kolektivu *zelje* (v. Trautmannov Rečnik, 365). Time je ujedno sasvim dovoljno opravdana semantička evolucija ove razgranate leksičke grupe, kojoj pripadaju i dogrčki fitonimi *dauta*, *dassa*, *skandyx* sa istim značenjem »zelje« sadržanim u frigijanskom *zelkia* i u slov. *zлак*. Zbog trojanskog hidronima *Xanthos*

moramo oba Ahilova konja, bar po imenima, kao i samog njihova gospodar smatrati preuzetim iz dogrčke epske poezije, u kojoj je i glavni trojanski junak nosio dogrčko ime *Dareios*. Pesnik i pisac atičke Ilijade preuzeo je i verno preveo to ime, jer Hektor tačno reprodukuje frigijsku *Dareios* koradikalno sa staroind. *dhārāyati* »drži, nosi, štiti«.

Ako su se frigijska plemena rastala od svojih centralno-balkanskih saplemenika doista već krajem III milenija i zaputili u Anadol, kako se to obično misli, onda se imena *Xanthos* i staromakedonska svetkovina *Xandika* u vezi sa metalurškim terminima *santerna* i *zanthik* moraju uzeti u obzir za rasuđivanje odnosa protoslovenskih Indoevropljana sa doklasičnim kulturama balkansko-anadolskog prostora. Ipak je u pogledu onomatoloških kombinacija uvek potrebna opreznost. Ostajemo stoga pri aloglotskoj grupi *xanthos*, *xouthos*, *skandyx*, *dauta*, *dassa*, *santerna*. Starinu fitonima *skandyx* koji obično ima bele ili ružičaste cvetove i čiji se jedan varijetet stručno zove *chaerophyllum aureum*, potvrđuje i Hesihijev fitonim *kaskandix* »allium cepa«. Ova poslednja semantička nijansa uslovljena je jakim mirisom same biljke zvane *skandix*.

Pojavu i smisao prefiksalnog elementa *ka-* u fitonimu *kaskandix* nasuprot prostom *skandix* (od starijeg *ksandix*), moramo posebno objasniti. Već je Meillet (Roczn. Slaw. 9,74) primetio da slovenske reči *kost*, *koza* i lat. *caper*, *costa* sadrže bezvučni velarni inicijal kojeg nema u grčkom *osteon*, lat. *aper* i litvanskom *ožys* »jarac«. Arnobije (5,6) beleži da u frigijskom *attagus* znači *hircus* dok iz jonskih natpisa znamo za oblik *attēgos*. Prema tome nasuprot litavskom *ožys* i njegovim srodnicima, koji nisu samo derivati kao frigij. *attagus* nego i radikalne osnove kao irsko *ag* »jarac« imamo u slov. *koza* pouzdanog srodnika sa velarnim guturalom kao prefiksom. Usput ističemo da se i u frigijskom *attagus*, koje se mora identifikovati sa pehlevskim *azag* »id.« indoevropski palatalni zvučni gutural reflektuje bezvučnom dentalnom geminatom kao što smo to videli kod *ixalā*, *ittela* i *Ulīxes*, *Olyteus*. Ime ovog Homerova heroja, za kojeg iz same Ilijade pouzdano saznajemo da je bio pravi sitni mediteranac visok najviše 140 cm., zbog čega ga učeni pesnik Likofron i zove *nannos* »patuljak«, dogrčkog je porekla i u vezi sa dogrčkim glosama *toussylos* i *katouzos* »pumilio«. Jasno je da obe ove tuđice idu zajedno sa tom razlikom što *katouzos* ima isti prefiksalni elemenat kao *kaskandix* nasuprot *skandix* odnosno *kobālos* (od starijeg *kobabos*) nasuprot *babax*. Isto prefiksarno *ka-* može se sasvim pouzdano utvrditi u Hesihijevoj glosi *kaartias* (od starijeg *kavartias*) »žaba«, koja se ni pod kojim uslovom ne može odvojiti od poznate aloglotske grupe *bartakhos*, *batrakhos*, *byrthax*, *brotakhos* itd. Nije isključeno da su neke varijante ove aloglotske grupe u grčkim ustima prošle kroz pretimološku adaptaciju po svoj prilici onomatopjejskog karaktera (isp. Aristofanovo *brekekekex* i varijante *blikhan*). Ipak pored sveg tog šarenila sasvim je uočljivo pravo poreklo ove grčke tuđice, za koju Chantraine kaže *étymologie incertaine*. Reč po-

tiče iz rečnika dogrčkih nekentunskih Indoevropljana kao što se to sasvim lepo vidi iz jermenskog *gort* (osnova na *-i* i na *-o*) »žaba« i letskog *vaŕde* »id«. Fonetski arhetip glasi prema tome *vordo-*. Time je u dovoljnoj meri utvrđeno i za doklasičnu epohu postojanje ovog prefiksalnog elementa. Stoga otpada tumačenje koje čitamo kod Liddell-Scott-Jonesa da se u fitonimu *kaskandix* radi o nekoj osobenoj reduplikaciji.

Za prosti fitonim *skandix* mesto očekivanog *ksandix* zbog dogrčkog *xanthos* i makedonskog *Xandika* već su navedeni paralelni primeri kao *xiphos skiphos* ili savremeni *jesker* i *sesker* za poznatije *jekser* i *Sechser*. Kretschmer međutim, kako smo napred videli, računa sa istom promenom u trójanskom hidronimu *Xanthos* koji se zove i *Skamandros*, nalazeći da etrursko *zanthik* i etrursko-latinsko *santerna* dovoljno pravdaju takvu pretpostavku. Ali kako i manje reke imaju i danas poviše imena, mnogo je i prostije i verovatnije da se odvoje ta dva trojanska hidronima: *Xanthos* ide očigledno sa fitonimom *skandix* i našim *zlato* (isp. *flavus Tiber* i hidronim »Žuta reka« u Kitaju i naše *Zlatice*), dok se *Skamandros* sa svojim iracionalnim *r* posle grupe *nd*, na što nas upućuje dublete tipa *Alakšanduš* i *Alexandros* i *komendrijaš*, mora pridružiti imenu *Kamandōlos* i to tim pre što se pored oblika *Skamandros* javlja kod pesnika Ilijade nekoliko puta i oblik *Kamandros*, koji Kretschmer uopšte ne uzima u obzir. Prema pesnikovim rečima hidronim *Xanthos* treba da pripada božanskom rečniku a *S(K)amandros* ljudima. Ova pesnikova diglosija može se tumačiti na više načina ali o tome nije sada ovde reč. Reč je o ovim hidronimima, čija su značenja po svojoj prilici vrlo bliska, ako ne i istovetna. Stoga se u nebožanskom hidronimu može tražiti isti prefiksalni elemenat kao u dogrčkim terminima *kaartias*, *kaskandix* itd., pogotovo kada znamo da se *s*-mobile javlja i u idioglotiji.

Složeni pridev za oznaku boje *ka-mando-* preveo je pesnik i pisac antičke Ilijade starijom i poznatijom grčkom tuđicom *xanthos*, koja prema Chantraineu označuje sledeće nijanse boja: *jaune*, *jaunâtre* (*lion*, *miel*), *d'un rouge doré*, *d'un blond roux*, *rouge*, *blanchâtre*. Koradikalna dubleta ove tuđice *xouthos*, koju izvodim od starijeg *xalthos*, dok je *xanthos* od *xalthos*, označava uglavnom istu boju *jaune d'or*, pa smo sa tog razloga ove dogrčke prideve za oznaku boje identifikovali sa našim terminom *zlato*. Sufiksalni elemenat *-ōlos* u složenom hidronimu *Ka-mandolos* ukazuje u pravcu boja. To bi značilo da osnovni elemenat *mando-* može samo u pogledu značenja imati veze sa etrurskim *santerna* (od starijeg *salterna*) i *zanthik*, ali nikako u smislu zajedničkog porekla kako bi to hteo Kretschmer. Srećom za ornitonim *kymindis*, koji pesnik Ilijade označava kao vulgarni, imamo interpretatio divinā koja glasi *khalkis*, pa tako saznajemo da se hidronimi *Xanthos* odnosno *Skamandros* i ornitonim *kymindis* mogu u pogledu svog značenja svesti doista na crvenkasti ton boje, koji kazuje idioglotski grčki termin *khalkos* »bakar« odnosno *kalkhe* »purpurni pužić« (v. Kretschmer, *Glotta*, XXXI, 5).

Ranije sam (Živa Antika I, 2, 239) ornitonim *kymindis* zbog Aristotelove dublete *kybindis* smatrao takvim obrazovanjem koje je radikalni elemenat *kyb/m-* i tako sam dobio vezu sa miksoglotskom grupom *kobac, gyps* itd. Ali sada vidim da nas homerska interpretacija *khalkis* upućuje jasno u kategoriju boja, pa mi je i stoga i sa morfoloških razloga veza sa (S)*Kamandros* i *Kamandolos* čija je interpretatio divina *Xanthos* mnogo verovatnija. Na taj način iz ornitonima *kyb/mindis* izvlačim prefiksalni elemenat *ky-* dokumentovan n. pr. kod Hesihija u tarentinskoj glosi *ky-mindala* »prevrat, propast« čija je veza sa litavskim *meñtala* »metež« i staronord. *mondul* »Dreheholz« očigledna, i radikalni elemenat *mind-* pored *mand-*, dokumentovan u hidronimu *Kamandros*. Ovaj radikalni elemenat *mando-* (od starijeg *mondo-*) i *mindo-* (za koji ne znam da li treba poći od normalnog *mendo* ili od *mindo-*), identifikujem sa našim *mutan* (od starijeg *mont-*) i litavskim *mestas* (od starijeg *ment-tos*) »id.« U pogledu onomasiologije upućujem na naše nazive *Mutni Potok* (u Sarajevu) i na izraz *mutna Marica*. Aristotelov oblik *kybindis*, ukoliko je pouzdan, bio bi prema tome sekundaran i po svojoj prilici iste prirode kao u aloglotskim dubletama *bystaga* pored *mystaka* i *Adrabytēnos* pored *Adranytēnos*. Ova poslednja dubleta iz iste je oblasti iz koje je i hidronim *Kamandros*. Na osnovu tih fonetskih osobina može se reći da i sa tog gledišta otpada ranije postavljena veza između ornitonima *gyps, kapys, kobac, kymindis*.

Za određivanje tirsensko-slovenskih veza, koje idu preko istočnog Balkana i zapadnog Anadola, a naročito preko Lidije, ne sme se zaboraviti da je i za Lidiju dokumentovan hidronim *Xanthos*, koji je daleko važniji i poznatiji od onog Homerova pod Trojom. Sam Homer zove svoj *Xanthos* odnosno *Skamandros* epitetima kao *dynēeis* i *polydinēs* »virovit« ali i *porphyreos* »tamno crven« odnosno *argyrodinēs* »srebrnih virova«. Ako nemamo posla sa takvim atributima koji su često *epithēta* otiosa, onda bi se mogla tražiti neka potvrda za iznesenu interpretaciju. Daleko bi bila jača potvrda za nju ako se prihvati Hercherovo gledište da se hidronimi *Xanthos* odnosno *Skamandros* odnose na onu istu reku koja se zove i *Simoeis*. Za to gledište govorila bi činjenica da se obe reke sastaju u trojanskoj ravnici i teko utiču u more blizu ahajskih koliba. Očigledno je, naime, da hidronim *Simoeis* sa fonetskih i etimoloških razloga treba izvoditi od starijeg *timovent-* čiji je korenski vokal normalan refleks redukovano *e*, pa ga je prema tome smatrati koradikalnim sa poznatom leksičkom grupom za oznaku tamne boje koju čine lat. *tenebrae*, vedsko *timirāh* »taman« i baltske apofonske varijante *timsa tumsa tamsa* »tama«. Ovakvo proširenje pridevske osnove kao u hidronimu *Simoeis* sa sufikslnim *vent-* imamo n. pr. u derivatu *glykoeis* pored *glykys*. U pogledu redukovane baze idu zajedno sa ovim hidronimom venetski hidronim *Timavus* i hidronim *Timachus* u Meziji, dok dački hidronim *Tim/bisis* (današnji Tamiš) pokazuje sigmatsko proširenje kao baltski koradikali *timsa tumsa tumsa*. Uzgred napominjemo da je Herodot preselio Tamiš na desnu stranu

Dunava, po svoj prilici sa tog razloga što ga je on ili njegov informator zamenio sa hidronimom *Timacus*. Ova zamena olakšana je dubletom hidronima *Tib/misis* koja glasi *Tim/biskos* »Tammava«. Ova srpska interpretacija važi, razume se, i za koradikalni hidronim *Simoeis*.

Na taj način idioglotski grčki hidronim *Simoeis* bio bi prava interpretatio graeca za tuđe sinonimne hidronime *Xanthos* i *Skamandros*. Ali bez obzira na te kombinacije ostaje prilično pouzdano utvrđena činjenica da pored tarentinske glose *kymindala* (isp. Frinihov izraz *monthyleuō* »mutim«) imamo i u zapadno-anadolskim imenima *Skamandros* i *Kemandōlos* koradikalne derivate odnosno složenice sa našim pridevom *mutan* (od starijeg *montino*-). Za postojanje te leksičke grupe u zapadno-anadolskom primorju govore u prvom redu, dosada neobjašnjeni tehnički termini *mandra* »tor, struga« i *mandalos* »zavor« kao i njegov denominativski derivat *amandaloō* »uništavam« koje Hofmann veže sa tračkim *mandakēs* »snop«, ne obzirujući se pritom na to da je Kretschmer (*Einleit.*, 236) ovaj trački derivat doveo u vezu sa imenom Artemide *B/Mendis* i sa nem. *bund*. To bi značilo da je inicijal u tračkoj glosi sekundaran. Za Chantrainea su stoga ove reči obscures. Zbog značenja u složenom *amandaloō* treba se setiti ne samo tarentinskog *kymindala* »prevrat, propast« nego i naše semantičke evolucije u grupi *gibak*, *gibati*, *gubiti* i *ginuti*. Sa svih tih razloga možemo, čak i u slučaju da *Skamandrovu* homersku karakteristiku (*dynēeis*, *polydinēs* i *argyro-dinēs*), koja ukazuje na njegove virove i vrtloge, sasvim odbacimo, prihvatiti etimološku povezanost aloglotske grupe *mandra*, *mandalos* sa pomcnutim litavskim *meñtālas* »metež«, našim *mutan* i tarentinskim *kymindala*. Ovu Hesihijevu glosu nedvosmisleno objašnjava složeni derivat *amandaloō* zbog svoje istovetne semantičke nijanse. Aloglotska grupa *mandra* itd. sa svojim negrčkim fonetskim osobinama kao što su prelaz *o/a* i *th/d* (isp. idioglotsko grčko *monthyleuō* »mutim«) može se prema tome bez ikakva rizika pridružiti imcnima *Skamandros* i *Kemandolos*, a po svoj prilici i tračka glosa *mandakēs*. Naši koradikalni bez nazalnog infiksa *motati*, *motka*, *omot*, *motoruga* kao i nem. termin *Mandelholz* u dovoljnoj meri objašnjavaju sve semantičke evolucije a naročito onu u terminu *mandra*.

Da je tehnički termin *mandra* kome smo pronašli vezu u baltsko-slovenskom rečniku otišao iz zapadnog Anadola na Apeninsko Poluostrvo i to u korenskom obliku bez formativa *r* pokazuje etrusko-latinski termin *mundus*, za koji Ernout-Meillet (Rečnik 746) misle da je najpre označavao pleteni koš u kome je nevesta donosila svoj nakit i toaletu. Ali kako se ovaj nazalizovani koradikal u slovenskom ne javlja u tom konkretnom značenju, ne dolazi u ovaj mah u obzir kao izraziti tyrrheno-slavicum. Isto to važi za etruska božanstva *Manta* i *Manturna*, čija je funkcija bila, kako kaže Varon (kod Aug. *de Civ. Dei* 6, 9) ut maneat nova nupta cum viro. Ova Varonova preetimologija baš nikako ne uzima u obzir onaj bezvučni dental koji ime ove boginje približuje grupi *Juturna*. *Saturna*.

Pre nego pređemo na leksičku grupu ispisanu u naslovu moramo, makar i površno, dodirnuti latinsku glosu *p(a)lasea* koju nam je sačuvao Arnobije (7, 24): *quid palasea sive, ut quidam cognominant, plasea? ex quibus est omentum pars quaedam – bovis cauda est plasea siligine et sanguine delibata ...* Ovaj tehnički termin očigledno spada u onu tehniku koju rimski pisci stručno zovu *disciplina etrusca*, i to po svojoj prilici u onaj deo koji je obrađen u *libri haruspici* i koji nam je relativno dobro poznat sa bronzane jetre iz Piacenze (v. GRENIER o. c. 17). Iako glavni etruski termin za materijal koji proučavaju haruspices glasi *netšvis* ipak je prilično verovatno da tamo spada i termin *p(a)lasea*, budući da se radi o govedu što se prinosi na žrtvu. Onaj glavni termin smatra se da potiče iz grčkog *nedys* odnosno da je zajedničkog porekla. Stoga bi se i *p(a)lasea* moglo objasniti u istom smislu. Imajući na umu iznesena tumačenja za *subulo* i *santerna* opravdana je u dovoljnoj meri pretpostavka da i termin *p(a)lasea* potiče iz nekog nekentumskog izvora, odnosno iz govora indoevropskih Pelasta. Iako nam je Arnobijevo tumačenje prilično neodređeno, relativno je najverovatnije da izraz omentu pars znači isto što i sebum intestinum bestiarum vel potius hostiae (v. Vukov Rečnik s. *mahramica*). Polazeći od toga, identifikacija ovog stručnog termina kod Arnobija, koji nam je sačuvao i tudicu *attagus* iz rečnika anadolskih nekentumskih Indoevropljana, postaje sasvim prosta, kako to pokazuju koradikali: avest. *sp^hra^hzun-*, staroind. *plihán-*, litavsko *blužnis*, slov. *slezena* i grč. *splēn* i *splankhna* »iznutrica, drob«. Zna se da je rekonstrukcija ovog leksičkog arhetipa prilično beznačajna, verovatno stoga što se radi o ritualnom terminu gdje je leksički tabu gotovo normalan. Ipak se može kao relativan arhetip rekonstruirati *s(p)elegh-* odnosno *sligh-* zbog latinskog *lien*. Bez obzira na te teškoće važno je za nas da se na Apeninskom Poluostrvu nalazi nekentumski predstavnik ove leksičke grupe, pogotovo kada se zna da disciplina etrusca operiše brojevima 8 i 16 odnosno 40 ($=5 \times 8$ ili $2 \times 16 + 8$), koji su tipični ne samo za japodske i jadranske Ilire nego i za minojski Krit, pošto su do grčke olimpijade bile ustvari oktaetije. Tragovi tog verovanja, koji počinju od najstarije indoevropske epohe (osmica je dve četvorke, jer je oktō nom. duala) održali su se do dana današnjega u verovanjima južnih Slovena, kako to pokazuju priče Matavulja i Veselinovića.

I ovaj, samo ovlaš dodirnuti leksički detalj, ukazuje na istočni Balkan i zapadni Anadol, gde su se sačuvali tirsenski ostaci još u arhajsko doba grčke istorije. Stoga je Bréal (*Mém. Soc. Ling.* XV, 346) dolatinsku tudicu *proelium*, čiji bezvučni inicijal, kako će se donjije videti, ukazuje na tirsensko odnosno etruskog posrednika, identifikovao sa homerskim terminom *prylees* »teška pešadija«. Sa ovim homerskim terminom povezuju dalje etimolozi (v. Boisacqov Rečnik, 818) kiparsko

prylis »ratnička igra« zatim Hesihijevu glosu *proulesi* »hoplitima«. Walde (Rečnik² s. *proelium*) a za njim i sa njim kao i inače Boisacq odbija Bréalovu vezu sa homerskim terminom sa razloga što se taj termin ne javlja više posle Homera. Ovaj je razlog, međutim, prividan, kako se to već vidi iz navedenih glosa. J. Schmidt kao da je docnije povukao svoje ranije vezivanje usamljenog latinskog termina *proelium* sa slov. *voj*, *vojna* itd. Boisacq je najzad odbacio i kombinacije sa češkim *válka* i njegovom leksičkom grupom. Juret (*Dict. Etym. gr. lat.* 198) podržava u svom smislu i Bréalovu vezu homerskog *prylees* sa lat. *proelium*, kome daje grafiju i *praelium*, kao i kombinacije sa staroind. *prt*, po kojoj bi za latinski koradikal morali poći od starijeg *pret-sliom*. Ovu poslednju kombinaciju nudi stari Walde samo uslovno, budući da bi se pri njenom prihvatanju moralo činiti nekoliko otpustanja od latinske istoriske fonetike. Za Ernout-Meilleta (Rečnik³ 952) je étymologie inconnue, dok Chantraine izjavljuje obscur, méditerranéen? Interesantno je da Walde-Pokorny tako važan izraz kao što je lat. *proelium* nisu uneli u svoj rečnik, ukoliko se to može konstatovati iz latinskog registra. Najzad Muller (*Altit. Wörterbuch*, 364) koji kao da bez razloga sumnja u egzistenciju derivata *proeliaris* (dies kod Festa i dea kod Apuleja), rekonstruiše dublete *prō-vēl-iom* odnosno *prai-veliom*, koje veže za *volvo* i homerskim *avollēs* »zbijen« (u borbi), da to sve proglasi ganz unsicher. O. Hoffmann veli prosto ungedeutet.

Stoga je najbolje vratiti se na Bréalovu vezu lat. *proelium* sa homerskim *prylees* »borci« i to pod pretpostavkom da se radi o terminu iz rečnika doklasičnih Indoevropljana odnosno Pelasta, budući da je to svakako pouzdaniji izvor no što je slučaj sa mediteranskim konglomeratom, koji uostalom nije ni iz daleka u onoj meri pristupačan našoj kontroli kao što je to slučaj kada se radi o nekom indoevropskom dijalektu. Bréal je u pogledu osnovnog vokalizma odnosno prelaza *y/oe* poredio klasične tudice *lagynos* i *lagoena*, kako čitamo u Plautovim rukopisima, ali na natpisima imamo samo *lagōna* odnosno *lagūna*. Stoga je to poređenje sasvim bez vrednosti jer se očigledno radi o helenističkoj grafiji znakova *oi* za *y*-pilon (v. WALDE-HOFMANN s. *lagōna*).

Videli smo da je glavni argumenat protiv veze između dolat. *proelium* i homerskog *prylees* vremenski hijat, iako imamo Hesihijevu glosu *proulesi*, koja svakako pripada ili lakonskom ili bojotskom dijalektu kao i kiparsku glosu *prylis* »pyrrikhā« koju nam je kao i termin *sigyn(n)os* »koplje« sačuvao Aristotel a docnije i učeni Kalimah. Neopotrebnost je Herwerdenova rekonstrukcija kiparske glose na neko *provilis*, da bi tim putem podupro Bréalovu vezu sa dolat. *proelium*. Kada se setimo da Hekataj još u arhejskoj eposi pruža hidronim *Loidias* mesto potonjeg *Lydias* odnosno kod Plinija *Rhoedias* (v. KRETSCHMER, *Einleit.* 226) i da Herwerden (*Lex.* 1492) daje nekoliko primera gde ypsilon zamenjuje jotu, onda se odnos između diftonga *oi* i monoftonga *y* ne može onako jednostavno posmatrati kako to čini Kretschmer i kako bi

to izgledalo prema analognim latinskim slučajevima (*Loidos Ludus*, *Phoinix Poenus Poenulus Punicus*). U grčkoj miksoglotskoj fonetici (*Mysoi Moisoï*) moramo razlikovati najmanje dve ako ne i tri grupe tih primera: prelaz *oi/u*, helenistička grafija *oi* za *y* i zamena *i/y*. Pritom ostavljamo po strani grafije *vykia*, *avydos*, mesto *voikia*, *loipos*, *avoidos*. Očigledno je da svi ovi primeri moraju biti disparatni, pa čak i desperatni, jer su uslovljeni hronološkim i geografskim razmakom, a svakako i razlikom supstrata u Anadolu i Egiptu i na Balkanu.

Držeći se najstarijeg svedoka, jer Hekataj pripada drugoj polovini VI v. st. e., grafija hidronima *Loidias* svakako je starija od *Lydias* dok je Plinijeva grafija *Rhoedias* po svoj prilici pod uticajem helenističkog *oi* koje zamenjuje *y*. To znači da je dolat. *proelium*, koje se prvi put javlja kod Enija, a to je *poeta Messapus* iz sredine III v. st. e., postalo od starijeg *proilion* koje se odnosi prema kiparskom *prylis* kao hidronim *Loidias* prema *Lydias*. Zbog semantičke nijanse »Ratnička igra« koja nam je zabeležena za kiparsku glasu moramo ovoj aloglotskoj grupi pridružiti i Hesihijeve glose *bryaliktai* »igrači ratnici (menedou-poi)« (kod Ibika i Stesihora), i *bryalizōn* »concutiens, frians«. Ova poslednja interpretatio latina sadrži ujedno i etimologiju navedenih Hesihijevih tudica kojima se zbog značenja pridružuju i glose *bryllikha* »igračica« (kod Sicilijanca Rintona) i njeni derivati. Ovi derivati pokazuju jasno proširenje značenja jer su prvobitno to bile spartanske igračiće u slavu ratničkog para Artemide i Apolona. Likvidska geminata u tim dorskim glosama nasuprot prostom kiparskom *prylis* može biti čisto ekspresivna, ali može i označavati dužinu prethodnog osnovnog vokala. Razlika u inicijalu između kiparskog *prylis* i dorskog *bryllikha* česta je pojava u miksoglotskoj fonetici (isp. *p/brytanis* i Herwerdenov *Lex.* 1082). Ona se ne mora, kao što se to obično čini, tumačiti drukčijom prirodom mediteranskog konsonantizma (fortis/lenis nasuprot tenuis/media), niti nekim pomeranjem artikulacione baze, nego prostom nepreciznošću u reprodukciji aloglotskog doklasičnog fonema.

Tako je Homer. termin *prylees* »teško naoružani pešaci« o kome se naširoko govori u Ebelingovu *Lex. Homericum* (II, 240) i daje se kombinacija sa dolat. *proelium* mnogo pre Bréala, istrgnut iz svoje usamljenosti u krugu grčkih dijalekata. Sve navedene dijalekatske i semantičke varijante ukazuju na oružje i na borbu kao presudan onomasiološki momenat. Stoga ih sve zajedno sa dolat. *proelium* možemo smatrati koradikalnim sa već navedenim lat. *frio*, *frians* = *bryalizōn* i sa tračkim *brilōn* »brijač« (v. Trautmannov Rečnik, 38). Dentalno proširenje koje pokazuju slovenski koradikalni *brid* i *bridak* kao da se javlja i u do-grčkoj glosi *bridalikha* »ženska maska« nasuprot Rintonovu izrazu *bryalikhā* »igračica«. Ako je u ovim tudicama ypsilon prvobitno, onda je ono zamena za starije *oi* kao što smo videli kod hidronima *Loidias* *Lydias*, a ako je kratko ono je zamena za *i*, kao u dubletu *Artamis*

Artamyn i dr. Slovenski derivati sa dentalnim determinativom potsećaju na sinonimne koradikale: lat. *findo* i grč. *pheidomai*. Stoga sumnjam da je lat. *frio* i slov. *brijem* korensko proširenje leksičke grupe koju čine *ferire*, *boriti se* itd. Radi se o ukrštanju leksemskog minimuma *bhei-»bijem«* sa sinonimnim *bher-»bijem«* (o čijim bazama v. ERNOUT-MEILLET s. *ferio*). Takva su ukrštanja daleko verovatnija nego Perssonove i Meilletove kombinacije sa korenskim determinativima i proširenjima. Prosto *bhei-* nasuprot *bhrei-* imamo u mesapskoj glosi *bizbe »srp«* (od starijeg *bhi-tu-*) koju je Pedersen ubedljivo identifikovao sa slov. *bitva*, dok naše *britva* već pokazuje rezultat kontaminacije.

Prema tome i naši koradikalni derivati *brid*, *bridak*, *bridim*, predstavljaju još dalje ukrštanje dentalnog proširenja *bheid-* (*pheidomai findo*) sa prostim *bhei/bhri-* (*broj*, *brijem*, *frio* itd.). Stoga se mogu i oba termina kojima se označava ratnička igra, *pyrrikhā* i *brydallikha*, koju Liddell-Scott-Jones s pravom vezuju sa *bryllikhistai*, svesti na stariji oblik: *pyrrikhē* od *pytikha* nasuprot *brydalikha* pokazuje istu metatezu osnovnog elementa kao etrusko *purthne* prema dogrčkom *pytaniš*. Takvih metateza u kontaktu sa likvidom bilo je i inače u klasičnoj miksoglotiji: *kirkos krikos*, *byrthax* i *brytikhos* za obično *batrakhos*. Zbog ovakvih slučajeva i fonetskih mogućnosti otpadaju antičke kombinacije da su te igre nazvane po svom pronalazaču zvanom *Pyrrikhos* odnosno *Bryallikhos*. Geminata *rr*, kako je poznato, svojstvena je ne samo atičkom nego i makedonskom.

Trački nomen agentis *brilōn*, obrazovan već poznatim sufiksom *-lo*, ima punopravnog srodnika u slovenačkom *brilec* pored *brivec* koje je obrazovano na isti način, pomoću formativa *v* kao lat. *frivulus*. Razume se da i homerski termin za borce *prylees* sadrži isti sufiksadni element za nomen agentis *-lo*, samo što je tu osnovno *y* pre zamena za prvobitno i nego skraćeni refleks za starije *oi*. Sličnu zamenu imamo u Ciceronovu imenu *Brittū* mesto običnog *Bruttū*. Tako je dolat. *proelium* (isp. *familia* prema *famul*) postalo od starijeg *bhroi-lo-* »oružan borac«. I u ovom leksičkom detalju slov. *brilec* i tračko *brilōn* ostavili su tirsenske tragove u rečniku doklasičnih Pelasta. Da je trački apelativ *brilōn* još pre ahajske kolonizacije prodro daleko na jug Balkanskog Poluostrva, vidi se iz atičkog oronima *Briles(s)os*, sa kojim poredimo radi onomasiologije naše oronime *Goleš*, *Golija* i *Šiša*. Upravo u toj najstarijoj Atici, prema kazivanju antičkih logografa i istoričara, živeli su pre jonskih doseljenika, Tirseno-Pelazgi koje mi zovemo Pelastima, iako Ed. Meyer bez razloga sumnja u antičke Pelazge (isp. pored *Pelazgikon* i društveno-ekonomski termin *palaistai* kome odgovara u Tesaliji *Penestai*). Fick (*Vorgriech. Ortsnamen* 82) možda ima pravo kada za oronim *Briless/ttos* pomišlja na vezu sa imenima *Brioula* u Lidiji i *Priola* u Bitiniji, jer smo u obe te zapadno-anadolske oblasti već ranije utvrdili tirsenske tragove.

Ranije smo već videli koliko je očigledna identifikacija onog etrurskog Merkurija, koji se zove *Turms*, sa zapadno-anadolskim Hermesom zvanim *Adramōn* čiji je osnovni elemenat *adram-* sačuvan u toponimu *Adramyttion*. Kako se radi o glasniku i tumaču bogova bila je opravdana veza sa slovenskim odgovarajućim izrazima *tulku* i *tulmaču*. Radikalni elemenat ovih slovenskih termina *tel-* konstatovan je u lat. *stella* i ostalim koradikalima leksičke grupe *stel/r* »blistati, biti jasan«, koja je dovoljno dokumentovana u svim indoevropskim dijalektima.

Međutim, Etrurci zovu Merkurija još jednim imenom kako nas obaveštava Servije (ad Verg. *Aen.* II, 588): *ministros enim et ministras impuberes camillos et camillas in sacris vocabant, unde et Mercurius Etrusca lingua Camillus dicitur quasi minister deorum* (isp. i *Macr. Sat.* 3, 8, 6). Već je Varon (*Lingu. Lat.* 7, 34) povezao ovo ime sa tirsenskim *kad/zmilos* kako se zove četvrti kabir u samotračkim misterijama. Ernout-Meillet, međutim, pomišljaju na vezu sa dolat. imenom nimfa zvanih *Ca(s)mēne*. Za arhajske rimske pesnike ovo ime služi kao interpretatio latina grčkog imena Mousai. Još je precizniji Makrobije (*Somn. Scip.* 2, 3, 4) koji kaže: *Etrusci Musas ... Camenas quasi canenas a canendo dixerunt*. Rimski Merkurije ima, kako je poznato, svoj naročiti štap koji se zove *caduceum/s*. Veza ovog termina sa dorskim *karykeion* van svake je sumnje, ali je nerazumljiv prelaz *r/d*, dok je obratan proces dobro poznat (isp. *meridies* od starijeg *medidies*, *arvorsom* nasuprot *adversus*, ali ne i *arbiter* od grč. *artyter*). I za *caduceus* pomišljaju Ernout-Meillet, a za njima i Walde-Hofmann, na etrurskog posrednika, ali se ta pretpostavka može braniti samo pod uslovom da je etrursko-latinsko *camillus* glasilo *catmilos* sa jasno razumljivim dentalom ispred labijala. Kratkoća prvog sloga u klasičnom *camillus* i *Camēnae* na koju ukazuju Ernout-Meillet kao smetnju ovim kombinacijama, ne treba ni najmanje da nas buni, budući da je očigledno sekundarna i izazvana naglašenom penultimom (isp. *acērbus* nasuprot *ācer* itd.). Razume se da je kod stranih reči gubitak prvobitne dužine kada je nenaglašena daleko prirodniji nego u idioglotskim slučajevima.

Ako se držimo Servijevih reči termin *camillus* treba da znači administrator ili praeminister ili, kako se danas kaže, ministrant pri verskim obredima, dakle, na kraju krajeva, opet neko lice koje služi bogove i poslužuje sveštenika, u svakom slučaju »mlade«. Odatle potiče, po svoj prilici, i semantička varijanta koju pruža sa *camillus* koradikalno ime *Ca(s)mēnae* čiji je stariji oblik morao biti *Cadmenae* kako to pokazuju dublcte *kaz/milos*. Sicilijanski oblik *Kasmenai* nisam mogao proveriti. Vergilijeva junakinja *Camilla* dobila je svoje ime od majke zvane *Casmilla*. Već je Likofronov sholijast (uz Alex. 162) rekao *Kadmilos* ho *Hermēs en Tyrrēnia*. Sve ovo znači da je i ova hipostasa etrursko-latinskog Merkurija prešla na Apeninsko Poluostrvo iz iste oblasti u kojoj je utvrđen kult lidijanskog Hermesa zvanog *Adramo-* odnosno *Turms*,

kako glasi njegov etrurski oblik. Protetični vokal *a* u lidijanskom originalu iste je prirode kao u grčkim dubletama *Phordisia* nasuprot *Aphrodisia* ili u etr. *eprthne* nasuprot *purthne*. To bi značilo da je pre usvojen inicijalskom grupom konsonanata nego da je naročiti prefiks kao u dubletama *Penestai Apenestai*, *Pēloros*, *Apēlauros*, *Teutanus E/Oteudano*. Ime *Kadmilos*, najzad, javlja se i u doklasičnom kultu minojskih kureta na Kreti (v. PICARD, o. c., 183), koji su dočnije pomešani sa frigijskim koribantima boginje Kibeke. Ime ovih poslednjih ima i dubletu *Kyrbantes* kod učenog Likofrona, na što je ukazao Wackernagel, izvodeći oba oblika ovog imena od toponima *Kyrba*. Ali tome se protive Herodotovi orthokorybantioi, na koje se nije setio Wackernagel. Stoga se ime Koribanta i Kirbanta već na osnovu njihove frigijske šiljate kape ili šubare sasvim lepo veže sa terminom *kyrbasia* (od starijeg *kyrbantia*) t. j. kirbantska kapa.

Kretschmerov (*Kuhns Ztschr.* 55, 84) prevod tirsenskog termina *kadmilos* samo je donekle tačan. Naš prevod »mlade« bolji je stoga što uzima u obzir i koradikalno ime *Casmenae*. Našoj se interpretaciji ne protivi ni podatak iz Et. Gudianum koji glasi: Kadmos Hermēs para tois Tyrreniōis, jer on pruža očekivanu osnovu za oba imena *Camillus* i *Camena*. Ta osnova glasi *Kadmo*. Ako postoji neka veza između ove osnove i »feničkog« *Quadmil* = grč. *Hermēs*, onda se moramo setiti imena *Palastine* i istočno-balkanskog hidronima *Palastinos* kao i same Kartagine čije originalno ime glasi *Kart-hadušat* a to smo već ranije poredili sa leksičkom grupom *ghordho/kart-* »grad«. Ipak je, čini nam se, bolje navesti i Herwerdenovo oprezno mišljenje (*Lex.* 725): Kadmon qui Phoenicem fuisse putant, comparant *quedem*, i. e. oriens, odnosno: Eurōpe sunt qui comparent cum semitico vocabulo *ereb*, occidentis. Prošla su vremena Moversa i Bérarda, jer hetski državni arhiv daje pouzdanija obaveštenja u tom pogledu.

Znači za imena *Camillus* i *Camena* moramo poći od prostijeg *Kadmos*, kako se još zvao tirsenski Hermes, tumač i glasnik odnosno administer ili praeminister bogova. Naša interpretacija »mlade« odgovara klasičnim terminima *pais* i *puer* »mladi rob«. Iz navedenih podataka vidi se dovoljno jasno da je *Kadmos* odnosno *Kadmilos* poznat ne samo na minojskom ostrvu nego i na ostrvima uz tračko primorje naročito na tračkom Samosu. Ali oblik *Kadmilos* odnosno *Camillus* ima očigledno deminutivski formativ, kako to pokazuju grčki deminutivi *optiloi* pored *optilloi* (isp. CHANTRAINE, *Formation* 249 i dublete *Akhileus Akhilleus*). Čim kažemo deminutivski oblik jasno je da se radi o afektivnoj fonetici, koja i inače a pogotovo kod antroponima nema nikakve istoriske važnosti. Ovaj zaključak, razume se, dovodi u sumnju obe iznesene interpretacije: Kretschmerovu sa »Knabe« i našu sa »mlade«, jer su one proizašle iz formalno pravilnog shvatanja deminutivske funkcije. Stoga se one ne mogu naprosto prihvatiti i za osnovni oblik *Kadmos* a za njega kaže Chantraine (Baillylev Rečnik s. v.) ovo: Nom propre qui est probabl. méditerranéen, cf. *Kadmiloi*, p. è. lat. *camillus*. Imajući na

umu Varonovu interpretaciju »administer« i Makrobijevu »praeminister«, osnovni oblik *Kadmos* može se naprosto prevesti izrazom »pomoćnik, sluga, čirak«.

Ova epikleza mladog i hitrog Hermesa nije na prvi pogled naročito počasna. Međutim ovakvo shvatanje se mora sasvim odbaciti kad se setimo grčke fraze *theoi epikourioi* i hrišćanskih izraza za Bogorodicu *Pomoćnicu* kao i Vukove fraze sveta Trojica da bude pomotnjica (Rečnik s. *pomoćnica*). Nije potrebno, stoga, da se ovakva onomasiologija posebno pravda i dokazuje kad je reč o Hermesu, glasniku bogova i posredniku između ovog i onog sveta, koji je očigledno najpodesniji da vrši takvu pomoćnu ulogu. U tom smislu treba shvatiti i njegovo dogrčko a ne feničko ime *Kadmos*, koje je Varon hukvalno preveo složenim terminom *administer*. To znači da je i ime *Kadmos* shvatilo učeni rimski polihistor kao složeni sinonim: *ka + dmos*. Prefiksalni element *ka-* već smo ranije upoznali iz dogrčkog rečnika: *kaartias* (od *karartias*) – *bartakhos*, *ka-skandix*, *ka-kabos*, *ko-bālos*, *kabēlos* (od starijeg *kababos*), *ka-lēbos* nasuprot prostom *babax*, i *katorouban* – *tyrba*. Složenica *kobālos* pokazuje da je prvobitni oblik ovog prefiksa glasio *ko-* i da je prema tome oblik *ka-* sekundaran. Oblici *Casmilos* i *Casmenae* sa svojim zvučnim sibilantom mesto dentala nisu usamljeni. Poznat je klasični par *rodon* – *roso* i ranije pretresano *dorkas* i *zox* (čf. *dauta* ~ *zlato*). Ove promene drukčije su prirode nego što je to slučaj kod grčkih dijalekatskih oblika kao *zeka*, *zikaos* i obratno *Teus*. Osnovni element složenice *Kadmos* vežemo sa dogrčkim terminom *dmōs* »rob«, *dmōē*, *hypodmōs*, kritski *mnōā* »porobljeno stanovništvo«. Hofmannu u svom grčkom rečniku, ali još ne u svojoj obradi Waldeova Rečnika, sumnja u idioglotsko poreklo ove leksičke grupe kad kaže vielleicht Fremdwort, odbacujući pritom ranije prihvaćenu kombinaciju sa *domos*. Isto takvo kolebanje vidimo kod Chantrainea koji kaže: **dmo-* čf. *damaō*, etc. ? on a aussi rappr. *domos* ?? Za vezu sa *domos* koju podržava Boisacq govore bi klasične semantičke paralele kao *oiketēs* i *domesticus*.

Ali kako ni Hofmann ni Chantraine ne iznose nikakav razlog zašto sumnjaju u idioglotsko poreklo ovog važnog društveno-političkog termina, dužni smo da obrazložimo našu sumnju. Leksička grupa *dmōs* i *mnōā* (od starijeg *dmōā*) ne može se rastaviti od epskog termina *atmēn* »rob« i Hesihijevih glosa *atmēnia* i *latmeneia* »robovanje« Zbog prefiksa *la-* isp. složenice *la-byrinthos* »aedificia permagna«, *Lama-khos* itd. Da se kod ove grupe radi o nulskoj bazi leksemskog minimuma *dm/tm/zm* vidi se sasvim lepo iz Hesihijeve glose *zemelen* »seruos barbarus. Phryges« u kojoj je sačuvana normalna baza odlično poznate leksičke grupe *ghem-* »čovjek« (kao zemaljsko biće). Zbog promene značenja *čovjek* > *rob* dovoljno je setiti se da u ruskom *čelovek* označava i *slugu* i da staronord. *man* znači »mancipium« (ostale primere v. Schrader-Nehring, *Realex.* II, 465). Stoga se ovoj aloglotskoj grupi može pridružiti ne samo dogrčko *doulos* nego i italško *famel familia*, za koju već Ernout-

Meillet računaju sa etrurskim odnosno tirsenskim poreklom iako se termin *famel* javlja i kod centralno-apaninskih Peligna, koji su, kako kaže Fest, ex illyrico orti. Na taj način oba grčka oblika *doulos* i *dōlos* (od starijeg *dovelos*, isp. *lōtron*: *loutron lovetrom*) idu zajedno sa doitalskim **thamel* ka frigijanskom *zemeln*. U tom izvoru koji pripada grupi indoevropskih Pelasta imamo na natpisima potvrdu za Hesihijevu glosu *zemelō*, dok je Kretschmer (*Aus der Anomia* 19) tom tračko-frigijanskom derivatu pridružio i ime boginje Semele, majke boga Dionisa. Fonetske razlike između frig. *zemelō*, dogrč. *dovelō* i doital. *thamelone* mogu se objasniti sredstvima istoriske fonetike klasičnih jezika. One su, po svoj prilici, uslovljene dijalekatskim razlikama u samom izvoru. Na tu mogućnost promene *m/v* ukazivalo bi galsko *emw* nasuprot irskom *ainmn* dok bi za miksoglotiju svedočilo mađ. *név.* od staropers. *nāma*. Pored svih tih nejasnoća i nepodudarnosti fonetske prirode, morfološka i semantička podudarnost preteže u tolikoj meri da moramo prihvatiti iznesenu identifikaciju navedenih klasičnih termina i onomatološke grupe *Kadmos Kad/zmilos, Casmenae Casmillus*. Za tu identifikaciju govori rečito i Hesihijeva glosa *atmēnia* koja se u pogledu formativa potpuno poklapa sa doitalskim *Casmenae*.

Na severoistočnom Peloponesu u Troizenu i Epidauru, kao i na ostrvu Ajgini, poznat je kult dogrčkih htonskih božanstava zvanih *Damia* (dubleta *Mnia* pretpostavlja nulsku bazu *Dmia*) i *A(u)z(s)xēsia*. Fonetske varijante ove poslednje boginje jasno dokazuju dogrčko poreklo ovog kultskog para (isp. Picard, o. c. 105). Vokalizam *a* koji se javlja u ital-skostva tuđici *thamel familia* izgleda da je sačuvan u imenu tračkog božanstva *Zamolxis* (ostavljam na stranu isto toliko vredne paretimološke varijante *Z/Samol-xis* i *Zalm-olxis* »medvjeda koža«) i to na osnovu dvojake interpretacije njegova imena koje je Herodot (IV, 94) zabeležio kod grčkih kolonista na Helespontu, jer obe te interpretacije vide u njegovu imenu čoveka koji je rob Pitagorin i koji ima stan u zemlji (katalogaion oikēma). Ovakvim tumačenjem imena ovog poznatog božanstva dolazimo do obe semantičke varijante koje su konstatovane u frigijanskom rečniku: apelativ »rob« (od starijeg čovek) i adjektiv »zemaljski«. Kada smo već ušli u oblast etimoloških mitova treba pomenuti da i tebenski *Kadmos* (koji prema tradiciji dolazi iz Fenikije da nade sestru Europu) ima najpre posla sa zmajem, dok se docnije među Ilirima ne pretvori u zmiju.

Iz toga bi se moglo zaključiti da je boginja *D(a)mia* u Epidauru (ovaj nas toponim upućuje u pravcu Ilira) kao htonsko božanstvo plodnosti u morfološkom pogledu istovetna sa našim koradikalima *zmaj* i *zmija* (Walde-Pokorny I, 663). Sve ove leksičke sitnice navedene su u prvom redu stoga da pokažu koliki je udeo nekentumskog rečnika u klasičnoj kulturi kentumskih Grka i Italika.

Iako je Hermes ili *Kadmos*, kako ga zovu Tirseni, rodom iz Arkadije odakle je i Euandar, sin boginje proricanja zvane *Carmenta*, iako se Kadmova žena zove *Harmonia*, ipak se ne usuđujemo da Festovu va-

rijantu *Carmena* pored *Casmena* zajedno sa napred navedenim imenima svedemo na zajednički arhetip *K/Haz/rm-on-*, budući da je grčki rotacizam (isp. *kormos* od *kozmos*) zvučnog sibilanta na Kritu, na južnoj Euboji i na Peloponesu relativno poznog datuma. Jedino bi se Festova dubleta *Carmena* mogla bez ikakva rizika izvoditi iz nedokumentovanog oblika *Ka-zamena* sa kojim bi se podudaralo ne samo doitalsko *tham-el* nego i epidaursko *Damia* i tračko *Zamolxis*, dok bi se poznatiji oblik *Kazmena* potpuno poklapao sa epskim *atmēn* i kritskim *atmēnia*. Kako je poznato, različni refleksi palatalnog inicijala u *ghem-* održali su se sve do danas, kako to pokazuje šiptarska fonetika u kojoj se kao refleksi palatalnih guturala javljaju ne samo sibilanti nego i interdentalni spiranti.

Međutim boginja *Damia* javlja se i na Apeninskom Poluostrvu i to ne samo u rimskom kultu. O tome nas obaveštava Fest (60, I): *sacrificium quod fiebat in aperto in honorem Deae Bonae, dictum a contrarietate, quod minime esset damosion, i. e. publicum. Dea quoque ipsa Damia et sacerdos eius damiatrix appellabatur. Na drugom mestu (68,8) saznajemo od istog epitomatora da je Damia epikleza boginje Kibeles. Već se iz tog detalja može zaključiti da se radi o dogrčkom božanstvu i da je oblik *Dāmia* odnosno jonsko-atički *Demia* = *dēmia* kako čitamo kod Walde-Hofmannā (Rečnik 321) samo rezultat paretimologije na osnovu dorse fonetike.*

Pisani (*Idg. Forsch.* 53, 30, 38) bio je na pravom putu kada je tražio ilirski izvor ovoj epiklezi boginje Demetre odnosno Kibeles. Drugo je pritom pitanje da li je i oblik *Dō* koradikaln i doista ilirskog porekla. O Demetrinoj epiklezi *Dōis* bilo je ranije govora. Nasuprot frigijanskim derivatima *zemelō* i *zemelen* i tračkom imenu boginje *Semele* sa prostim inicijalom (*z/s < gh*) stoji isto tako frig. ime Velike Majke – *Gdān Ma* »Terra Mater« koje Kretschmer (*Glotta* XX, 65) smatra pozajmicom iz grčkog *khtōn* iako vrlo dobro zna da frigijanska fonetika grčko *ō* reflektuje zatvorenim *ou* a ne otvorenim *ā*. To sasvim lepo pokazuju primeri kao *khlōros* – *glouros* i *gnōmā* – *knouma*. Pritom moramo istaknuti da se ni Benveniste (*Mél. Ginneken* 193, BSL 38, 143, v. Walde-Hofmann I, 869) ne slaže sa Kretschmerom koji, kako smo videli, frig. *Gdān* smatra pozajmljenim grčkim *khtōn*.

Međutim veliko je pitanje da li se i pored onomatološke serije koju čine frig. *Mygdōn* kod Homera i *Mygdonia* na antičkom Vardaru, u Propontidi i u Lidiji, ime frigijanske Kibeles odnosno Majke bogova *Gdān* može identifikovati sa grč. *khtōn*. Toj se identifikaciji ne protivi samo frigijanska fonetika nego i činjenica što se prema Hesihijevoj glosi *Agdistis* »eadem quae mater deūm« ova epikleza ne može odvojiti od oronima *Agdos* kod Arnobija (5, 5) »rocher de Phrygie«, kako kaže Gaffiot, koji daje i derivate *Agdelistios*. Iz ilirske onomastike znamo sasvim pouzdano da se sufiksom *-st* određuje geografska pripadnost, a to znači da su anadolski Frigijanci, kao istočni susedi ilirskih plemena, doneli sa sobom iz centralnog Balkana ovaj sufiksalni element. Istu

funkciju kao sufiks *-st* ima i sufiks *-ān*, dobro dokumentovan u balkansko-anadolskom prostoru. Derivati, većinom imena, obrazovani pomoću ovog sufiksa pokazuju vokalske osnove pored konsonantskih, kako se to lepo vidi iz dubleta *Tintēnoi* pored *Atintānes*. Stoga mislim da i kultsko ime frigijanske Kibele *Gdān* ide zajedno sa poznatijim *Agde/istis* i sa kritskom glosom kod Hesihija *agdys* »kamenica« (tj. posuda od kamena, v. Vukov Rečnik s. v.). To bi značilo da *Gdān Mā* kao Kibelino kultsko ime znači isto što i njena druga epikleza *Dindymēnē* obrazovana prema oronimu *Dindymon* oros ili *akron* (v. Kretschmer, *Einleit.* 194). Interpretatio graeca te dogrčke i frigijanske epikleze glasi *Mēter Ore(i)a*. Njen je kult dobro poznat i na minojском Kritu (v. Picard, o. c. 80). Teško je odlučiti da li se i u imenu Kibeline hipostase zvane *Rhea* radi o sličnoj aferezi inicijalskog vokala kao u frig. *Gdān* mesto očekivanog *Agdān* prema *Agde/istis*. Pozni oblik sa nazalnim infiksom *Angdistis* kazuje samo toliko da se strani fonetski kompleks što više izrazi, pa se prema tome radi o iracionalnom elementu. Vulgarno-latinski oblici doklasičnog fitonima *amygdalon* pokazuju sličnu tendenciju kako se to vidi iz varijanata *amyndala*, *amandula*. U svakom slučaju jedna je stvar dovoljno pouzdana: ove epikleze obeležavaju glavno božanstvo u matrilinearnom društvenom poretku, i njeno se sedište nalazi većinom na strmom bregu ili na samom hridu. To se već donekle videlo u mitu o Niobi i Sipilu.

Ali u samom grčkom, kao i u hetskom i staroindiskom, nasuprot iranskom, latinskom i bałtoslovenskom, inicijal leksičke grupe *khthōn* humus sad je prost, sad složen, *ghem-* pored *dhghem-* (isp. n. pr. grč. *khthōn* nasuprot *khamai* = lat. *humi*). Čini mi se da imamo posla sa kontaminacijom dvaju sinonima raznog porekla: *ghem-* pored *dhem-* koje je dokumentovano u staroind. *dhāman-* »Stätte, Sitz, Schar« i u Hesihijevoj glosi *thaimos* (od starijeg *thamios*) »oikia, sporos, phyteia«. Ovakva ukrštanja sinonima nisu ni danas neobična. Da se u ovom slučaju doista radi o ukrštanju vidi se jasno i po tom što indoevropski derivati kao lat. *homo*, litvansko *žmō* itd. ne znaju za složeni inicijal *dhghem-* a na tu okolnost dosadašnji istraživači nisu obratili pažnje.

Međutim iz etimoloških priručnika jasno se vidi podvojenost stručnjaka pri određivanju leksemskog arhetipa ove radikalne imenice. Dok Hofmann (*Et. Wb. Gr. s. v. khthōn*) polazi od *dheghóm-* dotle Ernout-Meillet postupaju obratno i polaze od *g(h)edhōm-* budući da hetsko *tēkan* (gen. *taknās*) ili *dagan* smatraju inverzijom, dok se toharsko (*t*)*kam* manje više poklapa sa grčkom situacijom, gde se pored *khthōn* i *khthamalos* nalazi prosta vokalska osnova *khamai khamasde Khamyne* itd. Gledištu Ernout-Meilletovu približuje se donekle i Juret (*Dict.* 29) sa tom razlikom što smatra *dh-* korenskim determinativom. Izvesne teškoće kod ove celokupne leksičke grupe čini latinski derivat *hūmānus* nasuprot *homo* sa kratkim korenskim vokalom, pa se za taj latinski pridev rekonstruiše poseban korenski element *ghdhoi-m-*, ili se potpuno izdvaja od ove leksičke grupe. Naše tumačenje ide zatim da oblike sa

složenim inicijalom smatra sekundarnim, a one sa prostim inicijalnim *gh* primarnim. Stoga se i računa sa ukrštanjem takvog sinonima koji počinje dentalom bilo od leksemske grupe *dhē-* »staviti«, bilo od *dem/dōm-* »dom«. Ukrštanje sa ovom drugom leksemskom grupom možda je verovatnije sa tog razloga što se i tu javlja radikalna baza *dōm* kao i kod *ghōm*. Postoji još jedna mogućnost da se objasni komplikovani inicijal koji je svakako *d(h)gh* a ne *ghdh* (isp. grč. *tiktō* od *tikō*), a ta leži u tome što mnoge leksemske grupe i to ne samo u grčkom rečniku pokazuju inicijalske dublete sa dentalom i bez njega kao n. pr. *d-akrū* »suza«, *d-enghū* »jezik«, *d-iugóm* »igo«, grč. *kteinō* – *kainō*, *p(t)olīs*. I latinski derivat *hūmānus*, koji se ne može bez naročita razloga izdvojiti iz leksičke grupe *homo-humus* potvrđuje da je naše tumačenje pomoću ukrštanja u osnovi pravilno bez obzira da li se radi o nekom sinonimu ili o dentalnom prefiksu. Irsko *doini* »ljudi«, koje Petersen i Vendryes zajedno sa lat. *humanus* izvode od nedokumentovanog *gdhoim-* (verovatnije bi bilo *d(h)ghoi-m-*) besumnje je pretrpelo uticaj nekog sinonimnog izraza koji u svom leksemskom *minimumu* ima diftong *ei/oi*. To je, po svojoj prilici, sinonim *voi-os* (naše *voj-ak*) lat. *vīr* i grč. *voimos*.

Pisani je ilirsko *Dania* izveo od starijeg *Domia*. Zbog tračkog koradikala *Semele* sa bezvučnim inicijalom nasuprot zvučnom inicijalu u frig. koradikalu *zemelen*, i zbog utvrđenog prelaza *m > v* (isp. *doulos* od starijeg *dovelos*), ovoj aloglotskoj leksičkoj grupi treba pridružiti i dosada neobjašnjene grčke sinonime *aia*, *gavia* i *dā* (kontrahovano od starijeg *davia*) »zemlja« o kojima se u etimološkim priručnicima mogu naći razne ali malo ubedljive kombinacije. Prva varijanta isto kao i treća mogu se bez teškoća izvoditi od starijeg oblika *d/sam/via* dok se za drugu varijantu *gavia* u vezi sa Hesihijevom glosom *epixenos* »epikhthonios« mora računati sa složenim inicijalom već u samom do-grčkom izvoru, kako se to vidi u staroind. *kṣah*. Hesihijevu složenicu *epixenos* ne možemo ni u kom slučaju smatrati idioglotskom zbog njenog singularnog refleksa konsonantske grupe *dhgh*, koji je sasvim drukčiji nego u originalnim *khthōn*, *khthamalos* i koji bi se jedino mogao na neki način objasniti pomoću dorske fonetike, ali za to u ovom slučaju nemamo nikakve podrške. Najzad, nije isključeno da i u imenu *Saeturnus* (u Festovu rukopisu *Sateurnus*) treba tražiti u prvom delu traga doklasičnom kultskom terminu *sam/v-* »zemlja« kako to misli akademik Oštir.

Latinski koradikal *ghemōn-* homo pokazuje nazalnu osnovu dok dolat. *famel* isto kao i tračko-frigijanski koradikali *Semela*, *zemelen*, *zemeļō* jesu osnove na -l. Benveniste je već pokazao na primeru lat. *sol* i engl. *sun* da se ova dva tipa osnova isto tako često smenjuju kao i heteroklitske osnove tipa *n/r* (isp. slov. Svarog i Hesihijevu glosu *bōroi* »očić« od starijeg *suoroi*). Zbog tih raznih osnova a naročito zbog tipa *n/r* sa kolektivskom funkcijom, moglo bi se pored dogrčkog *doulos* pridružiti ovoj aloglotskoj grupi i dolat. *seruos*. O ovom izuzetno

važnom društveno-političkom terminu, koji je za razliku od grupe *famelo* ograničen isključivo na oblast latinskog jezika, čitamo kod Ernout-Meilleta (Rečnik,³ 1095) u vezi sa grč. *vorāō* i lat. *vereor*, ove interesantne kombinacije na osnovu trojakog leksemskog minimuma, *swer*-, *ser*- i *wer* »paziti«: Ces rapprochements expliquent toutes les valeurs de lat. *seruus*, *seruāre*, *obseruāre*. Mais le fait précis qui éclaircirait le passage de *seruus* du sens de »gardien« à celui d'»esclave«, seul attesté en fait, est inconnu. Aussi l'étymologie est-elle contesté par E. Benveniste, *R. Et. Lat.*, 1932, p. 429 et s., qui considère *seruus* comme un mot emprunté à l'*étrusque*, de même que *famulus* et *verna*: l'étrusque a des noms propres *Serui*, *Serue*, et l'esclave paraît avoir été une institution des peuples méditerranéens, mais non indo-européens. M. Vendryes, *BSL* 107 (1935), p. 124 et s., rapproche *seruus* de irl. *serbh* »pillage«, gall. *herw* »état d'un individu hors la loi«. Faute de connaître l'origine précise et l'évolution de l'esclavage, tout ceci demeure incertain. L'ancienneté de la forme *seruitūs* (v. Ernout, *Philologica*, p. 225) semble indiquer que *seruus* est du vieux fonds de la langue.

Ovaj rezervisani stav prema pojavi ropstva u najstarijem indoevropskom društvu prilično odudara od ranijeg Meilletova mišljenja o indoevropskoj aristokratiji i o opšteindoevropskom jeziku kao glavnom obeležju te aristokratije. Dok je za Walde-Hofmanna poreklo italske grupe *famelo* »dunkel«, a etrusko poreklo otpada jer je sufiks *-elo* gut italisch, dotle je za Zimmermanna, Johanssona, Brugmanna i Mullera verovatna kombinacija sa nedokumentovanim *dha-mo-* »kuća« (~*facio*), pa bi prema tome *famelo-* značilo »der zum Hause gehörige« kao i grčko *voiketās*. O tome *dhamo-* bilo je ranije govora kao o sinonimu koji bi došao u obzir za ukrštanje sa grupom *ghōm-*, *humus* itd. Ako italsko *famelo-* smatramo tuđicom u latinskom rečniku, a na to bi ukazivala Festova primedba (77): *famuletium* dicebatur quod nunc *servitium*, onda bi se nelatinsko *famelo-* dalo izvoditi od starijeg *ghemelo-* sa redukovanom bazom korenskog vokala (isp. *fircus* nasuprot *hircus* itd.). Nažalost nemamo nikakve podrške u tome pravcu, pa smo primorani da ostanemo kod iznesenog tumačenja po kome su centralno-ape-ninski Peligni »ex illyrico orti« preneli tu reč sa Balkana, gde u jadranskom južnom zaleđu imamo Bruge – Frige i njihov pouzdano dokumentovani termin *zemelō* »rob«. Manje je verovatno da je i dolatinsko *seruus* stara pozajmica iz nekog ilirskog govora i to stoga što bi u tom slučaju nedokumentovano *seuos* pokazivalo istu metatezu kao *nervus* i *parvus* nasuprot *neuron* i *pauros*, dok te metateze nema u pouzdano ilirskom *tauros* od starijega *touro-* (zbog apofonskog odnosa sa germanskim *steuro-*). Vokalizam prvoga sloga u tuđici *famelo-* nasuprot grčkom *dovelo* u sekundarnom *doulos dōlos* najprostije se može objasniti poznatim ilirskim prelazom *o/a*. Na taj se način dolazi do jasnog i prirodnog apofonskog odnosa između doilirskog *d(h)om/velo-* prema tračko-frigijanskom *d(z)emelo-* (od starijeg palatalnog inicijala

ghe/om-). Tako bi u priličnoj meri bila zadovoljena i fonetska i kulturno-istoriska činjenica.

Ako je dolat, *servos* postalo od starijega *soveros* ili *severos* sa sinkopom nenaglašenog kratkog srednjeg vokala i prelazom l/r (isp. *akiros* prema *aquilo* nasuprot *silua* od starijeg *dirua*, drvo, dakle *korenska* dubleta *der/l-* »cepam«) imamo pred sobom dijalekatsku varijantu doklasičnog *ghemelo-*. Bezvučni sibilant u tome slučaju iste je prirode kao u *rosa* i *Semelē* nasuprot *roda* i *frig. zemelo-*.

I zagonetno tesalsko *Dematr-* »Terra Mater« bez geminate *mm* uprkos Kretschmeru (Glotta XXVII, 30), koji podržava postojanje apelativa *dā* »zemlja«, može se objasniti ukrštanjem dogrčkih dubleta *d'zem-* dokumentovanih pored ostaloga i u kultskim imenima *Semelē* i *Damia*.

10. SAPA (I) OL. IMBROS, KIMBEROS, PROSAPIA, ŠEBAR

Osim već navedenih imena dogrčkog Hermesa, mislim na tirsensko *Kadmōs* i lidij. *Adramōn*, znamo i za treće ime ovog glasnika i tumača, ili, da se poslužimo savremenim izrazom, ovog veziste, t. j. onog, koji povezuje i posreduje između ljudi i bogova, između ovog i onog sveta, pa razume se i između pojedinih naroda i samih pojedinaca. To je karsko ime koje glasi *Imbros*, ili, da navedemo odmah i njegove derivate *Imbramos* i *Imbrasos*. Kako nas obaveštava Herodot, čiji je otac bio karskog porekla, Karci su činili zajedno sa Misima i Lidijancima kultsku zajednicu u slavu Karskog Zeusa (v. DOTTIN, o. c. 114). Ovo je božanstvo prema Picardu (o. c. 190, 201) ustvari kritsko-karskog porekla, budući da kao *maître de la foudre vitla labrisom*, pa se stoga docnije i njegova epikleza prevodi sa *bipennifer*. Ovo balkansko-anadolsko oružje zvano *labrys*, koje se javlja kod pesnika *Gorskog Vijenca* pod uticajem arapsko-islamskog Zulfikara kao dva mača na jednom balčaku, ne mora etimološki biti povezano sa derivatom *Labraundeus*. Iz raznih varijanata ove epikleze koje nabroja Kretschmer (*Einleit.* 303) ne može se doći do ubedljive veze između osnove *labry-* i naziva *Labraundos*, *Labraendos*. Na prvi pogled jasno je da ova epikleza stoji u vezi sa karskim toponimom *Labranda* gde se, prema Herodotu (V. 119) nalazi glavno svetište karskog Zeusa u gaju belokorih platana (*platanus Orientalis*). Zbog grčkog fitonima *leukē*, kojim se obeležava sasvim srodna vrsta stabala, dozvoljen je zaključak da je toponim *Labraundos* u vezi sa lidijsko-frigijanskim toponimom *Blau(n)dos* ili *Blados* (kod Hijerokla) koji pokazuje isti gubitak nazala kao i Plutarhova varijanta (*Quaest. Gr.* 45) ove Zevsove epikleze *Labradeus*.

Prema tome odvajam ime ovog Zeusa od amblema *labrys* (a taj je termin po svojoj prilici karskog ili lidijanskog porekla) i njegov osnovni element *blau(n)dos* identifikujem sa dogerm. *bhlāndo* i staroind.

bradhná »crvenkast, svetao« (v. Klugeov Rečnik¹² s. *blond*). *Zeus* kao božanstvo munje i svetlosti ima puno pravo na epiklezu *Presvetli* (isp. *Zeus Agamemnōn*) budući da je oblik *Labraundeus* očigledno nastao disimilacijom starijeg *Lablaundeus*. Prefiksalni elemenat *la-* već smo konstatovali u složenicama kao *Labyrinthos*, *lātmēneia*, *Lamakhos*, *lakatapygōn*. Iako su Karci po ostrvima Ajgajskog Mora bili podložni minojskoj talasokratiji, iako karski *Zeus* stvarno drži labrys to još ne mora da znači da je do svoje epikleze došao zbog tog oružja koje, ustalom, nije nikako isključivo njegov privilegij. Iako pesnik i pisac antičke Ilijade Karce zove *barbarophōnoi* ipak njihova kultska veza sa Misima i Lidijancima može u dovoljnoj meri da služi kao dokaz za njihovu prvobitnu pripadnost ka grupi indoevropskih Pelasta. Mise sam već ranije, na osnovu njihova imena pridružio nekontumskim Indoevropsljanima i ovo moje tumačenje je pored ostalih prihvatio i sam Hofmann (v. WALDE-HOFMANNOV Rečnik s. *Jagus*). Najzad i ime karskog *Hermesa* kao da pripada indoevropskom rečniku. To je moguće već stoga što su i ranije u karskim fragmentima traženi i nađeni indoevropski relikti.

Kretschmer (*Glotta* XXXII, 200) dao je u najnovije vreme ovaj hronološki raspored anadolske imigracije: In der Antike bedeutet sie (die Zerstreung der Abhasen und Ubychen) den Abschluss der Bevölkerungsumwälzungen, die durch die Invasionen zuerst der Hethiter oder richtiger der Nasier (Nesier) und Luvier, dann der Phryger und Armenier, der Myser, Lyder, Karer (Kavarer), schliesslich der Griechen hervorgerufen wurden. Nachher kamen im Altertum nur noch die Galater und Römer ... Poznato je da ovaj stručnjak na osnovu imena *Alakšanduš*, koje on smatra originalnim grčkim, nalazi grčke koloniste u anadolskom primorju već krajem XIV v. st. e., dok se od ranije stoji na gledištu da su se frigijska plemena doselila sa centralnog Balkana u zapadni Anadol već krajem trećeg milenija. Iz toga bi izlazilo da su Karci (ženski oblik kod Homera glasi *Kaveira* od starijeg *Kaveria*) najkasnije oko 1500 god. bili susedi Misa, Lidijanaca i Frigijanaca. Tako bi njihov *Hermes* zvani *Imbros* bio gotovo isto toliko star kao lidij. *Adramōn* i tirsenski *Kadmos*.

Ali karska talasokratija po antičkim tradicijama i računicama kao da pripada tek VIII v. st. e. (v. DOTIN, o. c. 241) zapravo od 730 do 670 tj. onaj eposi posle tirsenske kolonizacije Apeninskog Poluostrva, koja je započela najkasnije oko 800 god. Ovo znači da karsko pitanje nije ni istoriski akamoli lingvistički raščišćeno. Kao profesionalni ratnici na glasu lutaju po primorskim oblastima istočnog Sredozemlja i javljaju se ne samo u službi legendarnog Minosa nego i u Misiru pod Psametihom. Zbog svega toga njihov je etno-lingvistički položaj još uvek neodređen, pa prema tome i karske glose kao i njihov onomatološki materijal moraju biti obeleženi miksglotijom.

Ono što se vidi kod epikleze *Labraundeus*, koja na prvi pogled ima oblik etnikona, može se očekivati i kod ostalih karskih glosa, iako

Karce kao svoje pretke Herodot dovodi u vezu sa Lelezima, koji su, prema Kretschmeru, pripadnici kavkaskih starinaca budući da današnji Laki treba da budu njihovi potomci (isp. *Glotta* XXXII, 161). Ali i u tom slučaju ima razloga da u ostacima karskog rečnika tražimo tragove nesumnjive kultske i kulturne simbioze sa balkansko-anadolskim Pelastima, budući da je kavkazolog i fonolog N. Trubeckoj ubedljivo ukazao na leksičke i morfološke veze između dobro poznatih indoevropskih dijalekata s jedne strane i još uvek slabo proučenih kavkaskih govora s druge strane. Primera radi da uzmemo samo dve karske glose kojima znamo značenje. Mislim na *ala* »konj« i *soua* »grob«. Važan društveno-politički termin *gela* »kralj« mnogo potseća na lidijanski naziv kralja koji glasi *kalois* i na etruski nomen gentilicium Mecenin *Cilnius* »atavis editus regibus«, koji svakako pretpostavlja stariji oblik *kel-na* »kraljević«. Karska glosa *ala* pravi utisak neke radikalne imenice pa se sa te tačke gledišta ne može odvojiti od grč. *harma* i lat. *armentum*, kako se ova imenica obično tretira u etimološkim priručnicima. Kod glose *soua* stvar nije tako prosta jer se može raditi o iskopanoj jami ili o nasutoj humci. Prva je mogućnost verovatnija i na taj bi način ovaj karski kulturno-istorijski termin bio istovetan sa grč. *kovos* »jama«, *kyar* »id.« i lat. *cauos*, *caaverna*. Ako je u pitanju nadgrobna humka onda se prosto nameće identifikacija sa grč. *khovā* »sipanje« i *khōma* »nadgrobna humka, grob«. Sudeći po Picardovim (*o. c.* 173) izlaganjima karske su grobnice usećene u stenu pa je stoga verovatnija identifikacija sa *kovos* i *cauos* nego sa *khōma*. Bez obzira za koju se mogućnost odlučimo, a to nije lako jer su i fonetski i morfološki razlozi podjednako prihvatljivi, u svakom slučaju dolazimo do istog zaključka: u karskom rečniku ima tragova nekontumskih Pelasta i njihova uticaja, jer se kod ove mogućnosti javlja sibilant kao refleks palatalnog guturala.

Sada možemo preći na karsko ime dogrčkog Hermesa koje glasi *Imbros* i po kome je prozvano poznato ostrvo u tračkom primorju i grad na tom ostrvu. Ostrvo je pripadalo i *Tirsenima* odnosno Pelastima (Fick, *o. c.* 121). Kretschmer (*Einleit.* 358) koji ističe karski karakter ovog imena i pritom spominje prosti oblik bez *r* tj. likijansko ime *Imbiāimis*, propustio je, ne znam kako, Hesihijevu glosu *imbous*, odnosno, kako zahteva azbučni red, *immous* »boves«, koja je označena kao lidijanska. Ali zbog kultske zajednice i bliskih odnosa između Karaca i Lidijanaca kao i zbog karskog imena *Imbros*, *Imbramos*, *Imbrasos*, ova se glosa mirne duše može smatrati i karskom, pogotovo kada se ima na umu vagilni karakter karskih plaćenika i njihovo specifično naoružanje. Zbog ove poslednje okolnosti i helenističku tuđicu *hyssos*, kojom Polibije obeležava pilum romanum, smatraju etimolozi karskom iako njen konsonantizam ukazuje na jonski udeo u koini i na mogućnost vezivanja sa poznatijim nazivom istog tog oružja *enkhos* (možda od starijega *suenph-es*).

Karsko-lidijansko *imbo-* može imati istu onomasiologiju kao i originalno grčko *zygonēs* »boes ergatai« i lat. *iumentum* (od *ieug-s-mentum*),

kako to nemački stručnjaci kažu goveče je okarakterisano kao *Jochtier* (isp. lat. *armentum* »goveče« i grč. *harma* od starije zajedničke osnove *arp-mn-* sačuvane u alojskom *arpys* »coniugium«; isp. savremeno značenje našeg izraza *veza* »amor«). U tom slučaju kao grčki koradikalni bez nazalnog infiksa koji uslovljava sonorizaciju labijalnog elementa dolazi u obzir u prvom redu Hesihijeva glosa *ipson* »dezmōtērion, vincula«. Ova Hesihijeva glosa pokazuje postojanje sigmatske osnove *ipes* ili nekog derivata koji je zapravo nomen actionis na *-ti* ili *-tu* tj. *ipso-* pretpostavlja *iptio-* ili *iptvo-*. Homersko *iptomai* »stisnem, pritisnem« ima svoj bezvučni dental od starijeg *pi* pa je stoga pravilan postupak Boisacq (Rečnik⁴, 380) koji glosu *ipson* rastavlja od tradicionalne veze sa lat. *vincio*, budući da grčki koradikalni *ipos* »poids qui presse«, *ipoun* »presser, comprimer«, *ipōsis* »pression« ne pokazuju nikakve inicijalske digame. Ni Chantraine ni Hofmann ne daju za ove reči nikakve etimologije. Boisacq podržava staru vezu između lat. *vix* i grč. *ipos* koju Walde-Hofmann s punim pravom odbija. Sve ovo znači da grčka leksička grupa *ipos ipson* itd. nije došla do ubedljive etimologije. Nazalni infiks kao u karsko-lidijanskom *imbo-* nasuprot prostom *ipos* imamo u isto tako dosada neobjašnjenim Hesihijevim glosama *impsas* »zeuxas« i *Impsios* »Zygios«, epitet Posejdona koji upreže ili zapreže kola. Ovaj epitet pretpostavlja nomen actionis *impsis* (od starijega *imp-ti-*). Posejdonova epikleza *Impsios* »Zygios« kao i glosa *impsas* »zeuxas« dokazuje da je naša polazna tačka za karsko-lidijanski zoonim *imbo-* bila sasvim pravilna i da su semantičke paralele kao lakonsko *zougōner* »boes ergatai« i lat. *iumentum* bile sasvim umešne u pogledu njihove dokazne moći. Stoga je opravdano da se ovamo zbog svog značenja pridruži i tesalska glosa *gimbanai* »zeugana« (kod Hesihija), iako etimolozi inicijalski gutural u ovoj glosi smatraju običnom grafijom za digamu. Medutim, to tradicionalno shvatanje obavezno je samo u tom slučaju ako se u samom grčkom rečniku nalaze koradikalni derivati kod kojih je digama nedvosmisleno utvrđena kao inicijalski fonem. Ali, kako smo gore videli, to nije slučaj ni kod *impsas* ni kod *Impsios* pa ni kod *ipson* »vincula« zbog čega je Boisacq s punim pravom raskinuo tradicionalnu vezu tih reči sa lat. *vincio*. Ta je veza uostalom bila neodrživa već i sa tog razloga što tobožnji latinski koradikal ne dokazuje očekivani bezvučni labiovelarni gutural koji bi nam jedino dao prava da grčku leksičku seriju *impsas ipson* itd. vezemo sa lat. *vincio*.

Nastaje nova teškoća zbog tesalske glose *gimbanai* »zeugana« koja svojim značenjem prosto traži vezu sa navedenom leksičkom grupom i sa karsko-lidijanskim *imbo-* »zygōn, iumentum«. Ovo treba naročito istaknuti budući da se u tesalskom govoru, kako je to epigrafski utvrđeno (v. BECHTEL, *Griech. Dial.* I, 138) inicijalska digama održala sve do kraja V v. st. e. Bgog nesumnjive kulturne i jezičke simbioze grčkih doseljenika sa zatečenim starincima, među kojima je sasvim pouzdano bilo i indoevropskih Pelasta (isp. tesalske poluslobodne starince zvane *penestai* od starijeg *pelestai*), mora se računati i sa negrčkim odnosno

dogrčkim poreklom tehničkog termina *gimbanai* »iuga«, čiji zvučni gutural može biti i posledica progresivne asimilacije prema idućem zvučnom labijalu. Na tu nas pomisao navodi vulgarno-atički epigrafski oblik *Mehaklēs* mesto normalnog *Megaklēs*. Međutim kada se radi o mikso-glotskoj fonetici situacija nije ni iz daleka tako pravilna, budući da se tu javljaju i patološke promene, neizbežne pri ukrštanju raznih, fonetskih sistema.

Idući u tom pravcu moramo naći primere nesumnjivo istovetnih reči sa guturalnim inicijalom i bez njega. Tako se odmah nameće tesalska glosa *kapānā* »vrsta kola«, koju Atenaj (418 d) citira iz Ksenarha i kod koje već obazrivi Chantraine uzima u obzir poznatiji termin *apēnē* (od starijeg *apana*) istog značenja. Dosadašnji pokušaji koji se čitaju u etimološkim priručnicima i koji polaze od grčkih sredstava ne uzimaju u obzir Hesihijeve glose *amānā* i *gapos* »kola«. Za ovu poslednju se izričito kaže da je tirsenska, iako zvučni gutural ne odgovara etrurskoj fonetici. Da je varijanta *amana* postala od starijeg *abana* moglo bi se zaključiti i po tome što se u istočno balkanska plemena, koja su hamaxobioi kao i skitska, kod Homera ubrajaju *Abioi* odnosno *Gabioi* kako ih zove Ajshil, ako ta imena doista obeležavaju takve nomade. Dovoljno je, međutim, uzeti u obzir tračku promenu *b/m*, a varijante *G/Abioi* ostaviti po strani. Sa ovim što je napred rečeno sasvim se lepo slaže i objašnjenje leksikografa Poluksa po kome je tobož tesalska *kapānā* ustvari skitska periphragma tj. koš od pletera kojim su presvođena kola istočno-balkanskih nomada (isp. galsko. lat. *berna*, dogrč. *peirins*, nem. *Wagenkorb* i SCHRADER-NEHRING, *Reallex.* II, 617). U vezi sa *apēnē* i *kapānā* pominje se u etimološkim priručnicima i oblik *lampene* »velika, svećana kola«. Reč se javlja kod Sofokla i docnije kod Menandra. Očigledno se radi o složenici pomoću dogrčkog augmentativskog prefiksa *la-* o kome je već ranije bilo govora. Varijanta *lapēnē* pored *lampene* dokazuje da je nazalni infiks u prvom slogu sekundaran i da se radi o anticipaciji nazalnog završetka. Hesihijeva glosa *pēna* »apēnē« objašnjava u dovoljnoj meri složenicu *lapēnē* ali ne pruža nikakva dokaza da su termini *kapana* i *apēnē* grčke složenice sa *pēnos*, *pannus* »platno, ponjava«. U najboljem slučaju moglo bi se raditi o koradikalnom derivatu sa lat. *quālus* *quālum* (od starijeg *quas-lo-*) i slov. *koš* i to pod pretpostavkom da je inicijal bio labiovelarne prirode. Smena sufikslnih elemenata *lo/no-* nije nimalo neobična kako to pokazuje engl. *sun* i lat. *sol*. U tom slučaju Hesihijeva glosa *pēnā* »hamaxa« morala bi se izvoditi od starijeg *quas-na*, ali samo pod uslovom da se ne radi o aferzi inicijalskoga *a* (tj. *pēnā* od *apēnē*) koja ne bi bila neobična kod termina stranog porekla.

Međutim i grč. *hamaxa* »kola sa četiri točka« tumače Kretschmer i Meringer, svaki na svoj način, kao originalno grčku složenicu od *hama* + *axōn* tj. kola sa točkovima koji se kreću zajedno sa osovina, pričem se pozivaju na rusko odnokólka. Ali na to Schrader-Nehring sasvim razložno primećuju da takva terminologija prirodno pretpo-

stavlja postojanje kola sa dve osovine. Ovom njihovu protivrazlogu dodajemo još dva: prvo, *hamaxa* nije *Einachser* jer ima dve osovine, a drugo, *hamaxa* kako Boisacq s pravom ističe a designé tout d'abord *châssis de l' apênê*. To ustvari znači da je *hamaxa* isto što i *amânâ*, *kapânâ* i *apênê* odnosno *peirins* i *benna* i postala je sufiksom *-ax* od tirsenskog *g/hapo-*, pa je stoga koradikalna sa navedenim varijantama. Takav sufiks nalazimo u fitonimu *at/draphaxi/ys* odnosno u *dolat. atri-p(l)ex*. Povrh svega toga treba istaknuti da pronalazak kola tipa do- grčkih *hamaxa*, kako kaže Plinije (*n. h.* VII, 56, 199), prema antičkoj tradiciji pripada frigijskim Indoevropljanima: *vehiculum cum quat-tuor rotis Phryges*. To je za cilj ovih ispitivanja od naročite važnosti.

Ipak sve to nije dovoljno da objasni odnos između karsko-lidijanskog *imbo-*, i Hesihijevih glosa *impsas* »zeuxas«, *Impsios* »Zygiös« s jedne strane i tobož tesalske glose *gimbanai* »iuga« s druge strane. Neizvesno je naime da li grupa (*s*)*kimbazō* i *okimbazō* »claudico« pripada tesal- skom *gimbanai* iako bi se kod ovog poslednjeg zvučni gutural mogao objasniti progresivnom asimilacijom. Razlika u značenju ne preporučuje takvu vezu. Stoga je bolje da se držimo značenja *iugum*, *iungo* i da tesalsko *gimbanai* u prvom redu vežemo sa Hesihijevim glosama *impsas* i *Impsios* i to pod pretpostavkom da se kod tih reči radi o inicijalskom sibilantu: starije *simb-* dalo je na jednoj strani n psilotskim govorima prosto *imb-* dok je u *gimbanai* forsirana aspiracija dala zvučni gutural kao što to imamo u šiptarskim govorima. Ali već na samom antičkom Balkanu imamo potvrda za prelaz *s* u *g* na osnovu kojeg imamo ne samo dublete *s/z* nego i *h/g*. Tu ne mislim na dublete tračkog toponima *Sal-mydēssos* – *Halmydēssos* na koje je ukazao već Kretschmer nego na tehničke termine koji zbog svoje miksoglotske fonetike i jedinstvenog značenja očigledno čine jedinstvenu leksičku grupu. Mislim na Hesihi- jeve glose *gabena*, *gabathon*, *zabatos*, *zamation* (prema azbučnom redu mesto *zalmation*) *kabatha* i *dolat. gabata* i *gavessa* »Schale, Schüssel, hölzernes Gefäß«, kako kaže Walde-Hofmann s. v.; sve odreda termini keramičke industrije, kojima se zbog inicijalskog sibilanta i očiglednog korenskog labijala moraju pridružiti do grčke dublete *sipyā* odnosno *ipyā*. Ova poslednja varijanta potiče svakako iz nekog psilotskog dija- lekta, pa se odnosi prema *sipyā* kao *halmydēssos* prema *Salmydēssos*.

Ova fonetska paralela nužna je i stoga što etimolozi izvor svih ovih keramičkih termina traže bilo na semitskom istoku bilo na keltskom zapadu, upuštajući se, razume se, u razne konstrukcije okićene zvezdi- cama. Već je ta činjenica dovoljna da posumnjamo u pravilnost takvih postupaka, pogotovo kada se uzme u obzir da predložena rešenja ne objašnjavaju promene inicijala, ili, bolje rečeno, hronološki odnos iz- među sibilantskog inicijala prema guturalnom i prema nulskom inici- jalu. Pored tih konsonantskih osobina treba uvažiti i vokalske razlike, mislim na vokalizam prvoga sloga *a/i*. I jedna i druga teškoća rešavaju se najlakše ako pretpostavimo zajednički arhetip *saip-* i njegove apo- fonske varijante *sap-* i *sip-*. Baza *sap-* može se smatrati rezultatom

monoftongizacije karakteristične za govore indoevropskih Pelasta. Tako imamo kod Aristotela (*mir. ausc.* 830 a 7) pajonski zoonim *monaiapos* pored poznatijeg oblika *monapos*, *monops* odnosno *monōtos* kod Antigonona iz Karista (*Mir.* 57). Još je poučnija u tom pogledu tračka i makedonska fonetika gde imamo *adraia* »aithria« prema grč. *aithēr* i nulskom *itharos*. Zbog ove monoftongizacije koja se javlja i kod ilirskih posrednika između grčkih i italjskih masa, bez ikakvih teškoća mogu se objasniti latinske tuđice *atrium* i *crāpula* koje su očigledno postale od grč. *aithrion* i *kraipalā*. Stoga ponavljamo grč. *aithēr* i *itharos* nasuprot maked. *adraia*. Ova dva poslednja koradikalna derivata potpuno objašnjavaju varijantu *zabatos* (od starijeg *saipato-*) nasuprot *sipyā* odnosno *ipyā*, od kojih imamo i dolat. *simpuium* i *simpulum*.

Sve te vokalske i konsonantske promene kao monoftongizacija, sonorizacija i prelaz *p/b/m/v* mogu se objasniti na osnovu mikso-glotske fonetike, uslovljene kulturnom i jezičkom simbiozom između doseljenih Grka i zatečenih starinaca indoevropskog porekla. Za takvu patološku fonetiku govori verovatno i Hesihijeva glosa *sebis* »pyxis« u kojoj se javlja prelaz *a/e*. Istu promenu *s > g* kao u *zabatos* nasuprot *gabata* i *gabena* možemo konstatovati u varijantama getskog odnosno tračkog božanstva *Zamolxis*, *Gebeleizis* i *Suelsourdos* odnosno *Zbelthiourdos*. Već nam Herodot (IV, 94) kaže da je *Zamolxis* isto božanstvo kao i *Gebeleizis*, koji svojim vernim Getima obezbeđuje besmrtnost. Stoga nije lako prihvatiti shvatanje engleskih naučnika (*The Oxford Classical Dictionary*, 964) koji *Zamolxisa* smatraju božanstvom smrti. Još su važniji za nas oblici sa bezvučnim inicijalskim sibilantom, *Salmoxis* odnosno *Samolxis*. Zbog Porfirijeve interpretatio graeca »dora arktou« moramo pretpostaviti dva razna imena koja teško da imaju makakvu međusobnu vezu. Pored oblika *S/Zamolxis* moramo računati i sa složenicom *zalm-olxis*, čiji je prvi deo već identifikovan sa grč. *khlaina* (od starijeg *khlamia*), dok je drugi deo *-olxis* besumnje istovetan sa grč. *arktos* i lat. *ursus*, a po svoj prilici i sa imenom *Alakšanduš Alexandros* »Medvedović«. Ovog trojanskog junaka je prema antičkoj tradiciji othranila medvedica. Drugo je ime *Samol-xis*, u kojem zbog istovetnosti sa *Gebeleizis* moramo konstatovati trački prelaz *b/m*. Prema tome prvi deo kod ovih imena, *Samol-xis* i *Gebel-eizis*, izvodimo od starijeg *sāuol-* odnosno *sāuel-* dokumentovano pored ostalog u grčkom *hēlios* (od starijeg *sāuelios*). Po ovoj našoj etimološkoj kombinaciji imamo posla sa božanstvom sunca, koje je obično istovremeno i božanstvo rata budući da su i stari Indoevropljani išli u ratne pohode i u četovanja u povoljnije godišnje doba. To se još sasvim lepo vidi i iz Tukididove monografije o peloponeskom ratu, a još bolje iz rimskog kulta. Tek tim posrednim putem mogao je *Samolxis* odnosno *Gebeleizis* postati i božanstvo smrti.

Drugi deo složenice *Samol-xis* identifikujem sa staroind. *kṣáyati* »vlada, drži« i sa grč. *ktomaí*. Sasvim je bliska onomasiologija i u složenici *Zbel-thiourdos* gde u prvom delu imamo uočljiv apofonski oblik *suel-* »sunce« (isp. lat. *sol* i BENVENISTE, *Origines*, 11). Drugi deo

identifikujem sa baltsko-slov. *twirt/da* »čvrst, držeći«, o kojima govori Trautmann (334). Oblik *-thiourdos* po svoj prilici postao je od starijeg *turdos* sa sekundarnom diftongizacijom korenskog vokala posle dentalnog inicijala. Na taj način složena imena *Samolxis* i *Suelsourdos*, mogu se i u pogledu drugog dela smatrati sinonimima* dok im je prvi deo potpuno istovetan sem razlike u apofonskoj bazi. Kod složenog imena božanstva *Gebel-eizis*, koje daje svojim vernima besmrtnost, moramo potsetiti na Ajshilove *Gabioi* i na Homerove *Abioi*. Ove varijante, name, jasno pokazuju da je prvobitni inicijal bio bezvučni sibilant, koji se bilo izgubio putem aspiracije bilo održao kao zvučni gutural (isp. šiptar. *gumē* nasuprot lat. *somnus*). Ako ne zahtevamo očuvanje kvantiteta i kod imena, a protiv takvog zahteva govore oblici *Samol-* i *Gebel-*sa kratkoćama u prvom slogu, onda se i ime istočno-balkanskih *G/Abioi* može identifikovati sa prostim imenom sunca koje glasi *sūu/su-*. Neizvesno je, međutim, da li ovamo spadaju i imena tračkih plemena *Savioi* i *Sapaioi*, ali je prilično verovatno da ovoj onomatološkoj grupi pripada ime Bakha, *Sabos*, i *Zeus Sabazios* na Kritu i u Frigiji. Oblik *Sebadius* pored *Sabathikos* pokazuje u prvom slogu isti vokal kao *Gebel-eizis* nasuprot *Samol-xis*. Sufiksalni elemenat *-ado*, dokumentovan u derivatu *Sabadios*, iste je prirode kao u tračkoj grupi *Ismaros*, *Isma-rados*.

Nešto je teža situacija sa drugim delom složenice *Gebel-eizis*. Ali stvar postaje znatno shvatljivija ako pretpostavimo da se i tu radi o nekom kultskom terminu sa značenjem visokog ranga kao »bog, vladar, itd.«. Stoga se sama sobom nameće identifikacija sa tirsenskim *aiso-* »bog«, koje je ostavilo traga i u grčkom rečniku. Mislim na kultski termin *ais-akos*, čiji je sufiksalni elemenat očigledno tračkog porekla (isp. *Spart-akos*). Taj termin obeležava svetu granu od mirte ili lovora. Drugo je pitanje da li ovoj tirsenskoj grupi, kako to hoće Kretschmer i Hofmann, pripada i pridev *hieros* (od starijeg *isaros*) »svet« i trački hidronim *Istros* kao i ilirsko *iser* na skadarskom natpisu čije nam značenje nije poznato. Ova neizvesnost dolazi odatle što ne znamo da li je tirsensko *aisa-* primaran oblik ili možda ipak sekundaran od starijeg *anso-*. Za ovu drugu mogućnost govori u prvom redu utvrđeno indoevropsko poreklo nekih imena etrurskog Olimpa kao *Tin Turms* itd., zatim rasprostranjen geografski termin *Astypalaia* (v. FICK, *Vorggr. Ortsnamen*, 83) kao i karska imena sa elementom *-yso* »bog«. Ovaj karski termin može se sa dosta razloga dokučiti iz složenog imena *Masyo-* »Mater deorum«, pogotovo kada se ima na umu i varijanta *Masesolos* (v. KRETSCHMER, *Einleit.* 327).

Za sve te sekundarne oblike kao *aiso-*, *eso-*, i *yso-* najpravičnije je da se pode od arhetipa *anso-* koji je utvrđen u indoevropskom rečniku sa značenjem »duh umrlog pretka, božanstvo«. Takvo značenje indoevropskog *anso-* dokumentovano je ne samo u germanskom nego i u slo-

* Max. Tyr. (VIII. 1): agalma Heliou Paionikon diskos brakhys hyper makrou xylou.

venskom. A to je od naročite važnosti za postavljenu temu. U ruskom, naime, imamo denominativski glagol *uhátb* »mirisati« (isp. ruske dublete *dúhi* »duhovi«, *duhi* »mirisi« i naše *miloduh*) koji je svakako rezultat ukrštanja sa *duhatb* kako je pokazao Pedersen. Za balkanske Gote znamo od Jordanesa da su svoje paganske bogove zvali *anses* (v. Kluge)¹² s. *Asen* gde se kaže da su ovi bili prvobitno Wind- und Seelengotteiten). Stariji oblik sačuvan je u imenu *Anshelm*. Ali ni Kluge ni njegovi nastavljači nisu uzeli u obzir da se isti leksemski minimum *anso-* nalazi ne samo u nemačkim složenicama *gönnen*, *Gunst* i starovisnem. *abanst*, *abunst* »Ungunst« koji su očigledno koradikalni sa grčkom sigmatskom osnovom *ansos* sačuvanom u složenim pridevima *apēnēs* i *prosēnēs*. Promenu značenja u grč. *prosēnēs* »prijazan« i germanskim složenicama kao *Gunst* u dovoljnoj meri objašnjava Vergilijeva (*Aen.* II, 385) fraza *adspirat primo fortuna labori*.

Na osnovu germanskih derivata i složenica kao *Gunst*, *abanst*, *abunst* i kod Klugea rekonstruisanih osnova *ansti-*, *unsti-* »spiritus«, »anima« može se koristiti, kako smo to već učinili, sa karskim toponimom *soua-n-gela* »sepulcrum regium«, isto tako paretimološka interpretacija složenog geografskog imena *Asty-palaia* »deorum mensa« iako akademik Oštir (*Arhiv* I, 129) drukčije sudi o paretimološkom materijalu te vrste. U složenom imenu *Asty-palaia* imamo u prvom delu očigledno indoevropski nomen actionis odnosno agentis *ans-ti/tu-*, koji se potpuno poklapa sa navedenom germanskom osnovom i to ne samo morfološki nego i semasiološki. Drugi deo tog složenog imena *-pala* »mensa«, poreden sa semantičkom paralelom *discos* – *Tisch*, poklapa se sa leksičkom grupom *pala* i njenim slovenskim članovima *pol polka polica* koje obrađuje Trautmann (*Bsl. W-buch*, 204). Tirsensko *aiso-* (od starijeg *anso-*) s obzirom na geografsku lingvistiku potseća nas na ajolske pojave kao *paisa* nasuprot kretskom *pansa*. Stoga je i sa ovog razloga verovatnija veza sa Jordanesovim *anses* »bogovi« nego sa staroind. Jajnák »Gottes – verehrung, Opfer« (~ grč. *hagios*, *hagos* itd.), iako se inicijalsko *j* gubi u tirsenskom kao što to pokazuje etr. *uniat* »iunōnius«. Pri ovakvoj etimološkoj kombinaciji gubimo doduše jedan primer više za nekantumski karakter doklasičnih Pelasta, ali osobita i potpuna podudarnost između germ. *ansti-* »duh umrlog pretka kao božanstvo« i dogrč. *asty-* mora se smatrati presudnom, pa i na osnovu nje dobavljena identifikacija dovoljno ubedljivom. Daleko je manje ubedljiva pripadnost elementa *As-* u imenima dogrč. božanstva kao *As-doulos* za Dionisa (isp. njegovo pajonsko ime *Dyalos*), *As-gelatas* za Apolona i *As-k(a)lap/bios* za Asklepija (isp. *kalabōtēs*). Verovatnije je, međutim, da u Dionisovu imenu čije su glavne varijante *Dionysos*, *Diōnousos*, *Deunysos*, *Dinysos*, *Dienysos* i *Zonnysos*, elementat *-yso* ne smatramo prostim sufiksom nego drugim delom složenog imena u kome je prvi deo po svoj prilici istovetan sa već pretresenim tirsenskim *tin-* odnosno frig. *Mē-dineus* i njihovim apofonskim bazama *dei/doi-* dokumentovanim u ilir. *Dei-patyros* i u slov. *Daj-bog*, *Daj-babe* (baza *dōi-* odnosno *dōidio* u *Dažd-bog*). Tako

dobiven elemenat *-yso* (od starijeg *anso-*) javlja se u karskim koradikalima *Ma-yso-* »mater deorum« o kojem je bilo govora napred. Promena *ans-* u *ys-* potseća na slične pojave u grčkoj fonetici kao *yn* pored *ana* i *ijary* pored *hieron* i *ody* = *ontōn*. Kako je poznato sličan proces pokazuje i slovenska fonetika.

Na kraju treba istaknuti pojavu heteroklizije kod ove važne leksičke grupe. Dok u slovenskom i u tirsenskom moramo računati sa vokalskom osnovom *anso-* dotle u grčkim složenim pridevima *prosēnēs*, *apēnēs* imamo pouzdano sačuvanu sigmatsku osnovu. U složenom tračkom imenu *Gebel-eizis* izgleda da imamo posla sa istom osnovom kao u Jordanesovu nazivu paganskih germanskih bogova *anses*. Ni vokalizam tračkog *-eizi* nije usamljen kako to pokazuju italjski koradikali *esaristrom* »sacrificium« (v. MULIER, *Altit. W-buch*, 14, koji kao i njegovi prethodnici podvlači tirsensko poreklo cele grupe), pa stoga nismo primorani da računamo sa prelazom *a/e* niti sa uticajem vokalizma prethodnih slogova. Prema tome vokalska osnova *aiso-* odnosi se prema sigmatskoj kao grč. *domos* prema *despotēs* (od starijeg *dems-*) ili kao lat. *modus* prema derivatu *modestos*. Imena *Gebeleizis* i *Dionysos* složena su na isti način kao slov. *Daj-bog* i nem. *Sonnengott*.

Sada imamo tračko ime *Gebeleizis* zajedno sa dubletama *G/Abioi* nasuprot *Samolxis* i *Suelvoudos* pored ranije pomenutih varijanata keramičkog termina *z/gabato-* nasuprot *sipyā* pored *ipyā*, koje se javljaju kao pozajmice u latinskoj sakralnoj terminologiji (*simpuium*, *sumpuuium*). U pogledu nepouzdanog čitanja Festova oblika *simpulum* mesto *simpuium*: uas paruulum non dissimile cyatho quo uinum in sacrificijs libabatur, unde et mulieres rebus diuinis deditae simpulatrices (v. ERNOUT-MEILLET, Rečnik³, 1107), moglo bi se reći samo toliko da predstavlja nomen instrumenti ili deminutivski derivat nekog prostijeg oblika *simpo-*, ako je uopšte obezbeđeno postojanje takvog deminutiva. Sekundarni oblik *sumpuuium* dobio je svoj osnovni vokal prema naglašenom vokalu idućeg sloga, pa je i sa te strane obezbeđena egzistencija oblika *simpo-*, a ne *sem-lo-* (~ *sentina*), kako se to i danas čita u etimološkim priručnicima. Ova dva primera za inicijalske varijante *s/g/zero* potpuno su dovoljna da objasne karski zoonim *imbo-* »zygōn« nasuprot tesalskoj tuđici *gimbanai* »iuga«, makar da se i danas karakter karskog idioma sa indoevropskog gledišta ocenjuje kao »recht fremdartig« (tako KRAHE, *Sprache und Vorzeit*, 152). Taj čudni karakter i još čudnija mešavina karskih ostataka ili bolje rečeno svega onoga što antički pisci obeležavaju terminom »karski« ne može nas nikako sprečiti da u karskom rečniku tražimo i poneki indoevropski ostatak, pogotovo kada Herodot kao karsko dete pouzdano indoevropske Mise i Lidijance smatra najbližim karskim rođacima. Za te indoevropske elemente u karskoj mešavini najpouzdaniji je svedok već pomenuti toponim *Alabanda*, koji Stefan Vizantinac s. v. izvodi od nekog antroponima *Alabandos* »Hipponikos«. Ovaj grčki prevod pokazuje da karski onomastikon sadrži i dobro poznate složene indoevropske antroponime kojih tako reći nema

kod starih Latina u čije indoevropsko poreklo niko ne sumnja. Mi ne moramo primiti analizu i značenje koje daje Stefan Vizantinac kao tačno i sasvim pouzdano; ali njegov podatak da karsko *banda* znači pobjeda ne može se olako odbaciti. Stoga i bez obzira da li je prvi deo složenog imena *ala* zbog homofone avarske reči, indoevropskog porekla ili ne, samo *bando* može se sasvim lepo interpretirati kao indoevropski derivat na *-to* (isp. grč. *phortos* i lat. *porta*) od leksemskog minimuma *ven-* »streiben, erstreben« (v. WALDE-POKORNY I, 258), budući da njegovi indoiranski koradikalni derivati pokazuju upravo isto značenje kao i karsko *bando*. Ti su derivati: staroind. *vānati vanōti* »wünscht, liebt, erlangt, gewinnt, siegt«, avest. *vanaiti vanaoiti* »pobeduje« i *vantar* »pobedilac«, srednjepers. *vanitan* »pobediti« (cf. engl. *win* »pobeduje«). Na osnovu ove etimološke kombinacije može se reći da se inicijalsko *v* u karskom ponaša isto onako kao u tračkom, gde imamo prelaz *v/b*. To isto važi i za prelaz *o/a*. Ali za razliku od složenih karskih toponima *Souangela* i *Astypalaia*, čiji kraći oblik *Pylaia* nedvosmisleno kazuje da je pogrešna Oštirova analiza *Astypalaia*, antroponim *Alabandos* ne moramo na osnovu analize Stefana Vizantinca smatrati složenicom nego prostim derivatom pomoću sufiksalnog elementa *-nd*, koji nije isključivo staroanadolski, pa ga prema tome identifikovati sa slov. ornitonimom i antroponimom *Labud* (od starijeg *albanda*, v. Trautmannov rečnik, 5) koji se zbog apofonskog oblika *lebedi* mora bezuslovno smatrati indoevropskim (v. ERNOUT-MEILLET, Rečnik³ 36 koji slovenske oblike smatraju nejasnim).

Ovom tumačenju karskog ili tobož karskog nomen actionis na *-to bando* (od starijeg *vento* ili *vonto*) moglo bi se prigovoriti da je u karskom sasvim iščezao inicijalski spirant *v*, kako bi se to moglo zaključiti iz karskog imena *Idyma*, ako je ono doista u vezi sa dogrč. *idē* »šuma, japija« (v. HOFMANN, *Et. Wb. d. Gr.*, 122). Ovo stoga što je oronim *Ida*, dokumentovan ne samo na Kritu nego i u Frigiji kao i u centralnom Balkanu, pa po svojoj prilici i u ilirskom imenu šumskog božanstva *Vidasus* (v. MAYER, *Glotta* XXXI, 238), besumnje imao takav inicijal kako se to vidi iz indoevropskih koradikala sa apofonskim promenama, o kojima govori Trautmann (Rečnik, 358) i Walde-Hofmann (I, 359). Od tih koradikala zbog svog značenja naročito dolaze u obzir keltski i germanski kao irsko *fid* »Wald, Baum, Holz«, *vipr* »id.«, a zbog apofonije lit. *viduōlis* »innen vertrockneter Baum«. Istu bazu kao u ovom litavskom koradikalu sa sekundarnom monoftongizacijom možemo konstatovati i u dogrč. oronimu i apelativu *Ida* (od starijeg *veidhā*). Ali mi ne možemo nikakve stvarne podrške da je karsko ime *Idyma* (isp. frig. *Dindyma* prema ilir. *Dindari*) doista u vezi sa ovom leksičkom grupom, iako je u njoj utvrđena osnova *vidhu-* pored *vidho-*. Pre bi se moglo reći da bi po svom značenju ovamo mogao spadati već tretirani termin *hyssos* »koplje« koje je Bechtel zbog sazvučnog karskog imena *Hyssōlos*, čije nam je značenje savršeno nepoznato, proglasio karskim, dok smo mi uzeli u obzir kombinaciju sa idioglotskim *enkhos*

(od starijeg *suenghes*) »koplje«. Zbog utvrđenih apofonskih baza *veidh-/vidh-* i *voidh-* (isp. staroind. *vēdhayati* »wird leer«) i zbog utvrđene promene *oi/ū* u dogrčkoj fonetici indoevropskih Pelasta (isp. hidronim *Loidycas, Lydias*) a svakako i zbog istovetnog značenja, aloglotskoj grupi *ida* pripada i dogrčki termin *hyla* sa prelazom *d/l* kao u tračkom *d/leba* i u dogrč. *d/laphna* »lovor«. Zbog raznih značenja, naročito u staroind. *vēdhayati* treba porediti baltsko-slov. *dirva drvo* (~ *razdor, prodor*; v. TRAUTMANN, Rečnik, 56), koje je preko ilirskih Indoevropljana na Apeninskom Poluostrvu ostavilo traga u dolat. *silva* (od starijeg *dirua*). Kod ove lat. tuđice imamo isti refleks ilirske sonantske likvide kao u (*h*)*irpus* (od starijeg *ulquos*).

Da se vratimo grupi keramičkih termina, koja nam je u pogledu inicijalskih varijanata besumnije pouzdanija i dragocenija nego bogovska imena *Gebeleizis, Samolxis, Suelsourdos*, pa i dublete podunavskih pravednika *G/Abioi*. U toj grupi pada u oči razlika u radikalnom vokalizmu. Na jednoj je strani *zamato-*, *gabato-*, *gabena*, *gavessa* a na drugoj *sipyā* pored *ipyā* i svakako pčelarski termin za košnicu *simblos* koji se odnosi prema karskom *imbo-* kao *sipyā* prema *ipyā* ili trački toponim *Salmydēssos* prema *Halmydēssos* ili sicilski toponim *Segesta* prema *Akesta, Aigesta*. Možda je ipak bolje izdvojiti ove toponime, koji se javljaju po pravilu u vezi sa predložima *ex* i *eis*, pa se stoga mora računati sa pogrešnom podelom na slogove. Vokalizam u *sipyā, ipyā, simblos* i *imbonas* uprot *zamato-, gambato-, gabena* i *gavessa* može se objasniti jedino na taj način da imamo ovde posla sa indoevropskom apofonijom. Slične apofonske pojave imamo kako smo videli u grč. *aithēr*, (ali maked. *adraia* sa očiglednom monoftongizacijom) nasuprot grčkom derivatu *itharos* »vedar«. Još je bolja i pouzdanija paralela sa poznatom leksičkom grupom *skāi-/skī-* od koje imamo grč. *skia* i *skēnē* (od starijeg *skānā*), *skaios* »senovit« a verovatno i lat. *caelum, caesius* (v. WALDE-HOFMANN s. v.).

Prema tome u našem slučaju leksički minimum ove doklasične grupe glasio bi *sāip-/sīp-*, a sa nazalnim infiksom *simp/b-*: zvučni labijal je očigledno sekundaran i uslovljen prethodnim nazalom (isp. npr. *pateo pando*). Srećom od ovog minimuma imamo koradikalne derivate u klasičnim jezicima, pa je na osnovu toga omogućeno proveravanje celokupne serije, aloglotske i idioglotske. Semantička jezgra tog minimuma mogla bi se zbog lat. koradikala *saepe, saepes, saepio* odrediti izrazima »stisnuti, obuhvatiti, comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo«. Stoga je sasvim opravdano što smo ovamo pridružili i Hesihijevu glosu *simblos* »koš, košnica«. Ovom dogrčkom derivatu pomoću likvide po svoj prilici odgovara i karsko ime posrednika i veziste Hermesa koje glasi *Imbros* odnosno *Imbramos, Imbrasos*. Sve tri ove varijante Hermesova karskog imena zajedno sa karskom glosom *imbo-* »iumentum« odnose se prema Hesihijevoj glosi *simblos* kao *ipyā* prema *sipyā*.

Dok je paralela sa *sipyā* – *ipyā* očigledna i sasvim pouzdana to se ne bi moglo reći za Hesihijevu glosu *sempada*, koju je izdavač Schmidt

korigovao u *sempala* i tako došao do uočljive veze sa *sambala*, *sandala* (od starijeg *sambiala*). Boisacqovo ukazivanje na novoiransko *santal* neprihvatljivo je zbog hronološke razdaljenosti a Hroznýeva kombinacija (*Hist. d. Asie Ant.*, 196, 211) sa lujsko-hetskim božanstvom *Šandaš* ne uzima u obzir ajolske varijante *sambala* koja je navela Schmidta da menja rukopisno *sempada*. Ovo *sempada* odnosi se prema *embada* kao *sipyā* prema *ipyā*. Samo je muka u tome što svi etimolozi termin *embades* zbog bliskog glagola *embatēs* »obuča, konjaničke čizme, koturne« izvođe od idioglotskog glagola *embainō*, ne uzimajući pritom u obzir Hesihijeve glose *sempada*, koja je očigledno dogrčkog porekla. Stoga je bolje ovo pitanje ostaviti otvorenim i zadovoljiti se paralelom *sipyā* – *ipyā*. Slučajevi kao (*s*)ys, (*s*)yrikos, (*s*)yringa i *syphar* pored *yphaiar* izgleda da spadaju pre u čisto grčku fonetiku no u mikso-glotsku.

Pored Hesihijeve glose *sempada*, čiji je odnos prema *embas* i *embatēs* nejasan iako je vrlo verovatna paretimološka adaptacija prema *bainō*, imamo već pomenuti trački toponim *S/Halmydēssos* i ime Zevsovih sveštenika u Dodoni koje glasi *Selloi* i dočnije *Helloi*. To znači da i na zapadnom i na istočnom Balkanu imamo utvrđen prelaz *s* u *h*, sa kojim svakako ide zajedno i tesalsko *gimbanai* »iuga« (od starijeg *simbanai*). Toj se činjenici ne protivi ni južno tesalsko ime *Ellanes* koje stručnjaci s pravom vežu sa dodonskim *Selloi* (v. moj članak *Hellen-Hellas* Zbornik Vizant. Inst. I, 24). I ovaj primer znači da prelaz *s/h* nije ograničen na grčke dijalekte. Chantraine u svom izdanju Baillyeva Rečnika s. *Selloi* identifikuje dodonske *Selloi* sa rimskim *Salii* i grč. *hallomai*, dodavajući pritom jedan *peut-être*. Tome se protivi homerska tradicija koja zna samo toliko da epirski *Selloi* ne peru noge i leže na golj zemlji, a ne kaže da se bave ritualnim igrama kao Marsovi *Salii*. Važno je stoga Dielsovo zapažanje da ovaj asketizam u Dodoni savršeno odudara od grčkog kulta i religije kojoj je on sasvim stran u homerskoj eposi. Ima, doduše i na rimskoj strani neka učena tradicija po kojoj Marsovi *Salii* »skakači« dolaze iz Arkadije. O tome nas izveštava Festov izvod iz Verija Flaka (438, 27) ovim rečima: *salios* a *saliendo* et *saltando dictos esse quamvis dubitari non debeat*, tamen *Polemon ait Arcada quendam fuisse, nomine Salium, quem Aeneas a Mantinea in Italiam deduxerit, qui invenes Italicos enoplion saltationem docuerit*. Uzgred napominjemo da ime *Salii* i glagol *salire* ne pokazuju istu bazu kao grč. *hallomai*, kako to misli Hofmann budući da lat. *a* može biti refleks redukovanog *e*, koje u grčkom reflektuje na isti način kao u slovenskom i staroindiskom, dakle sasvim drukčije no u latinском (isp. *pateo*, *pando* nasuprot *petannymi*, *pitněmi*).

Sa svih tih razloga ne može se primiti Chantraineovo tumačenje dubleta *Selloi* – *Helloi*, koje kao i samo ime Zevsova svetišta u Dodoni, *Hella*, ne mogu pripadati grčkom rečniku, pogotovo kada i sam pesnik i pisac Ilijade tog Zevsa, pa prema tome i njegovo svetište i njegove sveštenike zove *Pelastikos*, ne *pelazgikos*, kako čitamo u vulgati (II, 16, 233). Za ovu *lectio difficilior*, koju nam daje Homerov sholijast,

govori i činjenica što u samom Epiru, dakle u toj istoj oblasti, imamo docnije dokumentovan toponim *Palaista* (kod Cezara *B. Civ.* 3, 6, 3) i derivat *palestinus* (Luc. *Phars.* 5, 460). Pored toga treba uzeti u obzir i Hesihijevu glosu odnosno tesprotski hidronim *Sellēeis* i njegovo tumačenje da su po tom hidronimu dobili *Selloi* svoje ime. Sa čisto formalnog gledišta verovatnije je, međutim, da je hidronim *Sellēeis* derivat prema imenu *Selloi* ili, tačnije rečeno, prema drugom obliku istog imena *Sellēus* od osnove na *-eus*. I ova osnova dokazuje da su negrčki Pelasti glavno svetište svoga Zevsa u Dodoni zvali *Sella* i da je Hesihijev oblik histerogen, ali nikako istovetan sa lakonskim apelativom *hella* »kathedra«. Derivatska osnova *Selleus*, najzad, ne može se smatrati, našom rekonstrukcijom, jer nju zahteva Hesihijeva glosa *Sellēia-deo* (Archil. fr. 102) sa interpretacijom »Selleōs hyios ho mantis, Batousiadēs to onoma«. Kod ove interpretacije treba ukazati najpre na izraz mantis, sinonim za hypophetēs kako su zvani *Selloi*, zatim na gentilicium *Batousiadēs* koji pretpostavlja ime *Batontios*. Kod tog imena i osnova i sufiksalni element ukazuju na ilirsko poreklo.

Prema tome ime *Selloi* odnosno *Helloi* očigledno je u vezi sa imenom Zevsova svetišta i proročišta u Dodoni koje se zvalo najpre *Sella*. Imajući u vidu te lokalne činjenice ova leksička serija može se dovesti u vezu sa gotskim sakralnim terminom *saljan* »faire accepter, offrir un sacrifice« i staronord. *selia* »überliefern, übertragen, verkaufen« koje Walde-Pokorny (II, 504) smatraju kauzativnim derivatom leksemskog minimuma *sel-* »nehmen, ergreifen«. Ali očigledno koradikalno slovensko *sulati* i *posulu* »emissus« jasno nas upućuje da se radi o minimumu *sel-* »movēre manum pedemve«, Hofmann s. *haireō* sudi uglavnom kao i Walde-Pokorny, dok je Chantraine oprezniji kad s. *haireō* veli ce mot expressif et important n'a pas d'étymologie certaine, pas plus que son aoriste *helein*. Predložena semantička jezgra »movēre« zadovoljava glavne varijante »pružiti ruku« i »posegnuti rukom«, a semantičku paralelu daju lat. *rego* i grč. *oregō* sa vrlo instruktivnim objašnjenjem kod Ernout-Meilleta (Rečnik³ 1004) kojima treba dodati i semantičku varijantu srp. *pružiti* »dati, porrigere«. Stoga se bez ustručavanja kao tuđice ovoj grčkoj leksičkoj grupi mogu pridružiti imena demona koji grabe malu decu *Gellō(s)* »daimōn, hēn gynaikeš ta neogna paidia phasin harpazein (Hes.)«. Kako se ova dubleta javlja kod pesnikinje Sapfe, dakle i u ajolskom dijalektu, a značenje je imena očigledno u vezi s leksemskim minimumom *sel-* »movere manum pedemve, arripere« izlazi da se i ovde radi o istom slučaju kao u tesalskom *gimbanai*, tračkom *Gebeleizis* i dogrč. *gabathon gambriōn*. Iz toga sledi da i ovde imamo prelaz bezvučnog silbilanta u zvučni gutural a ne samo u spirant kao u *Helloi*, *Hella*, *Halmydēssos*.

Kako smo videli ime dodonskih *Selloi* – *Helloi* nalazi se i u tobož grčkom imenu negrčke Dodone koje glasi ne samo *Hella* nego i *Hellopia*. To je pokazao već Fick (*Vorgr. Ortsnamen*, 156, 159). Isti stručnjak identifikuje ovaj toponim sa dolopskim naseljem *Ellopia* u jugo-

zapadnoj Tesaliji. Za takvu identifikaciju daje mu prava sufiksalni elemenat *-op*, koji je karakterističan za ilirska imena kao *Dolopes*, *Burdopes*, *Deuriopes*, *Almopes*, *Aeropes*, *Noropes*, *Dryopes*, *Meropes*. Krahe (*Die alten Balkanill. Geogr. Namen*, 73) ne prihvata, doduše, bezuslovno Kiepertovo mišljenje o ilirskom poreklu formativa *-op* nego se zadovoljava konstatacijom da takva imena pripadaju centralnoj oblasti starog Balkana. Iz te grupe naročito se ističe ime *Meropes*, kako su se zvali *gēgeneis* na ostrvu Kosu, budući da je to ime dovedeno u vezu i sa našim *meropsima*. Razume se, to je moguće samo pod uslovom da se sasvim zanemari istoriska gramatika. Psiloza u toponimu *Ellopia* svakako da ide na račun nekog ajolskog lokalnog govora. Ali, što je za naš predmet mnogo važnije, varijante *Ellopia* i *Selloi*, *Helloi*, *Gellōs* sasvim se podudaraju s jedne strane sa ilirskim varijantama *Autariatai* i *Saudaratai* (v. KRAHE, *Die Balkanill. Geogr. Namen*, 16) i s druge strane sa onomatološkom grupom *Imbros Kimberos* pored *sebar* i *sjáber* (od starijeg *simb(e)ro-* v. niže). Od presudne je pak važnosti činjenica da je varijanta *Saudaratai* epigrafski dokumentovana (CIG 2058) u istom prostoru u kojem se pored opšteslov. *sib(e)ro-* javljaju oblici *kimbero-* i *Kimmerioi*. Kiepert (*Lehrbuch d. alten Geogr.* 348, 5) smatra ove *Saudaratae*, koji pod kraj II v. st. e. traže zaštitu u grčkoj Olbiji, ostatkom ilirskih *Autarijata* koje je keltska invazija odbacila prema istoku. Najzad još jedan starobalkanski i to negrčki primer za prelaz inicijalskog sibilanta u gutural. To je staromaked. glosa zabeležena kod Hesihija *gouan* »svinja« koja pripada istoj leksičkoj grupi kao lat. *sus*, nem. *Sau* itd. Mislimo da su svi ovi negrčki primeri dovoljni da ilustruju prelaz inicijalskog *s > h/g*. O tome se i radi kad je reč o identifikaciji slov. termina *simb(e)ro-* sa istočnobalkanskim imenima veziste *Hermesa*, *Imbros*, *Imbramos*, *Imbrasos* i etnikonima *Kimberoi*, *Kimmerioi*.

Semantička evolucija u terminu *simblos* kao i u grupi keramičkih naziva *zamato-*, *gambatho-*, *gabena* itd., među kojima treba naročito istaknuti Hesihijev oblik *gambrion* budući da pokazuje i nazalni infiks i formativsku likvidu *r* kao i *Hermesovo* ime *Imbros*, može se objasniti time što je prvobitna keramika bila ustvari pleter ispunjen i izlepljen glinom. Stoga bi se i dolat. *simpulum*, koje *Gaffiot* ne smatra pogrešnom grafijom, moglo zbog dogrč. *simblos* smatrati realnim. Takvom rešenju naginje i *Juret* (*Dict. Et.* 267), iako na svoj osoben način. Ova indoevropska leksička grupa ima svojih članova i u grčkom rečniku, koje smo već ranije pomenuli. Mislimo na *ipos*, *ipso* *iptomai* kao i na Hesihijeve glose *impsas* »*zeuxas*«, *Impsios* »*Zygios*« koje su nam naročito važne zbog karske grupe *imbo-* *Imbros* i kod kojih smo bili u neizvesnosti da li imaju inicijalsku digamu. Ali kako smo uzeli u obzir i mogućnost da se radi o inicijalskom sibilantu čija je sudbina u govorima indoevropskih Pelasta nešto drukčija od one u grčkoj fonetici, bili smo prinuđeni da napravimo podužu digresiju i da pronademo odgovarajuće slučajeve. To nam je pošlo za rukom i sada uzimamo ponovo u

pretres te grčke članove ali na osnovu pomenutog leksemskog minimuma *sāip-/sip-/simp/b*.

Dok Boisacq (Rečnik⁴ 388) povezuje grčku grupu koju čine *ipsos* »bršljan«, *impsas*, *Impsios*, *gimbanai* »zeugana« sa lat. *vincio* i *vicia*, dotle na str. 1114 kao i Walde-Hofmann (669) odbija Petersonovu kombinaciju za dolat. *ibex* i uzima u obzir Perssona (*Beitr. z. idg. Wortforschung*, 1323) koji napušta vezu sa *vincio* i *vicia* i predlaže kombinaciju sa got. *bi-waiþjan* »umotati« i *waiþs* »venac«, dolazeći tako do leksemskog minimuma *veib-/vib*-. Poznato je, međutim, kako je to Meillet u nekoliko mahova isticao, da je primarni prosti zvučni labijal u indoevropskom konsonantskom sistemu neobično retka pojava i uglavnom se svodi na ograničene onomatopeje. U glosi *gimbanai* zvučni labijal uslovljen je, po svojoj prilici, prethodnim nazalom i stoga irelevantan za rekonstrukciju leksemskog minimuma. Kod ostalih članova leksičke grupe *ipsos*, *impsas*, *Impsios* nemamo pouzdanih dokaza za inicijalsku digamu, koja ni u tesalskom *gimbanai* ne mora biti obeležena prostom gamom kako je već rečeno.

Fitonim *ipsos* dokumentovan za antičku koloniju Thurioi u Lukaniji, zbog parasitske prirode same biljke može se identifikovati sa parasitom *ixos* »imela« na taj način što se radi o promeni *ps* > *ks* kao u dogrč. *daxa* (od starijeg *dapsa*) »more« pored *zaps*. Istu evoluciju grupe *ps* imamo u lat. *ipse* – *ikse*, u keltskom toponimu *Uxello-dunum* (od starijeg *upsello-*) i možda u imenu ostrva Cresa, *Krepsa* – *Kreksa*, ukoliko se kod ovog poslednjeg primera ne radi o disimilaciji. Dolat. *viscum* nasuprot dogrč. *ixos* pokazuje istu metatezu kao *Iskender*, *jesker*, *sesker*, ili, još bolje, kao lat. *ascia* nasuprot grč. *axinē* pored *axis*, *axōn*, itd. Na taj način druga homofona Hesihijeva glosa *ipson* »vincula« ide zajedno sa glosama *impsas*, *Impsios* kao i sa već pomenutim *iptomai* »pritiskam«. I njihova zajednička semantička jezgra može da se formulise izrazima »stisnuti, obuhvatiti«. Zbog dužine korenskog vokala u *ipos* i zbog istaknute semantičke jezgre vrlo je verovatna data veza sa lat. *saepio*, *saepe*, *saepēs*. I bez obzira na eventualnu vezu sa grčkim koradikalom *haimasia*, koja se obično poteže u etimološkim priručnicima, očigledno je da ovoj leksičkoj grupi pripadaju dosada neobjašnjene grčke reči *aipos* »uzvisina«, *aipys* »strm«, *aipeinos* »uzvišen«, *aipsa*, *aiphnēs* »naglo« i *aipseros* »nagao«. Semantičku evoluciju koju pri našem izlaganju izgleda malo neobična, na potpuno ubedljiv način ilustruje po značenju bliska leksička grupa koju čine grč. *pēgimi*, *pēgos* »kompaktan, čvrst, silan«, *pagos* »uzvisina« i lat. *pax*, *pagus*, *compages* kao i njihovi koradikali u ostalim indoevropskim dijalektima. Sigmatsku osnovu očekivanu zbog Hesihijeve glose *ipson* »vincula« imamo u normalnom *aipos*, *aipeinos*, *aipseros*, *aipsa*, *aiphnēs*. Ponovo ističemo da malo neobične semantičke varijante kod grčkih koradikala kao *aipos* i *aipsa* objašnjava grčki sinonim *pagos* »uzvisina«, *pēgos* »čvrst« s jedne strane, i *pyka* »čvrsto«, *pykinos* »čvrst, zbijen, valjan« pored *ampyx* »vinculum, vitta« s druge strane.

Zbog semantičke nijanse u lat. *propāgō*, koje je koradikalno sa grč. *pagos*, lat. *pagus* i *compāgēs*, vrlo je verovatno da leksičkoj grupi *saip-/simb-* pripada i lat. *prōsāpia* (isp. sinonime *prōlēs* i *prōgenitūra*) pa prema tome i slov. termin *sembru* (od starijeg *simbro-*) i tračka glosa *Zibythides* »Tračanke ili pravi, rođeni Tračani«. Ali Hesihijev izdavač Schmidt kod ove glose, koja dolazi posle leme *zibynnai* stavlja tačku između *ziby* i *-thides*, po čemu bi se očekivalo da pravi oblik glasi *zibyrthides*. U tom slučaju laik bi pomislio na nem. *Geburt*, *gebürtig*, čiji prefiksalni elemenat *ge-*, *gi-*, *ga-* potiče od starijeg *go-* (v. Klugeov Rečnik¹², 189). Stoga se moramo zadovoljiti prostim *zib-yt-* i to tim pre što već imamo tračka etnika *Sapaioi*, *Savioi*, *Gabioi*, *Abioi*. Iako im ne znamo pravih značenja možemo ih uzeti u obzir u prvom redu zbog tračke monoftongizacije diftonga *ai*, na osnovu čega dobijamo apofonske baze *saip-/sip-* koje smo već napred utvrdili. Drugi razlog za ovu vezu nije ništa manji, budući da se oslanja na Hesihijev atribut *gnēsios* »rođeni, pravi«. Apofonsku bazu sa dugim vokalom koju je uslovio gubitak drugog dela diftonga već u opšteindoevropskoj episi imamo u pomenutom lat. terminu *prōsāpia* (od starijeg *sā(i)po-*). Baze sa monoftongizacijom prvobitnog diftonga imamo već u pretresenim koradikalima *zamoto-* i *gabato-*, pa su stoga oblici *gambato-* i *gambriōn* dobili možda svoje nazalne infikske tek u miksoglotskoj fonetici. To znači da se ovi oblici ne mogu staviti u isti red sa grč. *impsas*, *Impsios* i dogrč. *simblos*, *gimbanai* a svakako i slov. *sebar* (od starijeg *simbro-*), koji potpuno odgovara karskom *imbros* i dogrč. *kimberos*. Smena likvida *l/r*, kako smo videli ranije, starog je datuma čak i onda kada se javlja kod sufiksanih elemenata. U pogledu korenskog vokala originalno trački termin *Zibythides* odnosi se prema imenima *Sapaioi* i *Savioi* kao *gabathon* i *gabena* prema *sipyā*.

Sve to treba imati na umu pri tumačenju važnog, komplikovanog i očigledno arhaičnog slovenskog društveno-političkog termina *simbro-*, koji je već Solmsen, a posle njega Walde i Muller (*Altit. Wb.*, 396), povezao sa italском onomatološkom serijom *Sabus*, *Sabini*, *Samnium*, *Sabelli* i nem. *Sippe* i staroind. *sabhā* »Versammlung der Dorfgemeinde«. Nažalost iz italčkog rečnika dolazi u obzir samo ime kotline koju čini reka Anio u oblasti Ekva i koja se zove *Simbruvium* (isp. *Lanuvium*, *Vesuvius*, *Pacuvius*). Ime *Simbruvium* dolazi u obzir u prvom redu stoga što mu je sa gledišta fonetike radikalni elemenat potpuno istovetan sa slov. *simbru* i karskom *Imbros*. U pogledu značenja, međutim, moramo potsetiti na već pretresane keramičke termine *simpvium* i *simpulum* koje sada na osnovu ove veze ne moramo smatrati pozajmicama od dogrčkog *sipyā* – *ipyā*, kako se to redovno uzima. Poznato je da nazalni infiks često dolazi u vezi sa sufiksanim *-ro*, pa se prema tome i slov. termin *simber* i italško *Simbruvium* zajedno sa dogrč. *simblos* »sud, ostava, koš« mogu i sa gledišta morfologije smatrati koradikalnim derivatima. U pogledu apofonije za naš leksemski minimum *saip-/simp-* osim leksičke grupe *skānā*, *skaiois*, *skia* ubedljivu i intere-

santnu paralelu pruža leksička grupa *lampros*, za koju Hofmann (*Et. Wb. d. Gr.*, 172) s pravom postulira baze *lā(i)p-*, *loip-*, *lōp-*. Iz ove poslednje baze dokumentovane u grč. *lampō* itd. jasno se vidi da je gut-bitak sonantskog elementa, koji je u dugoj bazi *āi* bio sasvim opravdan prenesen i u redukovanu bazu. To znači da pored koradikalā kao *prō-sāpia*, *prōsāpies* (isp. *prōles*, *prōgenies*, *prōgenitūrā*) možemo računati i sa bazom *samp/b-* odnosno sa derivatom *sambro-*. Ovakav derivat stvarno je dokumentovan u dogrč. keramičkom terminu *gambriōn* (od starijeg *sambro-*) koje beleži Hesihije sa značenjem *tryblion*, »zdela posuda«. Prema tome može se slobodno tvrditi da italski geografski termin *Simbruvium* u onomasiološkom pogledu odgovara našem *kazau* (u Đerdapu) zatim *Plitvicama* (u Hrvatskoj) kao i geomorfološkim terminima *kotlina* i *basen* (od starijeg *baccinum* »posuda«).

Time je, mislim, rešeno pitanje italskog imena Simbruvium. Ali na Apeninskom Poluostrvu naša leksička grupa ima još jednog svog člana, kako nas obaveštava Plutarh u svom Mariju. Liguri, koji su prema starom Katonu ranije bili naseljeni po celoj Italiji zvali su se sami *Ambrones*. Međutim Fest (15, LINDSAY) kaže sledeće pod imenom *Ambrones*: fuerunt gens quaedam Gallica, qui subita inundatione maris cum amisissent sedes suas, rapinis et praedationibus se suosque alere coeperunt. Eos et Cimbro Teutonosque C. Marius delevit. Ex quo tractum est, ut turpis vitae homines ambrones dicerentur. Razume se ova kombinacija održiva je samo pod pretpostavkom da je inicijalsko *s* prešlo u *h*, kako je to doista i slučaj u keltskom. Ali Plutarhov podatak, koji po svoj prilici potiče od Posejdonija (v. NORDEN, *Alt-Germanien*, 202), ne dozvoljava takve pretpostavke. Isto tako ne može se ništa reći o pripadnosti etrurskog nomen gentile *Sempronius*, koje akademik Oštir uzima u obzir pri tumačenju slov. *simbru-* »sebar«. Baza *sambro-*, koja se prema tome može samo naslućivati za etnikom *Ambrōnes*, ima, doduše, svog najbližeg srodnika u grčkom deminutivskom hapax eirēmenon *amniōn* (od starijeg *samb-no*). Ova veza nije beznačajna kada se zna da se smenjuju sufiksalni elementi *no/ro-*. Izlazi da se za naš termin *simbro-* moraju tražiti pouzdaniji srodnici. Prema mišljenju Rozwadowskog to su *Cimbri* koji se redovno javljaju sa Ambronima i Teutonima, a po mome, to bi mogli biti *Kimberoi* koji se javljaju u atičkom rečniku sredinom V v. st. e.

Dosadašnju literaturu o nejasnom poreklu i značenju važnog društveno-političkog termina *sebar* koji se sve do Vuka održao u dubrovačkom govoru, beleže Jokl i Pisani (*Sbornik L. Miletića*, 121, 659) (*Die Sprache* I, 140). I novija tumačenja isto kao i starija mogu se uglavnom podeliti u dve grupe: jedni su tumači, kao Ljapunov (*simbro-*), Sobolevskij i Vaillant (*sēmbro-* od starijeg *koim-ro-*) i Petersson (heteroklitična osnova *sebh-er*, *sebh-n-es*, *sembhno*) za idioglotsko poreklo, dok su Oštir (etr. *zenpir*) i Jokl (germ. *sēmburo-*), Rozwadowski (keltsko *kimbro-* < germ. *himbra*) i za njim Pisani za aloglotsko poreklo. Razume se da se manje više kod ovih tumačenja mora pristati na iz-

vesne teškoće akcenatske, fonetske i morfološke prirode. Verovatno u tome i leži razlog što su se stručnjaci odmah u početku podelili u dva pomenuta tabora. Dodajemo još da i Muller (*Altit. W-buch*, 396) i pored očiglednih fonetskih teškoća zadržava staru Solmsenovu zapravo Fickovu i Bezzenbergerovu kombinaciju ovog termina sa zamenicom *se/so* i onomatološkom serijom *Sabus, Sabinus, Sabelli*, i da je W. Thomsen (*Beröringer* 216) slovenske reči pogrešno smatrao pozajmicama iz baltskih govora (v. JOKL, o. c. 122), pobijajući pritom suprotno Brücknerovo gledište. Miklošičeva kombinacija sa finskim izvorom, data uostalom bez ikakve stvarne podrške, danas se više ne uzima u obzir. Još u većoj meri važi to za Šafarikovu kombinaciju sa imenom *Sabeiroi ethnos ounikon*, protiv koje govori ne samo fonetika, nego i sasvim konkretna i specifična značenja termina *sebar*. Jireček (*Arch. sl. Phil.* 22, 212) postulira za južnoslovenske i ruske oblike (*sjabr, šabr, šebër, sebër*) fonetski arhetip *sembiru*- odnosno simbiru-, kome slično Schemannu daje semantičku jezgru »Hälftner, Teilhaber, Gesellschafter«. Na to primećuje Jokl da se šiptarska pozajmica iz slovenskog *sëmbër* »Teilhaber am Vieh, Halbspänner, Genosse, Teilnehmer, Kompagnon, Sozjus« u svakom pogledu potpuno poklapa sa Jirečekovim shvatanjem.

Slično Jirečeku polazi i akademik Oštir (*Etnolog* IV, 1930, str. 1-28) od doslov. oblika *sembiru* kome on vidi poreklo u *etr. zenpir* »alter« i u već pomenutoj tračkoj glosi (kod Hesihija) *Zibyrtides*, prema njegovu čitanju, budući da ubacuje *r* ispred *th* da bi sačuvaao azbučni red. Takva emendacija Hesihijeva teksta data je već ranije. Ali sa isto toliko opravdanja može se čitati *Zibysthides* ili *Zibyrtides* sa ekspresivnom geminatom kao u grč. *Atthis* pored *attikos*. Biće još reči o ovom tračkom terminu, ali se već sada može reći da je najverovatnije čitanje *Zibysthides*, pošto i na istočnom Balkanu imamo onomastičke derivate pomoću poznatog sufiksa *-st* (isp. npr. *Ktistai* pored *Agdelistis* i hidronim *Dunastis*). Uzgred treba napomenuti da je Oštir sasvim ubedljivo odbio gledište mađarskih stručnjaka (SZINNYEI, MELICH GOMBOCZ), koji su u rumunskom kolektivu *simbră* »societas, communio, commercium« nastojali da pronađu posrednika između grč. *symbolā* i slov. oblika (JOKL o. c. 124), budući da se u rumunskom samo intervokalsko *r*, a ne i postkonsonantsko menja u *r*. Sam Oštir polazi od staroevropskog **Dzē(n)bir* »zadruga«. U pogledu tog tobož prvobitnog značenja, ali samo toliko, s Oštikom se slažu Vaillant (*Slavia*, II, 1932, str. 38-40), Ljapunov i Sobolevskij (JOKL, o. c. 659) koji termin *sebar* smatraju koradikalnim derivatom baltsko-slovenske grupe *šeimā* »familia« (TRAUTMANN, *Bsl. Wb.* 300) sa tom razlikom što Vaillant i Sobolevskij polaze od apofonske baze *šaima* (*koimo-*), a Ljapunov od nulske baze *šima*. Međutim sva trojica moraju da pretpostave prelaz grupe *mr* u *mbr* tj. *sëmburu* moralo je postati od starijih oblika *šeimra* odnosno *šimra*. Da za takvu rekonstrukciju nema upravo nikakvih dokaza priznaje sada i sam Vaillant kada (*Gramm. Comp. des lang. slaves*, I, 95) kaže sledeće: *Des groupes *nr, *mr ont dû se rencontrer, mais on n'est*

guère renseigné sur leur traitement en slave, ni en baltique: on attend **nár* de **nr*, **mbr* de **mr*, par relâchement d'une articulation renforcée **nnr* **mmr*, et en effet l'Allemand *Heinrich* »Henri« est v. tch. *Jindřich*, v. r. *Andrihu*, le nom du »membre d'une association«, *sembru*, r. *sjabër*, doit représenter **sēm-rū*, dérivé de lit. *šeimà* »famille«, slavon *sēmija*, r. *sem'já*.

Još reč dve o fonetskoj strani dosadašnjih tumačenja. Sobolevskij, Oštir, Vaillant i Jokl pretpostavljaju dug osnovni slog na osnovu uzlaznog naglasaka, pri čemu je svejedno da li je ta dužina prvobitan monoftong ili stariji diftong. Jokl (o. c. 130) se pritom poziva i na ruske oblike (*sjabër*, *sjabr*, *sjabor*, *šabër*, *sjáber*, *sjábru*) kao i na naše *sēbar* da bi dokazao steigende (gestossene) Intonation. Ali kako znamo od ranije (VONDRAK, *Vgl. Slav. Gramm.* 225) u pogledu prvobitnog kvantiteta ruski su oblici prilično problematičan svedok, dok na drugoj strani imamo slučajeve kao *pūn* pored *brāt* nasuprot *pūnas* i *bhrātro* (isp. i *sēdra* nasuprot *Sinter*, ali *gredelj* prema *grindila*). To znači da prvobitni uzlazni naglasak u terminu *sembru* ne mora pretstavljati dužinu osnovnog, odnosno, kako Jokl misli, prvog sloga, nego da se može poći i od sonantskog diftonga *simbro*. Na stranu što je u slovenskom nedokumentovana apofonska baza *koim-* od koje polaze Vaillant i Sobolevskij. I sam Jokl na kraju krajeva postulira neslovenski kompozit *sēmburo-* dok Rozwadowski slično Ljapunovu računa sa nulskom bazom *kim-ro-*, od koje da je postalo germ. *himbr-* i keltsko-latinsko *Cimbri*. Prema ovom tumačenju Rozwadowskog, slov. *sebar* bila bi pozajmica iz germanskog, čije je *himbr-* koradikalno sa baltsko-slov. *šeima* »porodica«.

Svi ovi navedeni etimološki pokušaji, stariji i noviji, tumače termin *sebar* kao člana zadruga ili porodice odnosno kao Sippengenosse. Kako smo već rekli sa tim se ne slažu Jireček i Jokl. Naročito je Jokl (str. 121) dovoljno precizno utvrdio osobeno značenje slovenskog društveno-ekonomskog termina i to na osnovu šiptarske pozajmice *sēmbēr* »Teilhaber, am Vieh, Halbspänner, Genosse, Teilnehmer, Kompagnon«. Još bolje no u šiptarskom sačuvano je prvobitno značenje u novijem grčkom: *sympros* ho *geōrgos* ho *ekhōn* hena monon bouu synetairizetai met'allou, hin' apotelesē zeugari, zetei sympron. Mnogo su dočnija značenja koja beleži Dimitrakos (Mega lex. ell. s. v.): ho epi symbasei kalliergōn allotriōn ktēma, epimortos kalliergatēs kollēgas; ho epi symbasei diatrephōn allotria boskēmata. Na osnovu navedene Jirečekove definicije i značenja utvrđenih za ovu tudicu slovenskog porekla u grčkom i šiptarskom, došao je Jokl na svoju etimološku kombinaciju prema kojoj slov. *sembru-* pretpostavlja ne starije *sembiru* ili *simbiru*, kako je mislio Jireček nego *sēmburu* od *nedokumentovanog* kompozita *sēm-bur*. Tako je ta reč morala da postoji i da glasi u gotskom jeziku u njeno pravo značenje prema Joklovu shvatanju treba da je »halben Ertrag, halben Zins, halbe Abgabe seil, liefernd bzw. empfangend«, »Halbzinsmann, Halbbauer«. Nažalost sa ovakvom interpretacijom ne slažu se ni grčka

ni šiptarska tudica ni rumunsko *simbră* ni mađarsko *cimbora* (isp. slovačko ime *Cimburek*), pa ni ruska značenja koja Jokl uzima iz Daljeva rečnika: »tovarišč, arteljščik, pajščik, součastnik, odnosum, chozjain, tjagoljnij, u kogo golos na schodke«. Ne slažu se sa prostog razloga što se tu ne radi ni o napoličaru ni o polovniku nego o zemljoradniku koji nema sve potrebne orače volove da bi mogao samostalno obrađivati svoju a ne tuđu zemlju, pa se stoga mora povezati i udružiti sa drugim zemljoradnikom, koji je u pogledu radne stoke isto tako oskudan kao i on sam, da bi mogli obojica zajedno jedan drugom uzorati i obraditi zemlju. Takva institucija *zemljoradnika saveznika* postoji i danas i Vuk daje za nju nekoliko termina koji su zamenili stariji termin *sebar*.

Iako se Jokl u nastojanju da obrazloži svoju ničim dokumentovanu konstrukciju arhetipskog kompozita *semi-buro* »napoličar« služio i izvesnim materijalom iz ekonomske istorije ipak mu se mora prigovoriti da je taj njegov napor bio neosnovan i nekoristan. Njegovo tumačenje tog pretpostavljenog kompozita, koji on interpretira sa nem. *Halbbauer* i lat. *colonus partarius* (v. GAI, *Instit.*, 2, 254; Dig. 19, 2, 25 i GAFFIOT s. v.) pretpostavlja takav društveno-ekonomski poredak kod slovenskih plemena u doba seobe naroda, kakav je dokumentovan tek docnije, kada je bila završena slovenska diaspora. Za opšteslovensku epohu razlikuje Niederle (*Manuel*, II, 169) pored aristokratije dvorskog i ratničkog karaktera još dva društvena sloja, slobodne seljake i robove. Suprotno tome naši stručnjaci Ostrogorski, Grafenauer i Perović (Istorija naroda Jugoslavije I, 70) smatraju da se tek pod kraj VI v. n. e. može govoriti u punom smislu reči o robovima kao društvenom sloju, koji je isključivo stranog porekla kao rezultat ratnog plena iz vizantiskog Podunavlja. Isti pisci nalaze da su slovenska plemena sve do VII v. n. e živela uglavnom u rodovskoj zajednici, koja nije znala ni za ekonomsku ni za političku klasifikaciju nego samo za »rodovsku demokratiju«. To znači da se tek posle diaspore može govoriti o Niederleovoj podeli. Evo šta kažu naši stručnjaci: »U oba ova sistema zemljoradnje (paljevinski i poljoprivredni) zemljište je još uvek kolektivno vlasništvo čitave opštine. Njena prava dolaze do izražaja naročito u zajedničkom iskorišćavanju neobrađenog zemljišta – pašnjaka i šuma – i prilikom sukoba sa susjednim opštinama oko pojedinih delova zemljišta u kojima opština kao kolektiv zastupa svoje interese. Pošto se i zemljište koje je trenutno obrađeno upotrebljava za njive samo nekoliko godina, a onda se opet za duži period priključuje neobrađenom zemljištu, i nad njim se u krajnjoj liniji sačuvalo vrhovno vlasništvo opštine. Međutim time što je kolektivno obrađivanje i iskorišćavanje zemlje zamenjeno privremenom podelom patrijarhalnim i velikim porodicama na obrađivanje i uživanje, stvorena je osnova za raslojavanje društva i opadanje rodovskih odnosa.« Bez obzira na vojnu demokratiju ili možda tačnije rečeno vojnu aristokratiju, kako misli M. Hauptmann, Joklovo se tumačenje pomoću nekog nedokumentovanog germanskog izvora ne može primiti sa prostog razloga što nisu postojali društveno-ekonomski uslovi za pozajmljivanje

termina »napoličar« u vekovima koji su prethodili slovenskoj diaspori. Naše tumačenje pretpostavlja upotrebu oračih volova ali sinonimi *suzveznik*, *suznik* i *sprežnik* dopuštaju daleko stariju pojavu termina *sebar*, koji je najpre specijalizovan a docnije proširen na opšte značenje težak, kako je zabeležio Vuk za Dubrovnik. U starosrpskoj obradi Blastareve sintagme termin *sebr* odgovara grčkom *eutelēs* dok u Dušanovu Zakoniku, prema Novakovićevu tumačenju *sebar* je svaki član društva koji ne pripada privilegovanim klasama crkvenim i feudalnim. Odatle i sinonim *seljak* i *zemljanin*. To znači da već ovde imamo posla sa razvijenijom semantičkom evolucijom, i da su starija određenija značenja sačuvana u grč. *sympros*, *sempros* i šiptarskom *šembër*, odakle je po svoj prilici postao i geografski termin *Semberija*. U zapadnim krajevima stariji leksikografi beleže značenja, koja se mnogo ne razlikuju od onog u Dušanovu Zakoniku i Dubrovniku: *rusticus*, *ignobilis*, *homo impossessionatus*. Mađarski prevodi Verböczyjeva Tripartituma daju izraze *paraszt* kinek *jószága* *ninc*, *jószágtalan* *birtoktalan*, kinek *birtoka* *ninc*. Kako se vidi sve značenja koja odgovaraju srpskoj upotrebi srpskog termina *sebar* u prvoj polovini XIII veka. Starijem značenju, utvrđenom u grčkim i šiptarskim pozajmicama odgovara i starija fonetika, budući da sačuvani nazalni elemenat dokazuje da je reč iz južnoslovenskih govora prešla južnim susedima *najdocnije u prvoj polovini X v.* Stoga je sasvim prirodno i razumljivo što je u novoj sredini taj termin sačuvao svoje staro prvobitno značenje »slobodan zemljoradnik sa nedovoljno teGLEće stoke, koji se udružuje i sklapa savez sa drugim zemljoradnikom sličnog stanja«. U mom kraju između gornjeg Vrhbasa i Sane postojala je doskora takva institucija i takav se zemljoradnik zove *suveznik*. Tu istu reč beleži već Vuk za Dalmaciju i upućuje na reči *sprega*, *sprežnik* i *suznik* (u Hrvatskoj). Pod *sprega* čitamo sledeće: *das Zusammenspannen*, *coniunctio bonum meorum cum vicini bobus in opem mutuam* (cf. *sprezanje*). U Srbiji ljudi koji nemaju čitavog pluga volova, spregnu po dva i po tri a siromašni i po četiri (jer se obično ore na 8 ili 6 volova) zajedno pa tako oru i preko čitave godine rade koješta i vuku na volovima. Gdjekoji budn u sprezi po nekoliko godina. Koji sprežnik ima više volova u sprezi onome više i rade.

Iz ovog Vukova opisa sasvim je lepo uočljiva semantička jezgra iz koje su se bez naročitih skokova i specifičnih uzroka mogla prirodno razviti sva potonja značenja društveno-ekonomskog termina *sebar*, zamenjenog novijim tvorevinama na osnovu iste onomasiologije i to upravo u našoj jezičkoj oblasti, gde su, prema svedočanstvu grčke i šiptarske pozajmice sačuvana, najstarija značenja. Rumunski kolektiv *simbră*, koji je postao i nomen actionis potvrđuje i sa morfološke strane arhaičnost ovog termina, budući da je građen pomoću istog kolektivskog sufiksa kao *gospoda* i *bratija*, *brača* (od starijeg *bhrătriă* kao i grčko *phratría*). Ovi semantički i morfološki detalji jasno govore protiv Jokla, koji je morao sam da konstruiše i ad hoc udesi svoj kompozit *sem-bur*, iako njegovo značenje »napoličar« u suštini ne odgovara upotrebi slovenskog termina

sebar. Ne pomaže Joklu pozivanje na donjonem. kompozit *halfwinner* »poludobitnik« i švajcarski *halbgenossig*, sa prostog razloga što *sebar* nije napoličar nego *suveznik* i *sprežnik*. Joklu nije pošlo za rukom ni to da u rečniku gotskih Germana pronađe bar jedan kompozit čiji bi prvi deo odgovarao traženom *sēmi-* »pola«, budući da citirano starosaks. *sāmquik* i starovis. nem. *sāmiquēk* odgovaraju lat. *sēmi-vivos*.

Pozivajući se na Šahmatova tumači Jokl ruske dijalekatske oblike *sjabēr*, *sjábor*, *sjáber*, kao sekundarne dublete kao što je to slučaj u *dobor*, *krugol*, *chraber* i *veper*. Ali *ostēr* nasuprot *ostru* i *osělok* pored staroslov. *osla* očigledno potvrđuju ono stanje koje je starije i od opšteruskog i od opšteslovenskog: ovde se radi o morfološkim dubletama starijeg, doslovenskog datuma jer prema grč. *akros* i baltsko-slov. *ašra* stoji irsko *acher* (od starijeg *akeros*). Iz toga proizlazi da je i slov. termin *sembru* prema šiptarskom *sēmbēr*, *Semberija* i ruskom *sjábēr* *sjáber* morao imati dva oblika: jedan obrazovan pomoću sufiksa *-ero* kao irsko *acher* a drugi pomoću sufiksa *-ro* kao grčko *akros*. Savršeno iste dublete imamo i u baltskom sinonimu za slov. *sembru* koji glasi *bendra* nasuprot grč. *pentheros*: litav. *beñdras* »gemeinschaftlich, gemeinsam, als M. Teilhaber»; let. *biēdrs* »Genosse, Gefährte« koji su u očiglednoj vezi sa staroind. *bāndhu-* »Verbindung, Verwandtschaft, Genossenschaft, Beziehung; Verwandter, Angehöriger« (v. Trautmannov Rečnik, 30). Naveli smo sve semantičke nijanse staroind. koradikala *bāndhu* da bismo bolje ilustrovali ne samo semantičku evoluciju termina *sebar*, nego i ostale promene značenja u celokupnoj leksičkoj grupi *sāip-/simb-* »comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo«, koja dosada u etimološkim priručnicima nije ni uočena u punom opsegu. Nije ni potrebno isticati da su vokalske alternacije sufiksalnog elementa *ero/ro*, utvrđene nedvosmisleno u slučajevima kao *ak(e)ros*, *bhendh(e)ros* i *simb(e)ros*, svakako uslovljene opšteindoevropskom slobodnom intonacijom.

Tako smo tek sada uspeli, ili bar mislimo da smo uspeli, sa identifikacijom opšteslov. *simb(e)ro-* sa imenom dogrčkog veziste Hermesa *Imbros* (od starijeg *Simbros*) i keramičkim terminima *simblos*, (*s*)*ipyā*, *gambrión*, lat. *simpuvium*, *Simbruvium* itd. o kojima je napred bilo dovoljno reći. Smena likvida *r/l*, koja je opšteindoevropska, javlja se i u ovom slučaju jer nasuprot dogrč. *simblos* stoji karsko *Imbros* i slov. *simb(e)ro*. Na isti način kao što nasuprot grč. *akros* stoji irsko *acher* stoji staroslov. *osla* »brus« i rusko *osělok* »id.« pored *ostr*, *ostri* prema *ostēr* i *sebar* prema *sjaber* (isp. Tiberis pored Thybris i hidronim Dubra). Stoga je bespredmetno što Šahmatov, a sa njim i za njim i Jokl, pomenute ruske dijalekatske varijante tretiraju kao internu stvar ruske dialektologije, pogotovo kad već u homerskom grčkom imamo pod istovetnim uslovima dublete *hieros* (od starijeg *isaros*) pored (*h*)*iros* (od starijeg *isros*). Ne uzimajući u obzir baltsko-slovenske varijante u leksičkoj grupi *korko-*, *krak*, *krok*, *korak*, *krka*, *krkača*, moglo bi se reći da je normalna baza pored nulske u kontaktu sa likvidama po svoj prilici uslovljena slobodom pokretnog akcenta, pa je i sa tog gledišta bespred-

metna Oštirova i Joklova konstrukcija nekog aloglotskog arhetipa *sēm-/bi/uro-*, kada raspoložemo ruskim *sjāber* i *sjabēr* pored našeg *sebar*, pogotovo kada šiptarsko *sēmbēr* zahteva i za južnoslovenske govore normalnu bazu sufiksalnog elementa sa likvidom. Chantraine (*Formation*, 230) samo spominje jonsko-ajolsku dubletu *iros* pored *hieros* odnosno *hiaros*, kako taj pridev glasi u dorskom i arkadsko-kiparskom dijalektu, ali ne daje nikakva objašnjenja. Slična je situacija u kontaktu sa likvidom *r* i kod fitonima *skorodon* (kod Herodota) i *skordon* (kod Herodotova savremenika, antičkog komediografa Krateta). Nije isključeno stoga da je kod dvojake prirode sufiksálnih elemenata sa vokalom i bez vokala izvesnu ulogu igrala i njihova sonantska priroda kao i ritam koji odgovara za anaptiksu odnosno pojavu »nepostojanih vokala« ispred likvida. Drukčiji je slučaj sa akcentom ruske tudice *osēl* »magare«, budući da se tu radi o uticaju idioglotskih zoonima *kozilu* i *orilu* (TRAUTMANN, 14).

Ostaje nam još da u antičkim ostacima iz rečnika indoevropskih Pelasta pronademo i oblik *simberos*, na koji imamo prava na osnovu šiptarskog *sēmbēr* i ruskih dijalekatskih varijanata *sjabēr* i *sjāber* koje jasno govore protiv Joklove konstrukcije nekog gotskog *sem-bur*. Mi smo već naveli četiri primera za prelaz inicijalskog sibilanta u gutural. To su bili *gimbanai* »iuga«, pored *simblos*, *Gebeleizis* »trački bog sunca« pored *Samolxis* i *Selloi* pored *Gellōs* i maked. *gouan* »suec«. Razume se da u istu kategoriju spadaju i dublete tračkog toponima *S/Halmydēssos*. Primeri sa bezvučnim guturalom mesto inicijalskog sibilanta kao da nisu u tolikoj meri ni brojni ni pouzdani kao ovi sa zvučnim guturalom, a nama se, zbog Aristofanovih Kimberoi, radi upravo o takvom primeru, iako je u aloglotskoj fonetici smena zvučnih i bezvučnih konsonanata sasvim obična.

Ipak evo jednog sasvim pouzdanog primera i to iz aloglotske leksičke grupe o kojoj je već bilo reči. Mislim na tirsensku glosu sačuvanu kod Hesihija koja glasi *gapos* »kola« i koja se bez naročitih razloga ne može odvojiti od tobož tesalskog *kapānā* i dogrč. *apēnē* »kola sa pokrovom koji se zove periphrazma, illud quo quid circumsepitur«. Stoga nije isključena mogućnost da sve tri ove tudice s obzirom na tračku monofongizaciju treba izvoditi od starijeg *saip-* i smatrati ih koradikalnim sa *sipyā*, *simblos*, *zamathon*, *gambathon* kao i sa lat. *prōsāpia* i tračkim *Ziby(s)thides*. U pogledu semantičke evolucije derivata *simblos* i *prōsāpia* dovoljno je potsetiti na galsko-lat. *benna* »Wagenkorb« i na njegov staroind. koradikal o kome je maločas bilo reči, *bāndhu-* »Verbindung, Verwandschaft, Genossenschaft«.

Drukčije stoji stvar sa doklasičnom leksičkom grupom *kaballēs caballus cabo* i sa etnikonom *Kabaleis*, koji je dokumentovan ne samo za oblast Majandra nego i za donje Podunavlje, dakle upravo za onu oblast u kojoj se nalaze Homerovi *Abioi* i Ajshilovi *Gabioi*. Koliko se vidi iz etimoloških priručnika jedini je Chantraine koji *kaballēs* smatra originalno grčkim terminom (Bailliev Rečnik s. v.) i dovodi ga stoga u vezu sa *kataballō* dok je Hofmann (*Et. Wb. d. Gr.* 128) napustio svoj raniji

stav i ovu grupu proglasio ilirskom. Zasada može se samo toliko reći da dosada nije uzeta u obzir grčka složenica *autokabdalos* (od starijeg *autokabjalos*, kao *sandala* od starijeg *sambjala*) koja se na osnovu arheoloških podataka odnosi na komičke figure koje jašu na ljudima, pa se stoga i zovu »pravi konji« (isp. *autolykos* »pravi vuk« t. j. kradljivac). Etnikon *Kabaleis* (*Kabēlees* i *Kabalioi*) teško je bez neke određenije podrške pravilno oceniti. Može se reći samo toliko da varijanta *Kabēlees* i bez obzira na toponim *Kabalis* potseća na Hesihijevu glosu *kabēlos* »castratus«, dakle ista paretimološka kombinacija kao sa imenom anadolskih *Kēphēnes*, koje su grčki kolonisti doveli u vezu sa *kēphēn* »trut«. Sa svih tih razloga biće bolje da i te homofonije ostavimo po strani i to tim pre što nisu u neposrednoj vezi sa postavljenim zadatkom. A taj je, odnos Aristofanovih *Kimberoi* prema slov. *simb(e)ru* »coniunctus, socius«. Aristofanov (*Lysistr.* 45, 52) pridev *kimberikos* (*hioniscos*) odnosi se na neku vrstu ženskog odela i pretpostavlja imenički oblik *kimberos* ili *kimberios* sličan pridevu *kimmerikos* od imena *Kimmerios*. Odatle je razumljiva v. l. *kimmerikos* kao i okolnost što Aristofanov sholijast i leksikograf naprosto identifikuju oba ova prideva. Oblik *Kimmerioi*, pa prema tome i pridev *kimmerikos* poznat je već pesniku Odiseje kao i grčkim anadolskim kolonijama već početkom VII v. st. e. Anadolski oblici njihova imena glase *Gimirri* (na vavilonskim spomenicima) i *Gomer* (u Starom Zavetu). Prema Hroznom (o. c. 197) s njima su vodene borbe oko Karhemiša na gornjem Efratu već pod kraj X v. st. e. Ali njihova pojava na istočnom Balkanu znatno je dočnija zbog čega nije neumesno pitanje da li se radi o istim etničkim grupama, iako obe dolaze iz »evernog« pontskog zaleđa (v. *Quaestio de Neuris Cimmericisque*, *Glas SAN* CCVII, 37). U svakom slučaju treba odgovoriti na pitanje koji je oblik imena verovatniji za istočni Balkan pa prema tome i za Aristofanovu Atinu, koja je već podrug veka ranije imala neposredne ekonomske veze sa tim delom pontskog primorja. Budući da je oblik *kimberikos* očigledno lectio difficilior nasuprot uobičajenom *kimmerikos*, jasno je da se moramo odlučiti za Aristofanov singularni oblik, koji u oblasti između donjeg Dunava i Dnjepra pretpostavlja etnikom *Kimber(i)oi* čiji su se nosioci bavili izradom tekstila. Kako je Atina još pre Aristofana uvozila žito iz te oblasti i kako je u njoj naročito uspevao *kannabis* »konoplja«, izuzetno važna biljka za tekstilnu industriju, morali bismo pronaći neke naročite razloge da možemo odbiti lectio difficilior *kimberikos*.

Stoga nam ne preostaje ništa drugo nego da u toj oblasti poznatoj u arheologiji kao oblast tripoljske civilizacije, čije nosioce istoričar i arheolog M. Rostovcev smatra pretcima slovenskih plemena, pored Herodotovih *Neuroi* ili, tačnije rečeno, *Nauroi*, kako to zahtevaju slovenski oblici *Nurska zemlja*, i hidronim *Nurec*, tražimo naselja Aristofanovih Kimbera. Vezu između grčkih kolonista i trgovaca sa tim proto-slovenskim starincima u prostoru između istočnih Karpata i Dnjepra mogli su pored skitskih i getskih plemena da uspostave i održavaju trački po-

srednici. Kako smo videli, upravo u govorima tih tračkih posrednika ima primera za prelaz inicijalskog sibilanta u aspirant ili gutural. Odatle i naš zaključak da Aristofanov prisvojni pridev *kimberikos* ukazuje na tračkog posrednika koji je originalno slovenski oblik *simbero-* preneo grčkim došljacima u svojoj redakciji kao *kimbero-*. Ovo rešenje nameće nam se i stoga što je isključena i svaka pomisao na tako ranu pojavu germanskih *Kimbra* ili *Himbra* iako se oni već odavna dovode u vezu sa imenom *Kimmerioi* na dalekom i maglovitom severu. To je na pr. učinio već poslednji stoički enciklopedista Posejdonije a posle njega i drugi (v. DOTIN, o. c. 171).

U vezi sa ovim rešenjem idioglotskog slov. termina *simb(e)ro* sa kojim smo pored Aristofanovog prideva *kimberikos* identifikovali i karsko-tračka imena *Imbros*, *Imbrasos*, *Imbramos* specifična za božanskog glasnika i »vezistu«¹ Hermesa, postavlja se pitanje hronologije prelaza s u h odnosno k/g. Ta se hronologija ne može preciznije odrediti nego samo relativno: oblici sa s su svakako stariji kako se to vidi iz Herodotova toponima *Salmydēssos* nasuprot Plinijevu *Halmydēssos*. Ova neizvesnost dolazi po svoj prilici odatle što ta osobina tračke fonetike nije obuhvatila istovremeno sve dijalekte i lokalne govore. Ali šiptarsko *ḡunē* (od starijeg *sup-no*) kao i onomatološka grupa *S/Helloi*, *Gellōs* nesumnjivo pokazuju da se taj proces širio prema centralnom Balkanu zapadno od toponima *S/Halmydēssos*. Ajshilova dubleta *Gabioi* nasuprot homerskoj *Abioi* (baza *saip-*) pored hronološki neodređene glose *Ziby(s)thides* (isp. lat. koradikal *prōsāpia*) svedoče o vremenskoj i geografskoj nejednakošći tog procesa. Sa tim stanjem se slaže i psiloza u Hermesovu imenu *Imbros* i u karskoj glosi *imbo-* »iumentum«. Ova psiloza, svojstvena uostalom jonskim i ajolskim govorima, isto kao i Aristofanov pridev *kimberikos*, koji neki izdavači bez potrebe prepravljaju u *kimmerikos*, govore u prilog starije hronologije.

Na isti zaključak nas upućuje i Hesihijeva glosa *Kimmeris thea* »mater deorum«, čija geminata *mm* pokazuje rezultat asimilacije starije grupe *mb*. Ime tog frigijanskog božanstva navodi na pomisao da je osnova *simb(e)ro-* »coniunctus, socius«² postojala već u balkanskoj postojbini anadolskih Friga. To bi značilo da slov. društveni termin *simb(e)ro-* ima semantički bliže leksičke srodnike ne samo u tračkoj glosi *Ziby(s)thides* i u lat. *prōsāpia*, nego i u drugim indoevropskim dijalektima.

Pri ovom tumačenju mora se uzeti u obzir eventualni prigovor koji bi se odnosio na tako ranu pojavu slovenskih elemenata u klasičnom rečniku. Mi smo već ranije konstatovali da se ime *Kardiānoi* i bez obzira na bezvučni inicijal od slova do slova potpuno slaže sa slovenskim terminom *građani*. Ali upravo kod Aristofana pored termina *kimberikos*, za ženski tekstil imamo i termin *kaunakēs* »krzno«, koji ne samo Niederle (*Manuel II*, 240) nego i Hofmann (*Et. Wb. d. Gr. s. v.*) dovode u vezu sa slov. *kuna* odnosno baltsko-slov. *kauna*. Trautmann (str. 122) ne upušta se, doduše, u preistoriju ovog baltsko-slovenskog termina, ali (na str. 356) kao da prećutno odbija Niederleovo shvatanje, preuzeto

doduše od ranijih stručnjaka, da su i Plinijev zoonim *viverra* »veverica« doneli rimski trgovci od slovenskih plemena, kao što su to mnogo ranije učinili grčki trgovci sa zoonimom *kauna* odakle i Aristofanovo *kaunakēs*. Schrader-Nehring (*Reallex.* II, 157) više naginju novijem shvatanju da je Aristofanov *kaunakēs* došao preko Anadola iz Irana, gde, uostalom, ta reč nije dokumentovana.

Ali ako termin *kaunakēs* nije dokumentovan u Iranu, kako bismo to želeli na osnovu antičke tradicije i modernih shvatanja u tome pogledu, dokumentovan je u Mesopotamiji, budući da u asirskom imamo tuđicu *gunakku* »ein Kleidungsstück«. U tome asirskom obliku ogleda se sasvim lepo morfološka adaptacija prema *pilaqu* i akad. *kunukku* (odatle slov. *knjiga*, HROZNY, o. c. 144). Međutim su arheolozi i etnolozi kao A. Schmidt i drugi (isp. KAZAROW, *Beiträge z. Kulturgesch. d. Traker*, 6) davno zapazili uočljive veze u pogledu materijalne kulture između karpatsko-podunavske oblasti i Zakavkazja, gde je lingvista J. Schmidt, zbog osobenog sistema brojeva, tražio najstariju indoevropsku postojbinu. Kao posrednici u prenošenju materijalne kulture dolaze u obzir u ovom slučaju ponajpre tračka plemena kao i njihovi anadolski srodnici Frigijanci i pretci današnjih Jermena. Već smo ranije videli veze Zakavkazja sa pontsko-karpatskim prostorom kada je bilo govora o mitanskom *talami*, etr. *Turms*, lid. *Adramo*- i slov. *tulmaču* (od starijeg *tlmaqio*, isp. *kovač*, *sokač* itd.). Hemiska analiza mesopotamskih primeraka čilibara nedvosmisleno je pokazala da se radi o baltičkom čilibaru. To znači da je trgovina čilibarom između pontskih zemalja išla preko Dnjepra i tripoljske oblasti prema severo-zapadu. Odatle i pojava podunavsko-karpatskog krzna *kaunaka* u asirskom prostoru. Sa tim se sasvim dobro slaže i heterogena pojava očigledno srodnog termina za krzno odelo u vulgarnolat. *gunna*, kojem Walde-Hofmann (s. v.) suprotno Pokorny-u traže poreklo u »einer Nachbarsprache der Appenninen- oder Balkanhalbinsel«, dakle u istoj oblasti u kojoj otprilike tražimo i poreklo Aristofanovog *kaunakēs*. Kraći oblik *gunna* sa ekspresivnom nazalnom geminatom i sa monoftongizacijom osnovnog diftonga, zabeležen u schol. Verg. *Georg.* 3, 383 (v. GAFFIOT, *Dict. ill. Lat. Franc.*) odnosi se prema Aristofanovu *kaunakēs* kao tračko *mandakēs* »desmos khortou« (v. KRETSCHMER, *Einleit.* 236) prema anglosaks. *mand* »snop«, ili kao balt-slov. *kauna* prema *kaunaka*. Izlazi da je Aristofan dobio i ovaj kulturni termin preko onog istog posrednika preko kojeg je došao i termin *kimberikos*. To su tračka plemena između Ponta i istočnih Karpata preko kojih su slovenska naselja u oblasti Tripolja jedino i mogla da saobraćaju sa grčkim trgovcima i kulturnijim balkansko-anadolskim jugoistokom. Dodajemo da monoftongizacija u heterogenom obliku *gunna* isto tako govori za tračkog posrednika, na što nas upućuje leksička grupa *baukos*, *Balkhos*, *Bykkhos* (v. *Aristotelve dve vrste tragedije*, Glas SAN CCI, 75). Kolebanja u inicijalu (*gaunaka*) navode Schrader-Nehringa (*Reallex.* II, 157) na pomisao da je reč možda »mediteranskog« porekla. Ali ta kolebanja u pogledu artikulacije, ili, kako bi drugi ka-

zali, taj mediteranski i paleoevropski Stufenwechsel teško da mogu služiti kao pouzdana diskriminanta, budući da je smena zvučnih i bezzvučnih konsonanata sasvim obična, da ne kažemo normalna pojava u mikso-glotskoj fonetici.

U *Glasi SAN* (CCVII, 55) pomenuo sam Wiedemannovu (*Bezz. Beiträge* 27, 213) kombinaciju u pogledu dogrčkog *sitos* sa staroslov. *žito*, za koju bi govorilo i tračko ime *Ziton* »qui et vitalis«, a još daleko više Herodotovo obaveštenje da se u oblasti tripoljske civilizacije proizvodi žito za izvoz na jug. Dogrč. *sitos sita* biće stoga pre slovenskog no tračkog porekla budući da u tračkom ta ista osnova nema traženog sekundarnog značenja no samo prvobitno *Ziton* »vitalis«. Najzad treba pomenuti i Hesihijevu glosu *sēnikē* u kojoj su stručnjaci već davno otkrili žito, termin *sani*, *sanke*. O svim tim grčko-slovenskim vezama potrebno je posebno raspravljati. Zasada se može reći samo toliko da su slovenska plemena mogla stanovati i na liniji bukve (Kalinjin-grad – Odesa) i da su njihove veze sa indoevr. Pelastima bile u svakom slučaju više posredne nego neposredne.

Glavni prigovor koji se može učiniti našem idiozlotskom tumačenju društvenog termina *sebar sjáber* (od starijeg *simb(e)ro-*) iako smo našli odgovarajuće antičke oblike *Imbros* (od starijeg *Simbros*) »vezista Hermes« i *Kimberos* (tračkim posredstvom od *simberos*), bio bi sledeći: odakle taj termin u slovenskom jeziku bez ijednog jedinog idiozlotskog koradikala, koji bi bar donekle dokazivao slovenske trasove leksičke grupe *sāip/sip/simb-* »comprimo, coniungo, comprehendo, vinculo«. Ovaj se prigovor mora učiniti iako smo van slovenskog našli koradikalne derivate sa sličnom semantičkom funkcijom. Mislim na lat. *prōsāpia* »proles, progenies« i na tračko-grčki derivat *Ziby(s)thides*. Prvi od ovih koradikalnih derivata dokazuje postojanje baze sa dužinom prvog dela diftonga, posle kojeg je morao iščeznuti drugi deo, a drugi derivat pokazuje bazu sa dužinom drugog dela diftonga *sip-* odnosno *sib-*, pri čemu je zvučnost labijala, ako je genuina, uslovljena nazalnim infiksom, niti moramo je zvučnost labijala na kraju leksemskog minimuma kao što je to ovde slučaj, i ne mora uvek biti uslovljena nazalnim infiksom, niti moramo za zvučnost činiti odgovornim grčkog posrednika. Naše dublete *liupina* (od starijeg *leupeinā*) i *lubina* (od starijeg *loubheinā*) jasno pokazuju da su takve promene artikulacije prilično obična stvar. Stoga se trački koradikal *Ziby(s)thides* »pravi Tračani ili Tračanke kao članovi etničke zajednice« može zajedno sa lat. koradikalom *prōsāpia* bez ikakvih fonetskih teškoća svrstati u leksičku grupu *sāip/simb-* kojoj pripada i naš termin *sebar*. Jedino smo dužni da i van ovog etimološkog pokušaja dokažemo postojanje te leksičke grupe u slovenskom. Srećom od iste vokalske baze, od koje potiče lat. koradikal *prōsāpia* imamo somatološki termin *sāpi* »chmes equi«, koji Brüekner tek onako od oka dovodi u vezu sa već tretiranom onomatopejom *soniti* itd. Somatološki sinonim *stegno* ubedljivo nam otkriva onomasiološki momenat koji se još lepše

ogleda u nem. grupi *Hanke, Schenkel, schinken, schunken*. Isto važi i za sinonim *kuk kukovi* i kompozit *kukotres*, kod kojeg kaže Vuk: Ošteti mu suru bedeviju / od kraj repa do vrh kukotresa / da ne valja sedlu ni samaru. U pogledu broja sa terminom *sâpi* slažu se ne samo sinonimi *bedra, kukovi*, nego i drugi nazivi za pojedine delove tela kao *stegna, butine, slabine, desni, leđa*, gde kolektiv trčba da označi masovnost tog dela tela. Upravo ta masovnost karakteristična je za *sâpi* kao i za lat. *clunes* gde se radi o zbijenoj kompaktnoj masi. Ovaj idioglotski koradikal jasno svedoči da je leksemski minimum *saip-/simb-* sačuvao i u slovenskom svoje primarno konkretno značenje »*comprimō, coniungo, comprehendō, vinculo*«. Odatle s jedne strane semantička varijanta *pressus* za *sâpi* a s druge strane *coniunctus* za *sebra*.

SUMMARIUM

1. *Tin(ia) din*

Tuscum *Tin-* optime quadrat cum slav. stirpe nasalj *din-* »*dies*« cuius formam heterocliticam verbum denominativum *diriō* »*video*« servat. Eiusdem stirpis ac gr. *Dō(i)s, Dōmatēr* sunt nomina slavica composita *Daj-bog Daj-babe*, cuius prima pars eandem basin ut *kraj* iuxta *kroj* exhibet (*deidi-* atque *dōi-* »*luceo*«, cf. *doassato deato*). At *Daž(d)-bog* ex stirpe reduplicata *dōid-io-*, quam praebent nomina *Dōdō, Dōdōna*, deducitur. Nomen *Svarog* cum hesychiano *bōroi* (< *su-oroi*) »*lumina*« coniunctum eiusdem est radicis ut *sol, hēlios*, unde sequitur proportio »*bōros : Svarog = akros : Ostrog*«. Illyr. *bagaros* »*formus*« ad slav. *bogu* et gr. *phōgō* pertinet.

2. *Veltha Voltumnus Vertumnus (V)Lada*

Nomina tusca ut *Veltha, Voltumna, Vol/rtumnus* »*deus Etruriae princeps*« cum illyr. *Volsimos* »*dux*«, slav. *vlada* (< *voldha*) *vlast* (< *voldhti*) »*tyrannis, exousia, authentia*«, *vladika* (stirps *voldhū-*) »*uxor vel filia adulta tou vlastelin*«, *Lada* »*nomen deae*«, antegr. *Lēdā, Lētō, Latōna* cohaerent. Radix monosyllaba *veldh-* et disyllaba *veladh-* (cf. *percello : clādēs*) secundum legem *Lidén* basin *vlādh-* formam slavicam *Lada* iure procreavit. Nomina ut *Virbius* (< *Verdhios*) »*rēx Nemorensis*«, *V/Bor-thia* »*potnia thērōn*«, *Bendis, bannas* »*rex*«, *battix* »*uxor*« in societate matrilineari huc pertinere simile est veri.

3. Maris Mavors

Nomen tusco-linguisticum *Martis* et *Mavortis* eadem ratione compositum ut nomina phrygia *Ma-zeus*, *Mē-deus*, *Mē-dineus* (~ *Tin-din*) »magnum fortem imperatorem« significat. Forma *Maris* aeque ac *Mariani* Jadrenses propter *Nerienem Northiamque* cum gr. *anēr*, slav. *nrāvi* coniungitur.

4. Turms tulmaču Adramys

Deus Tuscus *Turms*, qui et Mercurius, idem est ac *At/dram-* apud *Lydos* et *talami* »interpres« apud *Mitannos*. Cui nomini respondent slav. *tulmaču* »interpres« et *tulku* »interpretatio« ex quibus minimum lexicum (*s*)*tel/r-* »clarus« deducitur, quod in hom. *teirea* pro *terea* »signa caelestia«, paleoind. *tarā* »astrum« et lat. *stella* (ex antiquiore *stel-na*) exstat. In his quoque nominibus corradicalibus liquidarum mutatio *lr* observatur qua de causa non solum *astēr*, *Stern* sed etiam slav. *tulku* et *tulmaču* eiusdem originis sunt. Valeat proportio »*tulku* : *tulmaču* = *znak* : *gnōmē*«. Mutationem *r/l* etiam ethnicon *Termilāi* in Lyciorum titulis *Trmmli* iuxta *Telmiseis* (apud Hesychium), *Telemēssioi* (in titulis atticis) exhibet, cuius nominis *Lykioi* (cf. *amphilykē*, *lykegenēs*) gentis cuiusdam indoeuropaeae anaticae interpretationem reddit.

Maeonius *Kandaulās* non est is qui canes suffocat sed fur ut Hesychius s. *kynankhā* docet. *Lyd. tegoun* (g ex j ut *briga* ~ *frei* et *Pagasai*, *p/baia* »via«) »fur« cum paleoind. *stāyūh* exaequatur. Postremo *Kandaulās* ipse idem valet quod *Kandōlos*, *ga(n)dos* »fraudolentus«.

5. Gortyn Cortona grad

Minorum *Gortyn*, quo hesychianum *Kartemnidai* »gortynii« spectat, cum arcad. *Kortys*, *Kortynioi*, *Gordynios*, maced. *Gortynia*, phryg. *Gordion*, *Mane-g/zordum*, thraec. *Kardia*, *Kardiopolis* (cf. toponima italiana *Mon(te)-Ghibello*, *Lingua-Glossa*) tusc. *Curtun* et slav. *garda* »polis«, *žirdi-* »xylon« coniunguntur. Quae omnia *polin xylinēn* danuvianam non *lithinēn* mediterraneam significant. Huc procul dubio non solum hesychianum *kerta* et punicum *Kart-hadušat* »urbs nova« sed etiam antelat. (*h*)*urbis* (ex antiquiore *kurthi-* vel *ghrdhi-*) ipsaque nomina *Krēs* (cf. *Dax* et *Dakos*), *Krētā* (ex antiquiore *karta* ut *krēpis* iuxta *carpiscum*) referenda sunt. Adduntur etyma vocabulorum *flexuntes* »celeres«, *ploxelinum* (cf. *curro* - *currus*), slav. *plachū* (< polqso- »praeceps«), *Borysthenes* (ponticus et hellesponticus) : baltoslav. *burzdu*, serb. *brzdica* »locus ubi flumen deproperat«; thraec. *d/leba* »polis« : antesab. *teba*, dac. *dava* »locus«, gr. *thēmōn*, *thōmos* »acervus«, *tēb/menos* »toga«, lithuan. *deviū* »vestior«, slav. *devenica* »impensa«, *nad*, *nadev*, *zadeva*; *Be/o-dencus* »abyssos« (cf. lithuan. *Be-dugnis* »fundo carens« ~ *dheubh-* »profundus«).

6. *Sambas salpinx subulo sopilka*

Tusco-lat. *subulo* et tyrreno-graecum *salpinx* (ex antiquiore *sampinx*) una cum nominibus *Sambas* »tibicen« et hesychiano *syrbēneus* (ex *sumbano*;
cf. *carmen* < *canmen*) »tibicen« ad radicem onomatopoeam *skep/skomb-* »strepitum facio« referuntur. Eiusdem radicis sunt slav. *sopilka* »fistulae maioris genus«, *Sopot* »magni fontis nomen«, lydo-phryg. *Sipylos* »id.«, germ. *schimpfen*, *Schumpfe*, gr. *skōps*, *skōptō*, *kompos*, *kombēo*, *kombakeuō*, paleoind. *śápati*, *śabda-* »sonus, vox, strepitus«.

7. *Bisaltai zlato santerna skandyx*

Nomina pelasto-graeca *Xanthos* (< *xoltos*, h. e. *gholto-*), *xouthos* (< *xolthos* ut *alkā*, *aukā*), *dauta* (< *gholta*, cf. *d/zorx* iuxta *sergoi*) »khlora, lakhana«, *dassa* (< *daltia* vel *dalkia*, cf. phryg. *zelkia* et slov. *zlaku*) »id.«, *skandyx* (cf. *skandykopōles* »lakhanopōletria et *sk* pro *ks* in *skiphos*) cum hydronimis *Geudos* »qui et khrysorrhoeas«, *Gallos* (< *gholtos*, cf. serb. hydronima *Zlatica*) et cum tuscolat. *santerna* coniunguntur, fortasse etiam *kallaia* (gutturalis velaris ut in *Geudos* non palatalis ut in *xanthos*, *santerna* etc.) »color purpureus, crista vel barba vel cauda galli gallinacei fulgens« et nomen *Bi-saltarum* (cf. *Thynnus* et *Bi-thynnos*) huc referenda sunt. Compositum *ka-skandyx* eadem ratione ut *ka-artias* i. e. *ka-vartias* (cf. *byrthax*, *bartakhos* etc. ~ arm. *gort* et lett. *vaŕde* »rana«), *ka-touzoi* ~ *tythos*, *toussiloi*, *O-dysseus* »qui et nannos«, tarent. *ky-mindala* ~ lithuan. *meñtalas* »turba«, antelat. *caterva* et hesychianum *katorouba* ~ *t/syrba*, (S)*Kamandros*, *Kamandōlos* ~ *mandra* aliaque. Composita in hunc modum formata i. e. talia quae praefixum *ke/ko* exhibent non solum in dialectis pelasticis sed etiam nunc in verbis nominibusque slaviciis exstant. Pelast. *artheos* cum gr. *orkhis*, lithuan. *eržilas* et phryg. *attāgos* cum pehlev. *azag* et balto-*šov. ožys* »caper, capra« cohaeret. Tuscum nomen *Usil* »sol« non ad *sāu-el* sed ad hesychianum *aukēlōs* ex *ausēlo* unde *Auselios* pertinet ut exempla pelastica *daucos* (< *dhouso-*) »daucus carota« et *saucos* (< *sauso-*) docent.

8. *Briletos proelium prylys Bryllikhis Brilōn brilec*

Antelat. *p(a)lasea* ad gr. *splankhna* (cf. *santerna* < *gholto-*) et avest. *spārāzan* pertinet. Hom. *prylees*, cypr. *prylis*, lac. *bryllikha* ut hydronimum *Loidias* – *Lydias* monēt, una cum antelat. *proelium* cum oronimo *Brilessos* (cf. serb. *Šiša*, *Goleš*, *Golija*, nem. *Kahlenberg*), thraec. *brilōn* et slav. *brilec* »tonsor« ad radicem vel potius ad minimum lexicum *bherei-/bhroi-* »ferio, tondeo« referuntur. Propter antelat. *proelium* oronimum *Brilessos* Tyrrenopelasgis atticis attribuendum est. Derivata eorradicalia *brylli-histai* et *pyrrhikhistai* saltatores armatos significant.

9. D(a)mia Camillus Kadmos zemelo familia zmija

Phryg. *zemelō-*, thraec. *Semelē*, kret. *atmēnia* »servitium«, *mnōā* (< *dmōā*), antegr. *doulos*, *dōlos* (< *dovelos*, cf. *loutron lotron*) et tuscolat. *famel-* (< *thamelo-*) cum gr. *khthamalos* et lat. *ghemon-* (cf. vetnord. *man* »mancipium«) coniunguntur. Nomina Terrae Matris *Damia Dmia Mnia* fortasse etiam antelat. *servos* (ex antiquiore *sevros* ut *parvos*) huc referenda sunt. Item nomina *Kadmos Kadmil(l)os*, *Ka-smene* »administer«, praefixi *ka-* ope formata (cf. *ka-vartias*, *ka-skandyx*, *ky-mindala* alia) et radicem vocali vacuam ut slav. *zmaj*, *zmija* »draco« eiusdem sunt originis: quae propter notissimam vocalium alternationem triplicem tantummodo indoeuropaea esse potest. Phryg. *Gdān* (cf. *Atintan*, *Acarhan*, alia) ut epiclesis *Dindymēnē* atque interpretatio graeca *mētēr ore(i)a* mōnent, cum oronimo *Agdus* eiusque derivato *Agdistis* coniungitur.

10. Sapaioi Imbros Kimbēros prosapia sebar

Pelast. *la-byrinthos* (~ messap. *byrion* »oikēma«) »aedificia per-magna« neque ad *labryn* neque ad nomen compositum *La-braundos* pertinet. Nam *La-braundos* »qui et Agamemnōn« cum toponimo lyd.-phryg. *Blau(n)dos*, antegerm. *bhlōndo-* et paleoind. *bradhna* »rubicundus, lucidus« cohaerere potest. Nomina Mercurii pelastica *Imbros*, *Imbrasos*, *Imbramos* non minus quam toponimum *Imbros* cum Neptuno *Impsioi* »Zygioi« et nomine carico *imbos* »bos« (cf. gr. *zygōn* et lat. *iouxmentom*) coniungenda ad radicem *sāp-/sip-/simb-* »comprimo, coniungo, comprehendendo, vinculo« referuntur, quae non solum in lat. *saepes*, *praesaepio*, *saepe* et *prōsāpia* (cf. gallo-lat. *benno* »Wagenkorb« eiusque nomen paleoind. corradicale *bāndhu-* »Verbindung, Verwandtschaft, Genossenschaft, Beziehung; Verwandter, Angehöriger«) sed etiam in gr. *aipos*, *aipsa exaiphnes* (cf. *pēgnymi*, *pegos*, *pagos*) et *ipos*, *ipson* itemque in slav. *simb(e)ra-* »adiunctor, agricola« et in serb. *sapi* »clunes equi« (cf. serb. *stēgno* »crus« ~ *stegnuti* »comprimere«) exstat. Ad eandem radicem corradicalia pelastica ut *Ziby(s)thides*, *simblos*, (*s*)*ipyā*, *gabena*, *gambriōn*, *zabatos*, *zamatōn*, *kabatha*, *gabata*, *gabassa* aequae ac lat. *simpulum simpuvium* et hydronimum *Simbruvium* (cf. hodierna: *bassin*, *Becken* alia) pertinere videntur. Mutationem *s/k/g/h* dialectis pelasticis propriam fuisse exempla ut maced. *gouan* »suem«, thraec. *Salmolxis Gebel-eizis* (~ *sāu-el* »sol«), *Suel-sourdōs*, *S/Halmydēssos*, epir. *S/Hel-loi*, *Hella H/Elloπia*, *Gellōs* (~ gr. *helein* et goth. *saljan* »darbringen, opfern, nehmen, machen«) docent. Qua de causa aristophanea *kimberikos* (~ slav. *simbera-*) aequae ac *kaunakēs* ad gentes septentrionales spectat unde sequitur proportio protoslav. *kauna* (*gunna*) : *kaunakēs* = anglosaxon. *mand* »fasciculus« : thraec. *mandakēs* »dezmos khorton«. Nominis compositi *Gebel-eizis* pars posterior una cum tusco *aisa-* »deus«, antegr.

aisakos »ramus laureus divinus« aliis ad germ. *ansa* »spiritus daemon« et gr. nomen sigmaticum *ansos* in compositis *prosenēs*, *apenēs* servatum referenda est. Stirps germanica *ansti*, *abunst* (cf. *adspirare* = *favere*) in toponimi compositi corradicali *Asty-palaia* »deorum mensa« parte priore exstare videtur. Toponimi carici *Ala-banda*, si compositum est (cf. slav. *albanda* »olor«), pars posterior suffixi *-to* ope nomen est formatum (cf. gr. *phortos* et lat. *porta*) quod ad radicem *ven-* »vinco, impetro« fortasse referendum est. Non est praetereunda postremo proportio quae sequitur – aristophaneum *kimbero-* et slav. *simbera* (in alb. *sëmbër* »agricola adsociatus« traditum) : *simbra* = hibern. *acher* : *akros*. Supersunt etiam alia huius suffixi exempla variata ut gr. *pentheros* iuxta balt. *bendfa* »societas«. Protoslav. *simb(e)ro-* igitur agricolae boves aratorios inter se consociantes vel omnino consocios significat. Quae vox cauponibus thraeciis mediantibus in colonias graecas atque usque in Athenas Aristophanes, quibus »Scythae aratores« frumentum iam antiquioribus temporibus suppeditabant, una cum vocabulo *kaunakēs* penetravit.

SADRŽAJ

MARIJAN STOJKOVIĆ

Akcent glagolskih imenica

LJUDEVIT JONKE

Veberove zasluge za naš književni jezik

MILAN BUDIMIR

Pelasto-Slavica

Tehnička redakcija i grafička oprema

RADOSLAV N. HORVAT

Korekturu izvršio

Dr. I. ILIĆ

Štampano u tiskari

Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademii

Strojni slog

M. ADAMEK i M. ŠTAJDOHAR

Prijelom S. MOLNAR

Štampali Đ. GALIACI i S. RIBIĆ

Uvezano u knjigovežnici

Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademii